

~~INSTITUTUL PEDAGOGIC DE 3 ANI
- BUCUREȘTI -
BIBLIOTECA~~

~~NIC. DENSUȘIANU~~

~~VIEAȚA ȘI OPERA SA~~

~~DE~~

~~Dr. C. I. ISTRATI~~

~~Membru al Academiei Române.~~

Sedința dela 22 și 23 Maiu 1912.

In revista «Căminul Nostru» dela 1 Aprilie 1911 (1), primul său articol începea cu următoarele cuvinte:

«*La sfârșitul săptămânii trecute ziarele publicau, probabil după informațiile poliției, o notiță cu caractere mici cam în această cuprindere: S'a găsit mort, la locuința sa din str. Sfinților, Nic. Densușianu, Bibliotecarul Statului-Major al Armatei. Cam tot atâta ar fi spus și rubrica decesurilor dela Ofițerul Stării Civile, și ca concluziune, Nic. Densușianu se despărția de lume tot așa de modest, precum trăise în ea. Nu plecă din lumea aceasta cu sgomot și alaiu, pentru că ziua de înmormântare nu eră — ca pentru numeroși alții — singura în care i se mai pomenia numele.*»

Aceste puține cuvinte, cari lasă să se vadă așa de limpede și cine eră N. Densușianu, și care este soarta — să zic și la noi, dacă nu mai mult la noi ca în altă parte — a celor modești, corecți, muncitori și demni, fac cea mai mare cinste d-lui O. Lugoșianu. De sigur că Domnia-sa le-a scris, cum le-am citit și eu de altfel, cu inima plină de durere.

Da, Niculae Densușianu nu mai eră; el murise la 24 Martie 1911, orele 1 și jumătate după amiază!

Sufletul acestuia, care părăsiă valea plângerilor, după o vieță plină de resemnațiune și muncă, eră sufletul unuia din cei mai de seamă fii ai neamului românesc.

(1) Anul I, No. 21. București.

50
11
99400

Am credința și curajul a spune că neamul românesc nu a avut mulți fii destoinici ca Densușianu și că în Panteonul nostru va fi el, de sigur, fruntaș între fruntași.

Rar s'a văzut un om mai hotărit în a-și sacrifica viața lui— căci el de 40 de ani nu trăia decât pentru un anumit scop, — care să părăsească toate plăcerile vieții, să se izoleze de lume, să renunțe la familie, să se despartă voit și hotărit de tot și toate, pentru a-și consacra toată activitatea de care era capabil, realizării numai unui vis frumos ce ducea la desmormântarea unui trecut de aur al neamului său.

Modest, inteligent, foarte cult, cunoscător profund al limbii latine și eline, a germanei, francezei, italienei și ungarei; înzestrat cu o voință de fier și cu o răbdare și perseverență extraordinară, omul acesta te uimește prin ceea ce a făcut și prin chipul cum a făcut.

S'a mulțumit în viața sa abia cu strictul necesar, din care totuș a reușit a-și aduna un material bogat de documente, de acte și publicațiuni, de care a avut necesitate.

A strâns îndeajuns însă ca să lase o bibliotecă de seamă danie statului major al armatei, și ceva—o adevărată amintire pioasă—Astrei din Transilvania.

Tot ceea ce a făcut, se vede ușor din ce a publicat și mai ales din notele sale extraordinar de numeroase, de bogate și precise. El a urmărit un singur țel, acela de a desmormânta trecutul nostru măreț și a pune în lumină faptele glorioase ale neamului românesc.

Națiunile ca și religiile au preoții lor, dintre cari unii trăesc și adesea se schinguesc, numai pentru înălțarea lor.

N. Densușianu a fost un preot; mai mult: un apostol. Acei cari îl cunosc, acei cari îi vor afla activitatea sa, nu vor putea să aibă decât admirație și recunoștință pentru el.

Viitorul va înscrie pe Densușianu printre acei Români cari au contribuit cu ceva la deslegarea chestiunilor ce interesează omenirea.

Am cunoscut personal de mult dar prea puțin pe acest om. Am studiat însă de curând opera sa. Imprejurări fericite m'au pus în pozițiune a-mi da de aproape seamă, consultând notele și scrierile lui inedite și de a fi fericit văzând prin mine însumi, de ce lucrare de seamă a fost capabil un Român!

B.C.U. Bucuresti

C565493

Din munca și suferința lui, se înalță mândria de neam, care cucerește inimile și întărește cugetele.

Le mulțumesc aceloră grație cărora pot să vă desvelesc pe un Densușianu, pe care puțini îl cunosc la noi.

Aduc mulțumiri cu această ocaziune d-lor A. Hențiescu, executorul testamentar al lui N. Densușianu și d-lor C. Göbl și I. Rasidescu, cari au meritul, cum se va vedeă mai în urmă, de a fi contribuit la realizarea unei opere mari.

Adresându-se la mine, Domniile-lor au ghicit că vor găsi o inimă care bate cu ușurință și cu toată căldura pentru o faptă bună. Munca ce am desfășurat, de aproape un an, va fi din parte-mi o slabă răsplată numai față cu memoria aceluia care m'a încântat prin opera sa și m'a înălțat mai mult în mândria ce am de a fi de neam românesc.

Am văzut și de astădată că aveam a face cu un om.

Figura lui clasică, aleasă, deschisă, binevoitoare și care-ți desvăluia firea lui bună și pe omul care cugetă; modestia lui nu prea cunoscută ori mai ales apreciată la noi și care-l făcea sfios, te surprindeau plăcut dela prima sa înfățișare.

Căutătura lui limpede, ca și cugetul său curat; vorbirea sa rară, deslușită, așezată din toate punctele de vedere, îți arătau îndată o fire de seamă și un om simțitor.

Deșertăciune nu era în el; goliciunea, care ametește pe atâția la noi, era străină firii lui. Puțin pretențios, natural, fără metehne, fără dorințe cari chinuesc omul și strică societății, el căută liniștea, seriozitatea și relațiile sănătoase.

Se mulțumiă cu puțin; toată vieța lui stă dovadă.

O astfel de fire cumpănită și bine îngrădită nu putea însă să nu aibă și partea ei pasionată, în care furtuna să bântue fără rezervă și care să robească firea cea mai aleasă.

Densușianu era un patriot adevărat, nu încrezut, nu închipuit, cu atât mai puțin un înșelător. Tot focul de care era capabilă o astfel de fire aleasă serviă să încălzească, în inima lui, iubirea de neam și contribuia a-l face să renunțe la tot, să se sacrifice cu desăvârșire pe el pentru a mai adăoga ceva la înălțarea neamului său.

Și ce iubire aleasă, curată, fu aceasta; dornică numai de a pune în lumină, cât mai mult, părțile bune ale neamului românesc, și a-i arăta trecutul cât mai înalt, pentru a-i asigura urcarea mai sigur în viitor!

El închină astfel toată suflarea lui neamului din care a ieșit.

Densușianu era dintre Transilvănenii aceia cari nu voesc a mai ști nici

de Transilvania lor iubită și martiră, nici de România, pe care așa de mulți dintre ei o critică pe nedrept, nici de Macedonia, pe care pare că am uitat-o cei din țara liberă, după ce i-am pricinuit atâta rău, nici de Basarabia, care a împlinit un secol de letargie, nici de Bucovina cu comorile ei din trecut, nimic din toate acestea.... dar cari iubesc, iubesc cu patimă toată țara locuită de Români, fără anume hotare decât acelea ale graiului nostru iubit, pământ care a fost roșit de sângele eroilor și martirilor noștri, patria vecinică a doinei fermecătoare și a cosânzenelor cu feți frumoși, cari fac să ne sboare gândul înălțându-se tot mai sus.

Dacia, Dacia Felix, eră patria lui Densușianu.

Dacia protolatină, Dacia pelasgă, iată idealul său, iată ce doria inima lui și pentru a cărei înălțare a muncit și s'a sacrificat.

Să nu fie nimeni sceptic. Se vor convinge toți, sunt sigur, ca și mine.

De Dacia se leagă pe viitor două nume; apropierea lor să nu ni se pară nici curioasă și mai puțin încă nepotrivită: Traian, Densușianu!

Traian cuceră Dacia istorică, cu armata romană și cu puterea geniului său.

Densușianu cuceră Dacia preistorică, prin această monumentală lucrare postumă, numai cu munca lui aprigă și geniala lui divinațiune.

Armatele romane, pentru a pătrunde în inima Daciei și a cuceră capitala ei, urmară mai multe căi. Carpații, acești vecinici buni apărători ai acelor ce au știut să se umbrească sub coamele lor dătătoare de viață, formau însă un zid contra năvălitorilor.

Legiunile cari se ridicaseră, mai de-a dreptul dela Severin spre Sarmisegetuza, urmară cursul Jiului. Ceeace însă putu face tehnica modernă cu inginerii noștri, pe frumoasa dar sălbatica vale a Lainicilor, pe care s'a așternut nu de mult o admirabilă cale, nu fură în stare să o facă, mai ales grăbiți cum erau, specialiștii armatei romane. Iată de ce dela Bumbești, unde-și făcù ultimul său castru în vale, armata romană apucă direct peste munți prin pasul masivului Vulcan și peste munții Hațegului spre a se coborî pe clinul lor de miază-noapte în îngusta dar fertila și mai ales poetica vale a Streiului, ce-și duce apele în Mureș.

În acest centru pur românesc se află nu departe de «Poarta de fier transilvană», *Grădiștea*, acum o mică comună rurală, dar care fu de două ori mândră și impunătoare, mai întâiu ca Sarmisegetuza

și apoi ca *Ulpia-Traiana*, fosta capitală a Daciei. Ea e situată pe malurile *Hațegului* în o vale admirabilă, încunjurată de înalte și frumoase catene de munți.

Cevă mai din sus de Grădiștea, se află mica comună Densus, numită Densuș, fosta reședință a lui Claussius Longinus, care-și construisese acolo un mausoleu pentru familia sa, care există și până acum, servind ca biserică greco-catolică română sătenilor.

Acolo se născu N. Densușianu la 18 Aprilie 1846. În acest leagăn al latinității Daciei, în acest cuib de raiu pământesc, în acest colț de pământ sfânt nouă, dar cam uitat, plin de urmele și amintirile marilor popoare, cel dac și cel roman, văzu lumina soarelui și crescù acel care nu putea să fie, făcut în urmă și mai conștient prin o cultură aleasă, decât un mare patriot român.

Astăzi *Ulpia-Traiană* se numește *Várhely* și acest nume spune mai mult decât orice, care e soarta de acum a vechiului principat al Transilvaniei și ce se petrece cu frații noștri dinspre nord-est.

Mausoleul lui Longinus, acest admirabil monument, scăpat de vitregia timpilor ca și închinătorii lui, este cea mai vie dovadă și cel mai deplin protest al drepturilor ginților cari nu se pot călca în picioare.

Várhely nu va triumfa nici când de *Ulpia-Traiana* !

Din actul de naștere al lui Densușianu se vede că el eră copilul parohului Densușului, *Bizantius Densușianu* și al soției sale *Sofia*. Nașa sa fu Lapaducia Niculiésca.

El a avut ca frate mai mare pe Aron, poet și critic, născut tot acolo la 1838, fost profesor de limba latină la Universitatea din Iași, autorul *Negriadei*, al istoriei limbii și literaturii române, și a numeroase alte publicațiuni de valoare. Fiul acestuia e meritosul profesor universitar din București d-l Ovid Densușianu.

Venit pe lume, cu puțin înainte de anul 1848, care ridică vieața a peste 40 mii Români, în genere fără cultură, dar conștienți și mândri de originea lor, îngrijit de o mamă iubitoare și în casa unui preot transilvănean cult și patriot, Densușianu a crescut în o vieață modestă dar curată. Copilări în mijlocul unei naturi admirabile, în o localitate care la fiecare moment îi vorbiă de trecutul glorios al neamului românesc și în o epocă în care Românii renășteau la o vieață cevă mai liberă. Aceștia, încrezători în «drăguțul lor de împărat», alături de armata căruia și pentru care sângerase din adânc, erau acum siguri că și ei au dreptul la o vieață omenească după secolii de adevărat martiriu.

El începù să-și dea seamă despre ale lumii, tocmai atunci când Românii ieșiau cu încetul din o lungă vale a plângerilor în care voinicia nu cunoscuse margini.

Nu cu mult înainte, administrația centrală trebuise să dea ordine să se mai curețe drumurile de numeroasele țepi, pădure de leșuri românești victime ale Ungurilor, pentru a nu jigni văzul acelui mare suflet și rar protector al elementului român, fie-i binecuvântată memoria, Impăratul Iosif al II-lea.

Un scriitor ungar n'a scris oare: «Niciodată furcile, temnițele, securile, cârligele, ștreangurile și colțurile stâncilor n'au omorât mai mulți criminali ca Românii». (1)

Cum putea oare un atare copil, crescut cu astfel de amintiri și văzând mizeria din jurul său, să nu devie un mare patriot, atunci când prin cultură el își dete mai bine seamă de suferințele neamului său, care totuș avea pentru el atâtea drepturi.

Familia din care se trăgea Densușianu eră o veche familie românească *Pop de Hațeg*.

Numele de Densușianu se dădu copiilor, mai întâiu lui Aron la gimnaziul din Blaj, de către profesori pentru a-i deosebi de mulți alți Pop ce erau în școală.

Numele acesta le rămăsese și ei îl innobilară la rândul lor prin munca ce desfășurară în urmă.

Clasele primare le-a făcut el la Hațeg, de sigur tot la Franciscani, la care fusese dat încă din 1846 fratele său Aron.

În actele sale așa de bine păstrate, nu găsesc decât pe cele dela 1862 înainte, când N. Densușianu la vârsta de 17 ani se află la gimnaziul din Blaj, în clasa a VI-a.

Din testimoniul său școlastic pe semestrul al II-lea al acestui an, dat la 1 Iulie 1862, se vede că acest adolescent, cuminte, simpatic și frumos, obținuse cele mai bune note.

Testimoniu de clasa prima cu eminenția

No. loc. 1 între 55 scolari examinați.

Portarea morale	cu lauda
Atențiunea }	bune
Diligenti'a }	

(1) Wolfgangi Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*. Ed. II, Tom. IV, 428. Vezi p. 71 din *Horia* de Densușianu.

Prestatiuni de in singulariele obiecte de invetiamentu

De in religiune	forte multiumitoria
» Limb'a latina	forte multiumitoria
» Limb'a greca	forte multiumitoria
» Limb'a materna (româna)	forte multiumitoria
» Limb'a germâna	forte multiumitoria
» Limb'a maghiara	forte multiumitoria
» Istoria și geografia	forte multiumitoria
» Matematica	forte multiumitoria
» Științele naturali	} Istori'a nat. . . forte multiumitoria } Phisic'a »
» Propedeutica	
» Cantu	
Forma esterna a ocupatiuniloru scripturistece	f. buna
Numerulu oreloru neglese	6 escusate

In capul acestui gimnaziu se află nemuritorul Cipariu, pe când Alexandru Micu eră profesor de matematică și fizică. Ioane Antoneli profesor de limba latină, Ioane Popescu de cea maghiară, Olimpiu Blasianu profesor de limba greacă și germană și Ioane Moldovanu profesor de limba latină și filozofie.

Tot primul dintre 50 colegi trecu el examenul de iarnă, după cum se vede din testimoniul școlar dat la 7 Fevruarie 1863.

Dar munca sa aprigă nu putea să aibă loc fără o gravă atingere a acestei naturi alese și delicate, ceea ce se vede din certificatul de absolvire al anului al VI-lea dat la 13 Semptembrie 1863, în care găsim la: **numerulu oreloru neglese, 2 luni și una diumetate escusate**», iar profesorul de clasă A. Micu notează: „*depusu esamenu privatu dein toate studiale în 3 Sept. a. c., fiindu că dein caus'a morbului n'a pututu depune la tempulu seu*“.

N'am necesitate a adăoga că la toate studiile căpătă tot: *forte multiumitoria*.

Astfel merse el înainte, în acest mic oraș al Blajului, impunător prin amintirea dela 1848, prin marele număr de Români ce au luptat pentru existența neamului și prin munca depusă de micul număr al *inteligenței*, cum se zice pe acolo, a micului pumn de oameni cari căutau să urmeze calea deschisă de Clain, de Șincai și alți cărturari modești, dar harnici și destoinici, ai românismului din acele părți.

La 5 și 6 Iuliu 1865 trecu el maturitatea: *laudabiliter valde*

bonum, la toate obiectele afară de *lingua alia (germana)* la care aveă *bonum*.

Școli superioare nu aveau Românii din nord-ostul nostru nici la 1861, cum nu au nici în prezent.

Când văd goana ce se pune spre a opri în ridicarea sa culturală mai ales pe acest popor, înțeleg mai bine ca ori și ce groaza ce au de puterea elementului românesc cei ce pentru moment pot comite astfel de volnicii.

Dar cel ce are încredere în triumful adevărului și dreptului și cel ce cunoaște evoluția neamului nostru, nu se va îndoii un moment de viitorul întrevăzut de Bolintineanu, pe care-l are acest popor. Cei din România liberă au însă și sarcini mari și mai grele și am nădejdea că-și vor da seamă de ce trebuie să făptuească față cu neamul întreg din acest punct de vedere!

La 10 Octomvrie 1865, vedem din un: *Akademischer Annahmschein*, iscălit de *Dr. Müller, k. k. Direktor*, că *Nicolaus Densușianu* s'a înscris la Sibiu la *Rechtsakademie*.

Iată-l într'un oraș german, cu deosebire pe atuncea, dar în un admirabil centru românesc, mai departe de Ulpia-Traiană care-i vorbiă de trecutul măreț, dar în coastele *Selembergului*, care-i reamintia fapta, gloria și gândul lui Mihai Viteazul.

Nu știu cum eră organizată facultatea juridică din Sibiu la acea dată, dar din niște *Prüfungszeugniss*, păstrate de Densușianu, putem vedeă că el a fost scutit de taxe, din cauza asiduității sale examplare și din faptul că a fost clasificat *întâiul* la următoarele studii, din anul prim chiar:

Istoria austriacă, cinci ore pe săptămână, cu *Dr. Pfaff*.

Pandectele, zece ore pe săptămână.

Istoria și instituțiile dreptului roman, nouă ore pe săptămână.

Istoria imperiului și dreptului german, 6 ore pe săptămână.

Ceeace făcea o medie de cinci ore de clasă pe zi, la anul prim de facultate.

Aceasta e o medie naturală pentru un student universitar, când studentul aveă să învețe și profesorul să-și facă datoria. Ar fi bine să se ia cunoștință de anumite facultăți de drept, cari când ajung la 2 ore pe zi în program—cu dreptul larg de absentare mai ales pentru profesor—se consideră că au făcut ceva excepțional de laudă.

Densușianu urmă astfel timp de 4 ani cursurile acestei școli de drept, și în *absolutorium* ce i s'a dat la 20 Iulie 1869 de *Dr. Gottfried Müller, consiliariu r. și director*, vedem, cu aleasă

mulțumire, că în toți anii și la toate materiile i se pune mențiunea „frequentat cu mare diligență“. În toți anii la rubrica „clasa progresului“ el este pus „clasa prima“ dela început și în urmă tot mai mult, și chiar exclusiv la fine, cu mențiunea „clasa prima cu distincțiune“!

Materiile urmate erau numeroase și variate. El urmă etica în anul al II-lea și dreptul canonic sau cel eclesiastic protestant, până la dreptul penal civil austriac, și până la economia politică, statistica și procedura civilă și penală pentru a încheia cu știința politică administrativă, știința legilor financiare și administrative și cu dreptul comercial și cambial și cel montan. Pentru o facultate săsească din Sibiiu și la 1869, trebuie să recunoaștem că este destul de lămurit că lucrul era sănătos înjghebat.

Și la toate acestea el fu printre primii cu distincțiune.

Să nu credem însă că tânărul Densușianu trăia pe trandafiri, că avea viața asigurată și liniștită, putând să se consacre cu totul numai studiilor sale.

De acești studenți sunt rari peste tot, dar mai ales în țerile locuite de Români acest fel de fericiți nici nu se cunosc.

Cine a fost la Blaj știe în ce lipsuri trăesc bieții băieți. Adesea ei se hrănesc, sărmanii, pentru a învăța, numai cu *pila* ce li se dă gratuit pe mai multe zile! Mai toți își consumă merindele pe cari le aduc bieții lor părinți, în traistă, în fiecare Duminică.

Doamne, câte suferințe și ce vieață de robi! Și câți nu cad în drum din acești copii și câți sărmanii nu rămân infirmi sau nu îngrășă pământul!

Martiri ai neamului ne închinăm în fața voastră! Măcar atât!

În timpul studiilor sale, pierdă Densușianu pe tatăl său și astfel rămase fără mai nici un mijloc de vieață!

În luna lui August 1867, când trecuse cu succes examenul anului al II-lea de drept, el veni în țară, după cum se vede din o petițiune ce adresă în ziua de 15 August *Societății literare*, Academiei noastre, abia înființată.

Prin aceasta cerea «..... pe temeiul stării mele de orfan.....și lipsei totale de mijloace.....», zice el, un ajutor pentru a putea studia.

Din fericire Academia avea la dispoziția sa o fundațiune patriotică a municipiului urbei Brăila, pentru ajutorarea tinerilor români de peste hotar.

De ce oare astfel de ajutoare nu se mai dau, de ce oare milio-

narii transilvăneni din țară nu se gândesc mai mult la amărăciunea lacrimilor vărsate de cei rămași la postul lor de onoare în țara mumă, unde suferă toate greutățile?!

Iată răspunsul din 6 Septembrie, ce i se dăde de Heliade-Rădulescu, care era președinte al Academiei.

«Luându în considerare suplica D-Tale și atestatele cu cari é instruita, societatea academică romana a aflatu de bine a te alege pentru de a fi beneficiatu cu un stipediu de 2000 lei pe anulu scolasticu 1867/8 din fundațiunea votata de municipiulu urbei Brăila.

«Ce pe langa restituirea atestatoru D-Tale și se aduce la cunoscinția.

«Dela societatea academica romana».

«Bucuresei, 6 Septembre 1867.

«Pres. I. Heliade R.»

Cu această ocaziune la 10 Sept. 1867, Densușianu se grăbește a mulțumi și municipalității de Brăila.

Acolo găsim:

«Patriotismulu și amorea de natiune a fostu și este caracterismulu traditionalu alu Romaniloru și chiaru în anulu acesta de persecoare și tirania asupra filoru romani dein Transilvania. Urbea Braila fu aceea ce tresări îndată la plângerile și vaetele noastre în contra jugulu magiaru și cu generositate nespusa ne tinsa mana de ajutoriu. Urbea Braila creă stipendia ca să mergem în Italia la tiera mamei noastre că asia se ne salvam nu numai limba și nationalitatea ci se aducem amente că *Italia a fostu leganulu nostru și că o Italia nouă avem de a ridica pre malurite Danubiului.*»

Iar mai departe aflăm tot de acolo și cauza morții tatălui său:

«3 Milioane și jumătate Romani dein Austria, unde părintii nostri în 1848 (de unde se trage și mortea tatalui meu) și varsara sangele pentru libertate și tron; totu acela Domnu ne dăde astadi sub biciulu și teroria aceluia în contra căru noi ne-amu luptatu. Astadi nu numai că n'avem libertate, dera chiaru limba, ce s-a pastratu pana acumu cu atata sanctitate de stremosii nostri, se afla nimicita».

Și în fine mărturisește că:

. «sub scutulu onorabilulu consiliu municipalu alu Brailei mi s-a usioratu astadi cariera ce era se o întrerupu, mi s'a înlesnitu calea către *poetica Italia ce-am visat-o decandu am apucatu lira poetica în mana*».

Fapta bună are totdeauna răsplata sa. De numele lui Densușianu se va afla legat pentru totdeauna ceea ce a făcut municipalitatea din Brăila. Cine știe dacă fără acest modest ajutor Densușianu ar fi putut produce ceea ce a făcut în urmă.

O, voi, mecenași români, aruncați măcar o fărâmiță celor buni!

Bată inima voastră pentru suferințele neamului! Contribuiți cu ceva spre a întreține lumina, pe care vor vrăjmașii să o stingă cu orice preț.

Stroescu Basarabeanu, Stroescu ce s'a înălțat așa de sus prin priceperea și perspicacitatea lui, Stroescu, care dă așa de mult, trăind așa de modest, fie-vă, de se poate, vouă pildă!

Ce se făcù Densușianu în urmă, după terminarea studiilor sale din Sibiu, la 20 Iulie 1869, și până în Ianuarie 1870 nu putem ști.

Petrecurt-a el aceste luni pentru a se odihni în locul nașterii sale și lângă mama sa iubită, călători el undevă? Nu știu nimic.

Cunoaștem numai că fratele său mai mare Aron, care făcuse aceleași studii în aceleași școli, terminase studiile dreptului la 1864.

Insurându-se, el se stabilise ca avocat la Făgăraș, unde a condus opoziția română până la 1875, în care timp fu și închis o lună în temniță!

Iară în hârțile lui Densușianu găsesec o adresă către el din 20 Ianuarie 1870 iscălită «*G. Făgăreșeanu, Praesidiulu magistratului urbanu*».

Iată conținutul ei, pe care-l dau pentru a se vedeă progresele ce s'au făcut din punctul de vedere al curățeniei limbii vorbite și scrise, de Românii de pretutindenii, dela acea dată încoace:

«Devenindu vacantu postulu de notariu supremu la magistratulu urbiei Fogarasiu, me amu aflatu indemnatu de a Te substitua provisoriu pre spectatu D-ta în acestu postu cu una léfa anuale de 400 fr. v. a.

«Despre acesta me onoredu a Te incunoscentia cu acea rugare, ca se bine voesci, spre intrarea în serviciu și depunerea jurământului, a Te insinua la mine catu mai curindu».

N. Densușianu aveà cu ce să nu moară de foame! Poate chiar pentru starea materială a inteligenței române de acolo, nu numai din 1870, dar chiar din 1912, acest început pare bunșor!...

Mă tem că acum nu mai pot ei căpătà nici atât!...

Dar nu pot să nu mă gândesc cu fericire sufletească, că pe acea vreme la Făgăraș, micul oraș din țara muntoasă a Basarabilor și a lui Mircea cu deosebire, funcționà un *notariu primariu* și se aflà

un *avocat*, cari ambii au ajuns, mai în urmă, la noi glorii ale culturii neamului!

Iată de ce în țerile acelea adevărata democrație română se ridică conștiință și temeinică. Iată ce oameni ar trebui să întrebuițăm și la noi, dacă voim a ne ridica din starea urită în care ne sbatem de mai bine de 50 ani!...

Dăr Densușianu trebuiă să-și treacă examenul de stat pentru avocatură.

Pentru aceasta găsim următoarea lui cerere către:

«Onorabile Presidiu alu Magistratului urbanu!

«Avenu a depune în dille aceste esamenulu judicialu de statu la Academia de drepturi în Sabiniu, am onore a rogá pre On. Presidiu a-mi concede spre scopulu acesta unu terminu de 10 dille si adeca incepandu cu 1 Iunie 1870, si totu odata a me dispensa pre tempulu acesta de afacerile mie incredintiate».

La 6 Iunie 1870, se făcú cererea lui către *Hochgeehrtes Praesidium* din Hermanstadt.

Cum a trecut Densușianu și acest examen de stat se vede din cele trei: „*Staatsprüfungszeugniss*“ că: la cenzura de stat din științele de stat a fost *declarat de apt* cu calculul de „*distincțiune*“, în economia națională, tot astfel la dreptul german și roman și cu «*Ausgezeichnet*» sau «precelentia», cum spune traducția română, pentru procedura judecătorească civilă.

Tot ca document de limbă și privitor și la activitatea ulterioară a lui Densușianu voiu cită și următoarea adresă, făcută de fratele său mai mare, avocatul Arone Densușianu:

Onorabile judecătoria districtuale!

«D-lu Nicolau Densușianu născutu in Densușiu in cōmitatulu Hunedórei, legitimandu-șe inaintea șubscrișului, cu testimoniele șub A./ B./ C./ D./ în čopia legalisate, deșpre absolvarea ștudiiloru juridiče si—despre depunerea ču șucceșu a eșameneloru teoretiche de ștatu, l'am primitu în diua șubscrișă in čancelaria mea advočatiále čă čončipiente respečtive čandidatu de advočatura.

«Ačesta 'mi-permitu a aduče la čunoșciinčia onorabilei judecatorie ču ačea rugare čă, șe bine-voeșča a luá ačeștá șpre șčiiintia și-totu odat-a a așterne ačeșta inșinuare la inčlitá tabla regio judiciară șpre luare la cunoșciintia a șușčeperé d-lui Nicolau Densușianu in pračšá advočatiále.

Fagarașiu în 28-a Iuliu 1870».

Cererea-i fu admisă, spunându-i: «*Tot odată venim de a vă exprimă cea mai mare recunoștință pentru serviciile ce ați prestat acestei urbe, în timp de....*»

La fratele său el a fost mai întâiu ca practicant și în urmă candidat și concipient.

În fine dreptul de avocatură al avocatului *Densușianu Miklos*, de astădată și la Curtea de Apel, este recunoscut prin diploma dela 1872, Octomvrie 23: „*A maros-vásárhelyi Királyi Itélő-Tábla*“, adică „*din partea Tablei regie la curtea de Apel din Muresiu*“, că: „*a susținut înaintea acestei curți de Apel censura de avocat și a depus jurământul de avocat*“.

Șederea sa, cum de altfel eră natural, nu a fost tocmai lungă la Făgăraș. Acolo a scos el din inițiativa lui Aron și cu colaborearea lui Teof. Frâncu și I. Lăpădat: *Oriental latin*.

Dar deși latin, aflându-se însă în orient, a sucombat în curând, odată cu închisoarea lui Aron Densușianu, pe o lună, în temniță, pentru a se adeveri, odată mai mult, dreptul libertății de conștiință în Ungaria.

Frații plecară pe rând dela Făgăraș la Brașov, Nicolae mai întâiu la 1873, Aron la 1875.

El se stabili ca advocat în Târgu-peștilor No. 100, cum se vede din cererea către «*Onorabilul Tribunal regesc*» din 6 Faur 1873. Acolo a funcționat el ca avocat până la 13 Aprilie 1877, «cându a abdisu de buna voe», cum se constată de către Președintele Mály István în un: *Bizonyítvány* (certificat) dat la 9 Iulie 1878.

Odată cu trecerea trupelor noastre în Turcia la 1877, N. Densușianu intră în țară, de data asta în mod definitiv.

Imi închipuiu ce trebuia să se petreacă în sufletul acestui mare patriot, când se răspândi ca fulgerul printre Români faima primelor noastre izbânde.

Nu cunosc până acuma precis data sosirii sale, dar ea poate fi fixată după o adresă ce a primit dela «*Agence diplomatique et consulat général d'Autriche-Hongrie*» din București, cu data de 7 Ianuarie 1878, în care i se face cunoscut că Ministerul de Interne ungar, cu data de 27 Dec. 1877 îi acordă dreptul de emigrare.

De altfel, din fericire, în 1877—78 lucrurile mergeau mai bine și mai repede și în țară ca și la Plevna.

Constatăm cu mulțumire, că în ședința Camerei dela 18 Februa-

rie 1878, raportor al comisiunii de indigenate fiind G. Misail, acel mare muncitor și ales patriot, se propune indigenarea lui N. Densușianu. Intre altele Misail zice: «Vă aduceți aminte de acea operă intitulată *Oriental latin*, care a atras multe laude din partea presei occidentului».

Densușianu obținî 60 voturi din 62 votanți, iar în ședința Senatului dela 6 Maiu acelaș an, trece cu 29 bile albe din 30 votanți.

La 25 Oct. al aceluiaș an «Nicolae Densușianu equivalent lic. în drept din Sibiiu» este înscris *stagiar* în tabloul avocaților, decan al ordinului fiind V. Boerescu.

Tot astfel se constată prin un certificat al grefei respective că la 25 Fevruarie 1880, Densușianu depusese jurământul înaintea Curții de Apel, secția I, pentru a putea exercita profesiunea de avocat.

Ca avocat, la Brașov și București, nu avem a spune nimic deosebit despre Densușianu.

Intre actele rămase dela el, se văd numeroase dosare ale pricinilor ce a apărat la Brașov.

Dar nu aceasta eră menirea unui om superior ca el. Avocați aveam deja destui de pe atunci, oameni însă în adevăr superiori avem puțini chiar în prezent. Densușianu eră făcut din o altă ștofă decât aceea a unui avocat oarecare. El aveă o altă menire, o altă misiune, mare, aș putea adăoga.

Iată de ce în hârtiile sale se găsește o cerere, scrisă curat și timbrată chiar, către Decanul corpului de avocați din Ilfov, prin care după un stagiu de 5 ani cereă el înscrierea definitivă. Deși făcută, el nu a găsit însă cu cale a o mai depune. Din aceasta se vede lămurit calea ce voiă el să o urmeze.

Și oare puținul timp cât a șezut la noi până la împământenirea sa, stat-a Densușianu acele luni fără a lucra? Nu.

Prima sa publicațiune în țară a fost:

L'élément latin en orient.

Les Roumains du Sud, Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie, avec une carte ethnographique par N. Densușianu et Frédéric Damé, din 1877.

Cartea e opera lui și e tradusă de Damé, și eră dedicată: *A Monsieur le Comte de Chaudordy, ambassadeur de France, plénipotentiaire à la Conférence de Constantinople.*

Această lucrare, bazată pe scrierile anterioare și cercetări personale, este una din cele mai serioase relative la Macedonia.

Deoarece chestiunea e mai mult ca ori când la ordinea zilei, cred necesar a vă pune în vedere următoarele pasaje din ea:

«Au lieu de maintenir la Dacie comme un fort avancé, d'une importance stratégique indiscutable, qui arrêterait le torrent, Aurélien ouvrait la porte toute grande au flot qui allait couvrir pour un temps l'Europe toute entière, emporter Rome et l'Empire, et menacer la civilisation».

Din această scurtă vreme de vedere a lui Aurelian a suferit așa de mult nu numai neamul nostru în urmă, dar întreaga latinitate.

E cazul de a zice ca acel om politic francez: „*On ne se douterait jamais par quels imbéciles le monde est souvent gouverné*“.

La ce bun oamenii mari, când după Traiani vin Aureliani!...

Și cugetarea sa iese mai clar când scrie:

«*Enfin, en 1856, après dix-sept cents ans, l'Europe commença à comprendre la haute portée de l'oeuvre de Trajan et à se convaincre que la paix et la tranquillité du continent réclame, aujourd'hui plus hautement que jamais, la création d'un Etat latin aux Bouches du Danube, d'un Etat homogène et non polyglotte.*»

Cine dintre oamenii noștrii politici au pus chestiunea mai limpede și mai hotărât. Onoare memoriei lui!

Discutând drepturile fraților macedoneni, el face cunoscut lumii politice europene, că:

«A partir du X-e siècle, on les voit apparaître dans l'histoire comme un peuple compact et indépendant. C'est à cette époque que remontent les grandes luttes qu'ils livrèrent à l'empire byzantin et à cet élément grec corrompu jusqu'aux moelles qui est connu sous le faux nom de «*Ρῶμαιοι*» et qui voulait s'emparer de la partie orientale de l'empire romain. Ces luttes furent couronnées de succès et dès lors les Roumains de Macédoine devinrent complètement autonomes».

Și ca să arate care trebură să fie situația lor în Turcia, el declară în puterea dreptului faptelor istorice:

«*Il est donc constaté que les Macédo-Roumains ont été liés à la Turquie sur la base de capitulation précise, qui leur assurait protection en échange d'un tribut annuel de 1.400 piastres et qu'ils sont resté autonomes et indépendants sous leurs chefs nationaux jusqu'au commencement du XIX-e siècle, quand Ali-Pacha foula aux pieds leurs droits*».

Nu sunt ei frații noștri? De ce oare să ne mai mirăm când tratatele noastre fusese călcate la fel?

Câtă dreptate e în părerea că *un tratat valorează numai atât cât puterea celui ce-l apără.*

Forța, forța, se vede că e fatal să strivească sau să apere dreptul. Ea e arma cu două tășuri. Când oare va fi întrebuițată numai în bine?!

În ce privește calitățile rasei acestui popor macedo-român, Den-sușianu scrie:

«Les Macédo-Roumains ou Tzintzares sont reconnus par tous les écrivains comme le peuple le plus susceptible de culture et présentement le plus avancé de la Turquie d'Europe».

El reproduce părerile lui *Pouqueville, William Martin Leake* și *Kanitz*, în această privință, cari sunt așa de elogioase pentru frații noștri.

În fine, în ce privește cu deosebire chestiunea autonomiei ecle-siastice a Macedo-Românilor, el arată așa de luminos, când ne spune:

«Vers l'an 1200 les Macédo-Roumains, qui jusqu'alors n'avaient eu avec les patriarches de Constantinople que des rapports dogmatiques, mais non hiérarchiques, se séparèrent entièrement de Constantinople au point de vue politique. Sous leur roi Johannice, ils déclarèrent l'église roumaine de Macédoine indépendante de Constantinople et Basile archevêque roumain de Zagorie devint primat national ayant son siège à Tarnova avec deux métropolitains suffragants (1).

«Cette indépendance hiérarchique dura jusqu'à la chute complète de l'Empire byzantin et l'établissement définitif des Osmanlis sur les rives du Bosphore. Sous les Sultans le clergé grec reprit l'influence qu'il avait perdue. Employant tous les moyens et le plus souvent, les moins honnêtes, pour rétablir son pouvoir religieux sur les Roumains, les Bulgares et les Serbes, il s'efforçait de représenter à la Porte que plus ces populations seraient soumises aux Patriarches byzantins plus elles seraient sous la dépendance des Sultans. La Sublime Porte laissa faire et prêta son appui à toutes les usurpations, jusqu'au jour où les Macédo-Roumains furent complètement dépossédés de toute autonomie religieuse et retombèrent sous le joug accablant du clergé grec».

Ar fi bine ca aceste rânduri să pătrundă până la locul cuvenit, pentru ca în tratativele ce fatal vor urmă în această privință să se invoace *da capo* și dreptul istoric.

(1) *Gesta Innocenti II.* No. 70. Șincai, *Cronica Românilor*, an. 1202.

Chiar cultul la acest popor aveã loc tot în limba naționalã, ceea ce ne-a deosebit pe Români totdeauna, spre lauda noastră, de alte popoare :

«M. B. P. Hajdeu soutient, dans son *Histoire critique des Roumains que vers l'année 400, les exercices du culte se faisaient, dans les églises macédo-roumaines, dans le dialecte macédo-roumain. Cette assertion est vérifiée par d'autres écrivains étrangers*».

Ce fericit am fost acum un an, când în puținele biserici ce au frații noștriaziam, tot în limba română, învocări pentru sănătatea și fericirea M. S. Regelui Carol și a poporului român.

Și cu drept cuvânt Densușianu propune singura soluție posibilă, demnă și urgentă în această privință :

«*Pour nous, le meilleur moyen d'arriver à ce but, serait de placer les Macédo-Roumains sous la subordination hiérarchique de l'église orthodoxe roumaine, sous l'autorité directe du Primat de la Roumanie. Cette solution serait conforme à leur langue et à leur caractère, à leur nationalité et à leurs aspirations.*»

Este aproape anul de când îmi permiteam să vă spun acelaș lucru! Dar Românul știe să aștepte!..

Și să nu uităm că de organizațiunea lor religioasă este legată ființa neamului românesc în acea țară, unde nefiind Oficiul stării civile, dela botez, cununie, divorț, testație și înmormântare, toate se fac prin preot!

Astfel că în prezent cea mai mare parte din frații noștri rămași credincioși ideii sănătoase și cari au rupt cu organizația veche grecomană, trăesc de fapt afară din lege!

Să sperăm în fine că vom deschide odată ochii. Densușianu mai adaoge la urmă :

«Ce peuple a donc le droit d'espérer, après une si longue attente, des souffrances si fermement supportées, une patience à toute épreuve, que l'Europe, dans sa justice, ne permettra plus désormais qu'on le sacrifie à des intérêts qui n'osent pas s'avouer».

El rezumă, în o notă de autobiografie, cuprinsul total al acestei importante scrieri în următoarele cuvinte :

«In această scriere destinată a face cunoscută chestiunea Macedoniei-române bărbaților de stat și oamenilor politici din Europa, dânsul puneã în evidență importanța etnică și politică a elementului român din peninsula Bal-

- 565493 -

canică și fu cel de întâiu care susțină cu argumente istorice și juridice dreptul Românilor din Macedonia, Tesalia, Epir, etc., de a forma o provincie autonomă națională în sânul imperiului otoman; cerea exențiunea acestor Români de sub supremația ecleziastică a Patriarhului grecesc din Constantinopol, introducerea limbii române în biserică și subordnarea lor hierarhică Primatului din România.»

Dar, acum, Turcia permite totul și noi nu facem nimic! E trist, dar noi lucrăm acum față de Macedonia ca și Aurelian, pe vreme, față de Dacia. Cine oare va mai reclădi podul ce ne legă și va face ceea ce se poate, ceea ce trebuie însă în această împrejurare și pentru noi și pentru Turcia!.

Frații noștri așteaptă prea mult, și așteptarea fraților va să zică durere; durere crudă, durere neiertată pentru noi cari am provocat-o de fapt și cari am putea-o alina măcar în parte.

Să sperăm și să trecem!

La acea dată se începuse o vădită mișcare economică în România. Comerțul și industria mai ales, nu mai erau considerate ca ceva bun numai pentru Bulgari și Ovrei.

Un om de seamă care a făcut mult pe aceea vreme, C. Porumbaru, și care în casa sa din Sfinții Apostoli, organizase prima expoziție industrială la noi, constituise societatea «*Concordia Română*». Hasdeu venia des la întrunirile cu caracter intim și fără poză și sgomot, cari aveau loc acolo. L-am și cunoscut la una din aceste întruniri.

N. Densușianu fu ales și el membru în ședința dela 16 Martie 1878. Ori unde eră deci o mișcare serioasă națională îl găsim de față.

Ajungem la un moment deciziv în vieța lui N. Densușianu, dela care se alege cu hotărîre și cariera sa ulterioară.

Academia Română, care joacă un rol așa de mare în prima fază a vieții acestui om, îl alege membrul său corespondent. Președinte eră I. Ghica, secretar general Hasdeu.

Cu așa nași, finul nu putea să nu fie de seamă.

I se face cunoscut aceasta în modul următor:

«Academia Română, aprețiând înaltele D-v. calități și activitatea ce ați arătat pentru desvoltarea culturii între Români, v'a ales, în ședința din 15/27 Aprilie 1880, *Membru Corespondent* al ei în Secțiunea istorică.»

Se poate spune că în aceea zi, Academia avusese mâna fericită! Răspunsul său eră scurt și demn.

Densușianu zicea:

«Distincțiunea arătată cu această ocaziune o primesc mai mult de o sarcină plăcută pentru a persevera și mai departe pe cariera studiilor istorice. Mă voiu sili astfel a corespunde și de aici înainte frumoaselor D-Voastre intențiuni și votului cu care am fost onorat».

El s'a ținut larg de cuvânt ! (1)

În anul acela, la 9 Octomvrie, Academia îi mai comunică că-l însărcinează a ține locul d-lui Bianu ca Bibliotecar-arhivar, pe tot timpul cât acesta urmă să lipsească din țară.

Această înlocuire a durat în destul, deoarece d-l D. Sturdza, ca președinte, îl însărcinează a continua înlocuirea prin o adresă dela 28 Iunie 1883.

Sunt fericit a constata, că Academia Română, care ajutase pe studentul N. Densușianu în momentul cel mai greu al vieții sale, la 1867, cu bursa Brăilei, tot ea, îndată ce acesta deveni cetățean român, căută a-l utiliza pentru scopurile sale culturale.

Astfel N. Densușianu fu însărcinat cu o misiune pentru culegere de documente.

În volumul *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*, Raport înaintat Academiei Române de Densușianu, din 1880, găsim următoarele :

«Reîntorcându-mă din misiunea istorică, întreprinsă în Ungaria și Transilvania, ce ați binevoit a mi-o încredința în sesiunea anului 1878, am onoare a vă prezenta aici o dare de seamă generală despre cercetările și descoperirile făcute în bibliotecile și arhivele de peste Carpați.

«*In timpul de 15 luni, cât a ținut misiunea aceasta, am cercetat peste tot 12 biblioteci și 16 arhive. Am studiat peste tot locul diferitele colecțiuni de manuscrise și documente, ce pot se reverse o lumină nouă, sau să deschiză perspective mai vaste în domeniul istoriei noastre naționale.*

«Am urmărit mai cu seamă mișcările și actele Românilor dela 1690 încoace. Caracterul celor mai însemnate fapte din epoca aceasta se alterase aproape cu totul, fie din lipsa unei cunoștințe solide a împrejurărilor, fie că scriitorii străini începuse a subordina evenimentele la propriile lor opinii, și cu modul acesta se depărtase de terenul științific al istoriei.»

«*In cât privește Revoluțiunea lui Horia din anul 1784, am fost fericit a găsi în Biblioteca Academiei și a Muzeului național din Pesta, precum și în bibliotecile din Cluj, Alba-Iulia și Brașov un număr însemnat de relațiuni contemporane, ce până astăzi rămăsese necunoscute istoricilor străini.*

(1) Din o carte de alegător, de sigur singura ce și-a luat, dela 15 Martie 1881 se vede că el locuia în coloarea de roșu, suburbia Sft. Dumitru, Str. Smârdan No. 49.

«Dar cel mai prețios material istoric cu privire la epoca aceasta l-am aflat în *arhiva cancelariei aulice și în arhiva comisiunii Jancoviciane. Actele descoperite aici ne desvelesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferințele și faptele părinților noștri; ele răstoarnă în mod deciziv rătăcirile scriitorilor străini, ce apucase în literatura modernă se îmbrăce costumul verității istorice.»*

Multe din aceste așa de importante acte pentru noi «...până în ziua de astăzi nu au fost de loc scrutate»... cum ne spune D-sa.

Cu această ocaziune Densușianu descoperi și mai multe manuscrise:

«Așa am aflat în bibliotecile din Pesta, Orade, Cluj și Brașov, 20 manuscrise ce conțin diferite *cronice de ale Terii-Românești și Moldovei*, din cari unele sunt în limba română, iar altele traduse în limba latină și germană».

În 17 din acestea „.....conținutul lor istoric este mai lung și mai complet decât în cronicile românești cari s'au publicat până astăzi....“ ne spune acest cunoscător.

El studie cu această ocaziune și „*manuscrisele nepublicate ale literaților români*“ și ne desvăluie astfel pe mai mulți, printre cari voi cită pe: *Petru Dobra* jurisconsult la 1772 și care scrisese: *Regula Legis*.

Aureliu Antoninio Praedetis, care făcuse la 1792 un *Dicționar român, latin și german*.

În biblioteca Universității din Pesta află el primul dicționar românesc cu litere latine: *Dictionarium Valachico-latinum*, din 1741—42; găsește 41 tomuri manuscrise ale lui *G. Șincai* în bibliotecile din Orade și Cluj, între cari de tot puțin cunoscuta *Chronicon Daco-romanorum et plurium aliorum nationum*, dela anii 86—1186, pe care află, ceea ce se știe numai prin tradiție, și anume critica lui *Mărtonfi*: «An de aliquid brevibus gyaris et carcere dignum! Juvenalis et Sinkay»,—adică: «Este ceva demn de exil și de închisoare».

În fine ceea ce interesă și lumea științifică dela noi în special, mai află: «Un vocabular în limba română, latină, maghiară și germană despre numirile animalelor, plantelor și mineralelor intitulat: *Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae*;

Un manuscris cu inscripțiunea: *Istoria Naturii sau a Firii*, aflate la biblioteca episcopiei din Orade.

Dar oamenii doritori de a cunoaște cât spicuisse el nu pot să nu cetească tot ce a scris el și în această direcțiune.

Voiu cită numai pasagiul următor:

«In decursul misiunii mele în Ungaria și Transilvania mi-a succes să aflu și câteva *tractate originale* din secolul al XVII-lea încheiate între Domniî României și ai Moldovei cu principii Transilvaniei. Așa am găsit în biblioteca universității din Pesta un tractat de alianță între Radul Mihnea și principele Transilvaniei Gavril Bethlen din anul 1617; în arhivele statului din Buda un tractat de alianță între Ion Mihaiu Radu și Gheorghe Racoti din anul 1659, și alt tractat între Constantin Basarab cu principele G. Racoti, fără an».

In fine adaog că cu această ocaziune dânsul descoperi în Budapesta, între manuscrisele iezuitului Hevenesi, importantul act original: Manifestul de unire cu biserica Romei a Mitropoliei române din Alba-Iulia, dimpreună cu condițiunile unirii, date și subsemnate în 7 Oct. 1698».

Și in fine pentru a se vedeă cât muncise acest om în timp de 15 luni, iată cu ce se încheie raportul său către Academie:

...«am onoare a înaintă aici întréga colecțiunea făcută în timpul acesta în număr de 38 *volumuri manuscrise*, unul fotografiat, două tablouri vechi în oleiu, mai multe portrete, deseme și facsimile împreună cu trei copii de pe medalia lui Horia».

Pentru a termină cu analiza acestei lucrări, voiu spune că el a adunat astfel și analizat:

783 documente relative numai la istoria Revoluțiunii lui Horia din anul 1784.

125 manuscrise și alte documente cu caracter diferit dela 1290 și până în secolul trecut.

Din acestea se mai poate vedeă de ce material a dispus N. Densușianu, când a scris *Istoria Revoluțiunii lui Horia* și de ce această lucrare, bazată pe 783 documente, a fost ultimul cuvânt, în ce privește cumplita tragedie a acestei părți a neamului nostru, care a precedat marea revoluție franceză.

Cât credeți însă că a costat pe Academie această misiune de 15 luni, a unui om silit a sta în oteluri, a călători în atâtea orașe, a plăti de sigur copiiști pentru a-l ajută să facă 38 volumuri de manuscrise, în o muncă așa de încordată!..

99400

3.500 lei a luat Densușianu, adecă șapte lei pe zi!!... N'am de adăogat nimic mai mult!...

Atât de puțin pentru așa comoară de fapte, pentru așa activitate încordată!..

Steie deci această muncă cinstită și rodnică pildă numeroșilor trimiși în misiuni, la băi sau în călătorie de nuntă, cu sume grase, mai importante decât se poate crede, plătite din sudoarea celor desculți și inculți dela țară. Fie ca odată cei cari dau și cei cari primesc, așa de des și de mult, în această țară, să se rușineze — dacă e cu puțință — față cu munca de laudă a unui restrâns număr de oameni de ispravă, în fruntea căroră stă N. Densușianu.

Pe când N. Densușianu lucră din răspuțeri, uitând că are dreptul de a profesă avocatura, pe când aducea atâtea servicii țerii și neamului său, el ducea aproape mizeria în capitala în care se începuse, de pe atunci, stropirea cu noroiu de către toate spețele de bugetivori, alătura cu altă caracudă și mai puțin simpatică și cu mânuitorii de afaceri zise politice.

Un om cu inimă, un bun Român, care la un moment deciziv, pe când eram și eu jucăria intrigii, a hotărit și de soarta mea, Ioan Brătianu, mai făcù o faptă bună. Lui se datorește numirea lui N. Densușianu ca *Translator* pe lângă Marele Stat major al armatei, unde șef eră Generalul Fălcoianu, care-l numește oficial la 10 Martie 1884.

Și, vorba lui Caragiale, aveà el leafă: „200 lei mensual salariu după buget și 100 lei mensual ca diurnă pentru serviciul de translator“.

Această sumă codoșă în budgetul țerii noastre, bogat în alte chiverniseli, eră paradisul pentru acest om modest și pentru acest ales muncitor. Aveà el cel puțin de aici înainte vieața asigurată, puteà el să dispună de o bibliotecă și va aveà de aci înainte o masă de scris, a lui, în o cameră caldă!.. Ce puteà el visà mai mult!

El, care văzuse ca și mine cum mizeria dusese la groapă pe atâția, între cari pe acel N. Scurtescu, om cult și cu rari sentimente, cu care ne întâlneau, în acel sâmbure al vieții intelectuale române de pe vreme, dela cafeneaua Fialcowski.

Câtă asemănare între acești doi oameni, amândoi cu inima de aur, cu cugetele curate și cu dorul nestins de a lucră pentru neamul lor!

Văd încă pe acest N. Scurtescu, în o odăiță mizeră și rece ce se află pe locul unde se încheie în vale Bulevardul Măgureanu, fără foc,

cu haina groasă pe el, la masa de brad scriind, slab și fiert de văpaia ofitei, cu niște mănuși ce fusese albe, rupte și înnegrite, pe cari le pusese pentru a nu-i îngheța degetele când ținea condeiul!..

Doamne câtă suferință pe cei buni ai acestui neam!..

Toate acestea le știa și Densușianu. Toate aceste lipsuri mușcau adânc și din sufletul și firea lui!

De sigur că îndelunga vieață de martir și de mizerie a acestui om de seamă eră să devie de acum tolerabilă, deși eră mai mult decât modestă. Dar eră totuș ceva sigur : putea duce o vieață liniștită, putea nebătut de valuri să liniștească, prin muncă, dorul ce-i ardea inima de a face cât mai mult pentru neamul său. Și'n adevăr el munci cum nu cunosc mulți în această țară!

Eu, care am pătruns de aproape în inima și sufletul acestui apostol al neamului, mă închin cu evlavie și adâncă recunoștință în fața vieții sale.

Am credința că după un Șincai și Klain, posteritatea va pune și pe N. Densușianu.

Ajungem acum la momentul când el a publicat cea mai importantă din lucrările sale, pe care n'a văzut-o gata de sub tipar, căci soarta i-a fost vitregă și în această privință.

A murit fără ca să fi dat cel puțin bunul de imprimat și ultimei părți a lucrării sale, care devine postumă, postumă pentru a-l ridică sus de tot în panteonul neamului.

În Octomvrie 1884, el dădù la lumină acea admirabilă carte, model de sinceritate și de stoarcere de izvoare de tot felul : „*Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784—1785, scrisă pe baza documentelor oficiale*“.

Dar câți cunosc această carte ?

Cu rușine fac mărturisirea, că și eu am cetit-o acum în urmă !

Cine, cu deosebire după 1907, nu ar fi trebuit să o cetească ! Între revoluția lui Horia și cea din 1907, diferența stă în timp și loc, dar este aceeaș în cauze : *Volnicia clasei domnitoare, lipsa de dreptate și de bună rândueală*. Durerea, mai mare pentru noi, stă numai în aceea, că rolul nobilimii ungurești și administrației străine, la noi a fost jucat de frați ! — frați ? până la un punct oarecare !

Cetiți, aș zice oamenilor noștri conducători ai țerii, cetiți această carte, care e cartea suferinței seculare a unui neam ; cetiți și vedeți ce vă rămâne să faceți pentru ca 1907 să nu aibă a doua zi ! Cetiți voi bogătașilor, cari ați stors un neam întreg pentru vanitatea

și goliciunea voastră, și tremurați în fața răspunderii ce vă stă în față ; cetiți-o voi cari vă amestecați nepregătiți la cârma țerii, și dacă mai aveți cuget, dați-vă de-oparte ; cetiți-o în fine voi cari doriți a vedea o Românie mare și frumoasă între surori și gândiți ce este de făcut. Cetiți-o toți câți desperați de puterea neamului românesc ; cetiți-o toți câți voiți să vă bată inima la fapte patriotice, alături cu scrierea Ioan Vodă cel Cumplit, a neuitatului Hasdeu, pentru a deveni și mai buni Români !

Și să nu credeți, că Densușianu s'a lăsat condus numai de dorul înălțării neamului, sau de dorința de a face ceva ce se cheamă o lucrare cu temă !

Nu. Departe de el astfel de faptă. El a urmat ca adevărat istoric cu metoda riguros științifică, căutând numai adevărul și a fost de sigur el cel mai fericit când a văzut la ce rezultat a ajuns. De altfel el ne-o spune clar în prefață :

«Istoria având nobila misiune de a înfățișa binele și răul din viața popoarelor, astfel singurul principiu, de care am fost conduși în descrierea acestor evenimente, a fost căutarea și expunerea adevărului».

Din cercetarea sa rezultă matematiceste că :

«Poporul român se ridicase la 1784 în contra servituții feudale, nu pentru că ar fi voit să obțină numai o simplă ușurare a sarcinilor iobăgești, dar fiindcă simția în inima sa că e născut pentru o soarte mai bună. El doria pământul ocupat de nobili, fiindcă avea cunoștința că a fost odată proprietatea sa, doria domnia Transilvaniei, fiind-că se credea singurul moștenitor legitim al acestei patrie, doria în fine expulsiunea elementului dominant, fiindcă numai singur se consideră națiune legală în Transilvania.

«Pe lângă libertatea din servitutea feudală, revoluțiunea dela 1784 tindea în linia primă la liberarea poporului român din servitutea politică, în liberarea Transilvaniei de domnia altei rase. In scurt revoluțiunea dela 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, și pe ruinele sale să se întemeieze un sistem politic român.»

El consideră această revoluțiune ca un inel numai din un lanț de fapte mărețe, cari trebuie să ducă la acelaș rezultat :

«Deși manifestațiunile acestea întâmplate în diferite locuri, în Balcani, în Olt, la Prut și în munții Abrudului, s'ar părea la prima vedere a fi numai niște fenomene cu totul izolate, dar cercetând mai adânc natura și

misteriul lor, vom afla în ele o intimă conexitate morală, aceleași idei și aspirațiuni, aceeaș luptă înverșunată în contra dominațiunii străine, aceleași convulsii în toate membrele corpului, pentru reconstruirea unei domnii române.

«Aceasta eră fața revoluțiunii dela 1784».

Se ocupă pe larg de drepturile poporului român din acele părți, de trecutul militar — prin organizarea lui specială — a întregului neam românesc, de neștiința în care se aflau străinii față cu acest element asuprit, pe care dușmanii credeau că-l îngenunchiase, ori unde mai eră o suflare românească :

«Această analiză istorică ne este indispensabilă, — zice dânsul — căci numai cu ajutorul trecutului ne putem explica ideile și diferitele fenomene din viața unui popor».

Apasă mult asupra faptului, pe care-l dovedește pe larg că :

.....«vechea organizațiune socială și politică a Românilor eră bazată pe un sistem militar».

Și în fine ne spune că :

«A trebuit ca revoluțiunea dela 1784 să scoată la lumină pe acest popor ascuns al feudalității transilvane, să proclame pentru întâia oară în fața Europei romanitatea acestei țeri, română încă din cele mai vechi timpuri istorice».

Pentru a justifica revoluția Românilor, el care scotocise tot ce s'a scris în această privință, reproduce din : *Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Ioseph II*, sur un règlement concernant l'émigration et principalement sur la révolte des valaques, ou l'on discute à fond le droit de révolte du peuple, Dublin 1785 :

«Eu sunt cel dintâiu, care apăr încă cauza Românilor cari au fost victimele forței în această insurecțiune, și repetez că Românii au tot dreptul să se revolteze, până când vor fi sclavi și nefericiți, A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept, însemnează a-i pedepsi fiindcă sunt oameni».

Iată cum vorbiă un om cu suflet !

Marele Împărat, deși rău impresionat de crimele Românilor cari au fost de altfel așa de mult depășite în urmă de ceeace a făcut nobilimea ungară, spune în o scrisoare către cancelarul Eszterházy :

«Poate că tot cu acelaș succes s'ar putea transformă fierele aceste sălbatice, dacă cel puțin domnii pământești ai acestor Români ar căpăta prin școală niște principii mai bune».

Iar în altă împrejurare împăratul spune ritos că: «*Cât de rea este constituțiunea Ungariei, zice împăratul în alt bilet către contele Eszterházy, cât de rele sunt instituțiunile, ce există acum în comitate, nimic nu poate să convingă mai bine nici chiar și pe omul cu prejudițiile cele mai înrădăcinate, decât aceea ce să întâmplă astăzi*».

Nu se poate o justificare mai lămurită, mai sinceră și mai categorică a revoluției sătenilor. — Și în fine tot el adaugă scriind baronului Brukenthal, care lăsă în urma sa un muzeu săsesc la Sibiu și așa de multe morminte cu leșuri românești, poame ale presiunii prin nepriceperea sa :

«Acest trist exemplu ar trebui să convingă pe nobili și pe posesori, că viața și averile lor sunt în mâna mulțimii mari, adecă a poporului, și poporul numai tratându-l cu echitate, cu iubire și încredere poate să fie ținut în frâu într'un mod stabil. Excesul de severitate poate să supună pe un timp oarecare, dar oamenii cari n'au nimic ce se piearză, cari nu sunt legați de casă și de curte, fiindcă și așa deabiă mai pot trăi după ele, aceștia vor folosi cea de întâi ocaziune, ca să comită excesele cele mai mari».

Dar ajungem la desnodământul dureros al acestei cumplite tragedii. Densușianu ne spune tot, absolut tot. E de necrezut cum a putut adună atâta material, după care zi cu zi descrie totul și indică și numele celor închiși în beciuri sau martirizați pe piețele publice.

Voiu reproduce ceva din ultimele minute ale marilor eroi :

«Mai întâiu frânseră cu roata pe Cloșca, începând dela picioare către cap, și, după cum ne spune un martur ocular, i deteră cel puțin 20 de lovituri până-și dete sufletul.

«In timpul acesta Horia, primul căpitan, trebuia să privească cu ochii săi oribila moarte a devotatului său amic, care până în ultimul moment îi rămase în toate credincios.

«După Cloșca fu așezat Horia pe șafot.

«*Horia, ne spune un alt martur, merse fără nici o schimbare, cu inima îndrăzneată la locul destinat pentru ora cea amară a vieții sale.... Dar cu dânsul tratară cu mai multă grație, după o lovitură care-i frânse fluerul drept, îi deteră numai decât o lovitură de grație asupra pieptului*».

E cazul de a zice : mulțumim pentru bunăvoință!...

Față cu Horia și Crișanu, Densușianu spune :

«Toți trei însă fură victimele sentimentului național, toți trei își sacrifică viața pentru fericirea poporului. *Crima lor fu crima libertății la care tindea poporul român*».

Poporul însă zeifică, ca în timpurile preistorice ale Daciei, pe martirii săi. Ce este mai viu în inima fraților îndurerați, de peste munți, ca numele lui Horia și Iancu?!...

«Asupra lui, — vorbind de Horia, zice Densușianu — erau țintiți la 1784 ochii tuturor țăranilor. *Căzut în planurile sale, părăsit de împăratul Iosif*, stima lui publică nu încetă; *în lanțuri, în nefericire, el fu iubit de popor*. Cu firmitate antică, el nu ceru grație împăratului, nu tremură dinaintea ororilor supliciuului, din contra, cu acelaș nobil devotament precum luptase în viață, cu aceeaș convicțiune puternică de sfințenia cauzei, el merse pe Golgota despotismului, și făcu, ca și în ultimele sale momente să fie admirat de adversari.

«*Alăturarea cu Petru și Asan, cu Mihaiu și Galu Românul, el își câștigă un loc nepieritor în pleiada acelor inimi nobile, cari au luptat pentru liberarea Românilor subjugăți*».

Și când în lucrarea sa ajunge la partea finală, el pune în vedere care a fost rezultatul bun la care a dat loc această revoluție, pentru care au suferit și sângerat atâți eroi anonimi ai neamului.

Densușianu ne spune :

«*Servitutea personală, legarea iobagiului de glie, interdicțiunea de a se strămuta dela un domn la altul, ce fu decretată de camera Ungariei asupra țăranilor în urma revoluțiunii dela 1514, fu ștearsă după 270 ani, cu sângele poporului român din Transilania*».

Și că :

«*Desfîntarea legării de glie, fu cea mai mare și cea mai glorioasă binefacere, ce o făcu împăratul Iosif poporului român*».

În urma revoluțiunii, bine înțeles! — Astfel zice D-sa :

«*Cea mai puternică armă a feudalității fu distrusă*».

Nu pot să nu citez și alăturata frază, care face cinste memoriei lui Densușianu.

«*Nu eră lipsa de morală, care făcuse pe nefericiții țărani și pe preoți să se ridice, eră lipsa de moderațiune, lipsa principiilor de umanitate în sinul nobilimii și la guvern*».

«*Înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor este cu mult mai imoral și neuman de a lăncezi în fiarele selăviei și a face din legea moralei legea servituții*».

Facă-se ca aceste crude zile să fie ultimele, în lungul martirolog al neamului! — Fie ca domnitori ca Iosif al II-lea, dar mai hotărâți, să mai aibă frații noștri; fie ca acest neam să poată, unit sufletește și pe calea culturală cel puțin, contribui și el cu ceva la mer-sul înainte al omenirii!

A face astfel este nu numai un drept dar o datorie pentru cei liberi.

Cetind această admirabilă lucrare a lui Densușianu, nădejdea naște tot mai mult în sufletul nostru, că suntem în zorile unor zile mai fericite, cari nu pot să nu aducă după ele lumina soarelui cald și binefăcător al dreptăți omenesti!

Amintim acum o faptă de laudă.

Academia Română acordă un premiu de 5.000 lei celui ce scrisese *Istoria Revoluțiunii lui Horia*. Răsplăti ea astfel o muncă de seamă și înlesni mijloacele necesare lui Densușianu, pentru lunga lui călătorie, ce o făcù pentru pregătirea operei sale monumentale: *Dacia preistorică*.

Dar despre aceasta vom vorbi mai la urmă.

O carte ca *Revoluția lui Horia* nu putea însă să rămână fără ră-sunet în Ungaria.

Mai întâiu... ca de regulă, ea fu oprită.

Iar la Aprilie 1886, în *Budapesti Szemle*, No. 112, redactat de Pavel Gyulai, *Pavel Hunfalvy*, publică un studiu: *Densusian Miklós legűjabb munkái*, care fu scos și în o broșură de 52 pagine. Tot acesta, cu un an mai înainte, scrisese în contra direcțiunii ideilor sale istorice, studiul: *Hogyan csinálodik némely historia?*

Densușianu protestă contra opririi lucrării sale, și sfidă guvernul ungar de a putea să-i indice un singur pasaj din lucrarea sa, care să nu fie bazat pe citațiuni din documente aflătoare în bibliotecile din Ungaria.

La 3 Ianuarie 1885 primește o adresă din partea «Légation I. et R. d'Autriche-Hongrie à Bucarest», în care i se spune:

«Je m'empresse de vous informer que votre ouvrage intitulé „*Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria*“ ayant été examiné, l'interdiction dont son importation en Hongrie avait été frappée vient d'être levée».

Tot în anul 1886 începù publicarea a numeroase: *Documente pri-vitoare la Istoria Românilor, 1199 — 1345, culese și însoțite de note și variante*.

Primul volum al acestor documente, pe cari le numește: „*fântâni externe*“, are o mică prefață, în care ne spune:

«Documentele noastre indigene, arhivele domestice ale țărilor române, înainte de secolul al XIV-lea au pierit.

«În timpurile acele pline de calamități ale evului de mijloc prin cari au trecut țările române, au fost lovite de fier și de foc nu numai altarele, nu numai orașele și satele noastre, dar ce avem se deplângem mai mult, chiar și monumentele interne ale istoriei noastre naționale».

Aceste șase volume conțin un admirabil material în cele 4822 pagini format mare.

Publicarea acestor documente începute la anul 1887 se finește la 1897.

Iată succesiunea lor :

1887	Tomul I ₁	cu XXX	+ 701	pagine
1890	Tomul I ₂	cu XLVIII	+ 889	»
1891	Tomul II ₂	» XLII	+ 729	»
1892	Tomul II ₃	» XL	+ 747	»
1894	Tomul II ₄	» XXXIII	+ 756	»
1897	Tomul II ₅	» XXXII	+ 770	»

Cercetând volumele mijlocii, nimic nu-ți spune ceva despre această activitate a lui Densușianu.

Numai în ultimul volum din 1897, în care el pare a-și lua rămas bun dela acest fel de publicațiuni, hotărît a da tot timpul său de aci înainte lucrării lui monumentale *Dacia preistorică*, găsim o *prefață*.

În aceasta se arată lămurit scopul urmărit de Densușianu în publicarea cu care fusese el însărcinat și în care adunase din toate părțile și mai ales din Fejér, Pesty, Theiner, Engel, Dogiel, etc., tot ce interesă completarea planului ce-și trăsese.

Acolo găsim deci că:

«În ce privește în fine planul general ce l-am avut în vedere la alegerea și reunirea materialelor istorice din epoca dela anul 1199—1575, publicate în cele 6 volume de până acum, noi am fost conduși de următorul principiu :

„*De a nu uita pe nimeni, de a nu sacrifica pe nime, de a înfățișa în această colecțiune fiecare parte din teritoriul locuit de Români, precum și faptele și evenimentele ce le aparțin.*»

«Sau cu alte cuvinte: am avut totdeauna în vedere *istoria întregului element românesc*, în orice țeri s'a aflat el în vechime, fie constituit în state mai mari, fie organizat numai în districte, provincii și bănate naționale, fie în fine răspândit în insule mai mici și mai depărtate prin mijlocul altor națiuni superpuse, însă ducând o viață românească».

Și făcù el astfel, căci după cum ne-o spune cu atât de mare dreptate:

„*In istoria veche a unui popor chiar și viața celei mai mici insule etnice, fie ea cât de depărtată, prezintă un deosebit interes pentru a putea explica multe chestiuni confuze din labirintul secolelor trecute*“.

Iar în ce privește epoca ce și-a ales pentru a adunà materialul publicat, el arată că:

«Timpul dela puternica colonizare a Daciei Traiane și până la finele seculului al XVI-lea conține *epoca fundamentală a istoriei noastre naționale*.

«Această epocă stă în strânsă legătură cu originea latină a poporului român, cu legile și instituțiunile noastre politice, cu noua formațiune a statelor române în seculul al XIII-lea și al XIV-lea, și în fine cu tractatele încheiate de statele române cu Poarta Otomană pentru a asigura frontierele noastre de invaziunile musulmane.

«De aceea documentele istorice, cari se refer la această epocă depărtată, ocupă *locul cel dintâiu* între tezaurele noastre istorice.

«Aceste documente conțin fapte și date, cari ne servesc nu numai pentru luminarea *timpurilor depărtate*, în cari au fost scrise, dar constituie totodată și un material foarte prețios spre a putea pătrunde și pricepe bine condițiunile vieții publice și evenimentele *istoriei mai nouă*.

«Această *îndoită importanță*, ce o au documentele vechi pentru istorie, este foarte explicabilă.

„*Societatea veche, ce e drept, a dispărut, însă ea a lăsat urme adânci în legile, în moravurile și în ideile societății mai nouă, și chiar în principiile vieții noastre de stat*“.

Și mai în urmă, el, bunul cunoscător al trecutului nostru, afirmă că:

«Examinând și aprofundând cu toată atențiunea aceste resturi scrise ale vechimii, *istoricul imparțial se va convinge că poporul român nu numai că este cel mai vechiu popor între națiunile ce locuiesc astăzi la Carpați și în nordul Dunărei de jos, dar că a fost în evul de mijloc un popor cu un rol foarte însemnat cultural, chiar și în ținuturile ce se întind în părțile meridionale ale Dunărei, dela Adriatica și până la Marea-neagră*».

Această prefață, admirabilă de claritate și plină de învățăminte, se termină cu următoarea indicațiune:

«Ne rămâne astfel totdeauna o sarcină și o datorie, către posteritate și către știința istorică, de a aduna și codifica pe fiecare zi monumentele istorice vechi externe și a reconstitui astfel arhivele secolelor noastre depărtate».

Academia în această privință este mai mult decât de laudă, căci pe cât mijloacele i-au permis, a adunat și publicat chiar, un bogat material, care începe să dea roade în toate lucrările de seamă apărute în timpul din urmă.

Dar să ne întoarcem la 1885 unde am lăsat firul depănării acestei vieti de muncă și abnegație.

Tot în acest an publică el un volum: *Monumente pentru istoria țerii Făgărașului*, lucrare care a precedat cu 15 ani publicațiunea încununată de Academie, a lui Ioan Mihályi de Apșa, din 1900: «Diplome Maramureșene», din secolul XIV și XV publicată în *Maramureș-Sziget*.

În lucrarea sa *Densușianu*, care cu o altă ocaziune scrisese relativ la erorile admise ca fapte sigure în istorie:

«Că atunci când *falsitatea* se introduce odată în istorie, este foarte greu de a o desrădăcină, și chiar de a o pricepe (1)».

Tea la descusut următorul pasaj datorit istoriografului ungar Antoniu Veranțiu, scris între 1538—1540:

«Românii (Transilvaniei) nu se bucură de nici o libertate, nu au nici o nobilime, nu posedă nici un drept al lor propriu, cu excepțiune de puțini Români ce locuiesc în districtul Hațegului, unde se crede că a existat capitala lui Decebal. Românii aceștia (din districtul Hațegului) au câștigat nobilitatea pe timpul lui Ioan Huniadi, care eră născut acolo, fiindcă-l ajutase cu vitejie, în luptele lui continue cu Turcii. Ceilalți sunt toți plebei, iobagi ai Ungurilor, nici nu au districtele lor proprii, ci trăesc răslățiți pe ici și colea în toată țara».

El sdrobêște aceste afirmațiuni neadevărate și poate chiar tendențioase cu numeroasele acte ce publică și dovedește că:

«Anume știm astăzi **cu o perfectă certitudine**, că ținuturile Hațegului, al Hunedoarei și Devei, formau în vechime un complex de districte românești

(1) Prefața, din Vol. II. 5, a publicațiunii Hurmuzaki, pe 1897.

cari se numiau în diplome *districtus olachales*. Știm că întreagă nobilimea de acolo eră o nobilime românească, înțelegem românească în sensul etnic și politic. Știm că nobilimea aceasta eră o clasă socială diferită de nobilimea ungurească, distinsă de ea prin originea, prin istoria și natura privilegiilor sale. Știm că această nobilime nu a fost creată de Ioan Huniadi (Corvinul), nici de regii Ungariei; că din contra, eră o nobilime veche, al cărei trecut se pierde în întunericul evului mediu. Această nobilime eră numită în diplomele regilor ungurești: „*Nobiles ut dicitur Valachorum*“ sau «*Nobiles Olachi (Valachi)*“ spre distincțiune de: «*Nobiles Hungari*» sau «*veri nobiles regni nostri*». Și pe lângă districtele românești (*districtus olachales*), pe lângă nobilimea națională, mai există în țara Hațegului un *drept particular românesc*. Românul nu putea fi lipsit de proprietatea sa, nici în caz de înaltă trădare, decât numai dacă eră judecat de semenii săi: de nobilii, chinezii și bătrânii români. Donațiunile de moșii se făceau acolo cu totul sub alte condițiuni, decum vedem că se conferiau în ținuturile ungurești. Aflăm aci (în țara Hațegului) instituțiunea *chineziatelor românești*, instituțiunea *juraților români*, un sistem românesc de impozite (quinguesima), — tot atâtea particularități străine de spiritul legislațiunii ungurești».

Și nu eră aceasta singura parte în care Românii, prin drepturile ce-și putuseră păstră încă, dovediau prioritatea lor în stăpânirea țerii și originalitatea lor a parte.

Densușianu mai dovedește că :

«Afară de țara Hațegului și de Banatul Severinului, mai erau în partea meridională a Transilvaniei încă două provincii românești: «*Districtul Făgărașului* și al *Omlășului*. Dar până acum relațiunile vechi ale acestor provincii zac în sânul întunerecului. Nu cunoaștem nici seria completă a Ducilor, nici instituțiunile ce le-au întemeiat domnia românească în acele părți ale Transilvaniei.

«*Astăzi însă ne aflăm în plăcuta pozițiune de a publică aici o colecțiune de documente cu privire la țara Făgărașului, extrase din interesanta arhivă a d-lui Aron Densușianu*».

Aceste documente le adunase fratele său Aron, pe când eră avocat la Făgăraș.

Și să nu credem că materialul de care se servi el, nu eră un material oficial, în mare parte cules pentru istoria Ungariei. — El îl secerase și din lanurile scriitorilor unguri chiar, căci ne spune că :

«Prețiosul material scos la lumină de Pesty ne descopere încă un adevăr de mare importanță. Se constată adecă, că Banatul Severinului formă în sâ-

nul regatului unguresc o provincie politică română; că era împărțit în 8 districte românești, numite *districtus olachales*; că toate districtele formau o unitate politică cu drepturi și libertăți particulare, cum erau de exemplu cele 7 județe ale Sașilor și 7 districte ale Săcuilor din Transilvania; se constată că există în Banat numai o singură nobilime, și aceea era românească; că ea se bucură de imunități și drepturi ce nu derivau dela regii Ungariei; că în fine în tot Banatul era în vigoare un drept special românesc numit: *jus volahie, antiqua lex districtum volachicalium*. Și despre toate aceste momentoase împrejurări Veranțiu nu amintește nimic».

Publicarea acestor acte este de o mare valoare și mai ales cum a știut Densușianu a le pune în valoare; el ne spune iarăș:

«Documentele acestea revarsă o interesantă lumină asupra organizării sociale, politice, judiciare și militare, în scurt asupra vechii constituțiuni a popoului român din Țara-Făgărașului. Anume vedem că în Făgăraș există numai o nobilime istorică, care-și păstrase vechea sa numire de *boieri* și avea sigilul său propriu (*sigillum Boeronum*); că boieria din Țara-Făgărașului nu era numai o simplă prerogativă nobilitară, dar era totodată și un oficiu în ce privește afacerile publice ale ținutului; că unica condițiune așa zicând inerentă a boieriei era să presteze *servicii militare equestre*; că boierimea de acolo și în timp de pace era organizată militarăște, având căpitanul, locotenenții și decurionii săi. Aflăm mai departe că se boierizau chiar și moșiile, adecă se investiau cu caracterul juridic al acestei instituțiuni.

«Și care era natura moșiilor boierești din Țara-Făgărașului? În prima linie ele ne apar ca *averi ereditare și inalienabile ale familiei* (haereditates boeronaes), dar cu caracterul *deplinei proprietăți* pentru posesorul boier».

Și cu drept cuvânt, din această lucrare Densușianu trage următoarele concluziuni pline de învățământ pentru organizațiunea noastră română din trecut:

«Aceea ce formează caracterul general al nobilimii române din Făgăraș, Hațeg și Banat, este *misiunea ei de a fi pururea în arme*. Așa aflăm pe nobilii din Hațeg formând o armată stabilă pe la castelele de acolo, pe nobilii din Banat apărând în continuu fortărețele și vadurile Dunărei, iar pe boierii din Făgăraș în datina veche de a presta servicii militare equestre (*more aliorum verorum natorum indubitatorum..... Boeronum nostrorum equis a frameis ad id aptis et convenientibus inservire*). Pe când din contra nobilul unguresc era chemat la arme numai în timp de rebel».

Și ca concluziune generală el precizează:

«Astfel nobilimea română își are instituțiunea sa în instituțiunea militară. Românul a devenit boier și a fost donat cu moșii fiindcă eră militar, dar nu i s'a conferit nobilitatea pentru ca să-l facă vasal și pentru ca prin donațiune și titlu să fie obligat la servicii, cum este natura feudalității germane și ungurești».

În Densușianu vibră un patriotism încălzit de o văpaie ce nu stă la îndemâna ori și cui. El nu eră patriot fiindcă eră Român și crescut în astfel de direcție. Nu eră prin instinct și mai puțin sectar și fanatic, cum sunt unii ce strică mai mult cauzei naționale, pe care cred a o servi prin sbuciumări fără rost. Densușianu eră patriot prin convingere născută și bazată pe o profundă cultură istorică. Nimeni mai bine ca el nu eră convins, bazat pe faptele trecutului, de însemnătatea etnică a neamului românesc și deci de rolul pe care acesta cată să-l îndeplinească în viitor.

El, omul liniștit și doritor a nu supăra pe nimeni, el, firea cea mai puțin dispusă a pierde timpul în ceartă sau daraveri personale, el, cumpănitul în graiu și scris, de ți se părea Englezul rătăcit pe malurile Dunărei, devenia însă foc și pară când vedeă că se scriu lucruri ce nu corespund adevărului istoric pe care-l cunoșteă așa de adânc, că rămâi uimit de unde le mai scoate și când a putut el ceti, află și gândi atât.

Eră el un fel de Hasdeu, dar cu tot cultul ce-l port acestei fenomenale inteligențe, sclipitoare de geniu, farmec și de intuițiune, îl cred însă mai pozitiv, mai precis pe Densușianu, în partea istorică, căci avu pare mai multă răbdare. Tocmai fiindcă nu aveă geniul lui Hasdeu, el eră nevoit a descurcă mai adânc și a se avânta mai puțin pe aripile imaginațiunii, cari sunt utile în orice știință în atât numai cât poți stăpâni, pentru a nu fi cuprins de amețeala orizonturilor prea vaste!

Iată de ce vedem pe Densușianu cel calm și rece, pară de foc contra D-lui A. Xenopol în o scriere de 66 pagine, apărută mai întâiu în *Revista științifică și literară „Terra Nouă”*, No. 2 și 3 din 1885.

Acolo el se înalță mândru și triumfător întocmai ca și marele Hasdeu în neuitatele sale discuțiuni și replici.

Aflu în notele sale biografice următoarele șiruri, relativ la acest răspuns la *Teoria lui Roesler* a d-lui Xenopol:

« . . . combate — Densușianu — cu deplin succes părerile istorice ale d-lui Xenopol: că Bulgarii în vechime ar fi domnit timp îndelungat peste Țara-Românească, Moldova și Transilvania, și că țerile acestea s'ar fi numit odată «Bulgaria dincoace de Dunăre», *temă pe care d-l Xenopol a și părăsit-o mai târziu*».

În aceste cuvinte scrise de el în 1898, după cum se constată de pe data poștei cu care fusese trimise *Enciclopediei* la Sibiiu, se vede iar liniștitul care, după focul luptei, redevine calm și stăpân pe el.

Dar ce admirabile pagine a scris el cu această ocaziune și ce puternică dovadă dă el de profunda lui erudițiune.

«Educațiunea națională la toate popoarele o formează istoria. Ea singură are să facă a pătrunde în inimile tinerimii iubirea de strămoși și datoriiile patriotice. Istoria are să ne arate principile, pe cari să se bazeze legile fundamentale ale societății noastre».

Și prin urmare, când scriem istorie pentru un neam, indicăm de fapt aptitudinea lui în lume și rostul acestuia în viitor.

Aici este timpul a adăoga, că încă din 1884 societatea istorică din Berlin se adresează Academiei noastre spre a i se trimete rapoarte anuale despre progresele literaturii istorice la Români ca să fie publicate în: *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*. Academia rugă pe Densușianu să primească această însărcinare, pe care dânsul o îndeplini în modul cel mai conștiincios, publicând în timpul dela 1885 — 1904 în volumele acestor ani sub titlul *Rumänien* o serie de rapoarte despre activitatea istorică și filologică a Românilor din toate țerile.

În notele sale nu am găsit decât ultimul articol care poartă titlul: *Rumänien (1897 — 1903)* pag. 136 — 153. În acest studiu se află 207 citate și regret că cineva, bun cunoscător al limbii germane, nu traduce în un volum aceste adevărate studii ale lui Densușianu, căci am avea cea mai desăvârșită sinteză a celor ce s'au publicat în românește sau despre Români în acest răstimp.

Chiar din 1885, îndată ce publică volumul relativ la Revoluțiunea lui Horia, despre care colegul nostru d-l N. Iorga a scris la 3 Aprilie 1911, că este: «o monografie extraordinar de bine informată, care va rămâne și ar merita să fie retipărită», a început să lucreze la marea sa operă: *Dacia preistorică*.

A pus deci pentru realizarea acesteia 26 ani! Anii maturității sale depline, tot vastul arsenal al adâncilor sale cunoștințe, toată judecata sa rece și senină.

În scurta sa autobiografie, pentru Enciclopedia din Sibiu, unde a fost mult trunchiată, găsesc în această privință următoarele deslușiri:

« . . . dânsul deplin convins că sub vălul cel întunecat al secolelor înainte de a. 1290 zace ascunsă una din cele mai importante părți ale istoriei române, formarea naționalității și constituirea diferitelor state române din orientul Europei, se hotărî a se devota cu tot zelul studiilor relative la această epoca obscură din Istoria poporului roman. Pentru acest scop întreprinse în a. 1887 o călătorie științifică în Italia. Trecu prin o țară unde studiă în biblioteca Academiei croate din *Agram* toate colecțiunile de manuscrise inedite cu privire la *Vlachii* sau Români din partea meridională a Croației, călători prin satele acestor Români așezați lângă râul Culpa, însă astăzi slavizați. Trecu de aci în *Istria* unde cercetă prin satele Românilor de acolo, dela cari adună un material important de limbă și tradițiuni. Călători în *Dalmația*, pentru mai mult timp la Ragusa, unde studiă (și copia documente) din arhiva cea veche a republicei ragusane, ale cărei acte încep încă în sec. al XII-lea. Dela Ragusa călători apoi la Roma, unde petrecu în curs de 7 luni studiând în Biblioteca și Arhiva Vaticanului *Regestele* Pontificilor romani, cari încep încă în sec. al VII, apoi spre a se convinge din propria experiență despre obiceiurile și modul de viață al poporului țăran din Italia, călători prin campania neapolitana, Apulia, Calabria și Sicilia întorcându-se în țară cu un însemnat material istoric și etnografie ».

Iată cum procedă acest om care fiind profund erudit știa ce anume să cerceteze, cum să observe și ce să mănțină din datele ce culegea.

Iată la ce a servit premiul Academiei dat pentru Horia. Iată cum Academia a dat mijloace și cum am mai spus-o, s'a făcut de atâtea ori părtașă, prin înlesnirile ce i-a acordat, la opera mare a lui Densușianu.

Dar despre această operă monumentală, care încunună așa de puternic viața sa doveditoare de cultură, bun simț, pricepere și patriotism luminat, mulți totuș se cam îndoesc.

Chiar marele muncitor care e colegul nostru d-l N. Iorga scrie în pagina ce-a consacrat memoriei lui Densușianu :

« Poate se va vedea ce ipoteze, de sigur mai mult decât odată curioase, se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea se explice

altfel decât toți ceilalți vremile stăvechi ale acestor țeri locuite și astăzi de Români» (1).

Densușianu însă nu face ipoteze în studiul său, el dovedește ! Dar cu această operă care va satisface pe mulți și care am convingerea că odată cunoscută în străinătate, ceea ce e o datorie de onoare pentru noi, va servi ca punct de plecare la o nouă cercetare și îndrumare în ce privește geneza popoarelor europene, mă voi ocupa în partea ultimă a acestui studiu, căci să nu uităm că de fapt ne aflăm cu biografia lui Densușianu abia la 1885.

Să trăim deci și noi câteva clipe din viața acestuia și urmărindu-l zilnic să ne dăm seama despre activitatea lui și modul vieții sale.

Să fim sgârșiți în altele. Căci nici un moment nu e pierdut, nici pentru biograf, nici pentru ascultător sau cetitor, când e vorba despre o glorie a neamului, despre o icoană curată pe care trebuie să o facem cunoscută cât mai bine, cât mai mult pentru a întări și înălța inimile și cugetele.

N. Densușianu începuse într'un caiet, cu data anului 1893, să scrie *Memoriile Mele*. Sunt acolo, până la 1899, multe tăieturi din ziare asupra chestiunilor mari la ordinea zilei și multe reflexiuni ale sale din cari atât de puține se pot spune în prezent.

Acolo găsim la 13 Ianuarie 1894 că :

«Fratele meu Beni, canonic în Lugos, îmi scrie că iubita noastră soră Lisca (Iulia), preoteasă rămasă văduvă după preotul Demetriu Darius din Rechi-tova, a încetat din viață și a fost înmormântată în 10 (22) Ianuarie».

Dar asta nu e decât o notă palidă, urmează însă fraza din care se vede omul :

«Lacrimile îmi curg, când mi-aduc aminte că dela 1879, de când n'am mai fost pe la Densuș și pe la Rechi-tova, au trecut pe cealaltă lume, prea iubita mea mamă Sofia, scumpul meu frate George, preot în Densușiu, și prea iubita mea soră Lisca !»

«Să le fie țărâna ușoară !»

Ce tristă soartă e aceea a unora din frații noștri, cari sunt nevoiți adesea a părăsi totul și a nu mai revedea locurile natale, decât atunci când ei sunt istoviți, și când toți cei scumpi ai lor nu

(1) Oameni cari au fost. Amintiri și comunicări. 1911, pag. 484.

mai sunt pe pământ; așa s'a întâmplat cu deosebire cu cei ce au venit să facă, începând cu războiul, armata în țara noastră.

În un dosar al său se află epistole dela frații săi.

Astfel să vede, cum cu deosebire fratele său canonicul Veniamin îi scrie în 1904, că: «Puterile mele împreună cu sănătatea progresează în scădere,.....» și rugându-l să vie să-l mai vadă odată și să-i facă testamentul. Și ce figură senină are acest om, și ce de ispravă pare a fi și el! Nicolae îi dă sfaturi pentru aceasta și-l încurajează.

În fine după *Drapelul* din Lugoj dela 24 Ianuarie 1904, vedem că el s'a repezit în fine pe lângă fratele său iubit pe care nu-l văzuse de 16 ani!

La începutul lui 1898 obosit de muncă și lipsuri scrie lui Aron la Iași:

«A trecut încă un an de greutate peste noi. Să ne felicităm că Dumnezeu ne-a dat tăria sufletească să putem lupta cu aceste valuri ale vieții. *Timpurile sunt grele, obstaculele sunt multe pe toate cărările. Luptăm de regulă singuri și adeseori chiar pentru a putea face literatură și de multe ori pentru împlinirea datoriilor celor mai nobile trebuie să luptăm chiar cu ai noștri.*»

Cu ai noștri!.. Câte conțin aceste trei vorbe!..

Iar Aron, de *Sf. Niculae* îi răspunde în 1899, spunându-i între altele:... «și să ne înălțăm sufletele în această epocă de îngheț și stârpiciune, ce ne-a cuprins».

Stârpiciune, da, pentru fapte bune, îngheț, da, pentru orice ideal. Boala societății noastre are în adevăr două mari pricini: una sufletească, lipsa de ideal; una morală, creșterea fanfaroană și ciocoească, așa de generală în țară.

Să fii fanfaron, lipsit și de ideal, în o țară cu tradiții bizantine!.. iată mai mult decât trebuie pentru a opri cel puțin, dacă nu a pierde chiar, un popor în desvoltarea sa.

Densușenii aveau mare dreptate!

Tot în anul 1893 Nic. Densușianu, care scrie în mai multe rânduri în *Gazeta Transilvaniei*, după cum se vede din corespondența sa cu Mureșianu, publică interesantul său studiu:

«*Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia.*

«Conciliile provinciale din 1872 și 1882. Manifestul de unire cu biserica Romei din 7 Oct. 1698. Textul original român și traducțiunea

latină falsă. Istoricii români despre unirea bisericească cu Roma și foloasele unirii.

«Cercetare istorică-critică despre relațiunile bisericii române din Mitropolia Albei-Iulie cu Biserica Romei».

Această de tot importantă scriere a fost scoasă și în broșură la Brașov, în 1893.

Ea conține numai 44 pagine cu duble coloane, dar are adunat și condensat în ea tot ce privește această așa de arzătoare chestiune a fraților din Transilvania.

Am cetit această lucrare tocmai în zilele când atâtea zeci de mii (unii susțin că s'au aflat 60.000) de Români s'au întrunit pentru a protesta la Alba-Iulia în decursul lunii Maiu 1912.

Regret că un patriot român sau o instituție culturală nu tipărește din nou această broșură pentru a fi răspândită cât mai larg în sinul populațiunii române de peste hotare și mai ales la cei uniți.

Câte adevăruri sunt în ea pe deplin restabilite și câtă mișelie se constată din partea iezuiților, ca să nu zic mai mult.

De cunoașterea exactă a faptelor cuprinse încă în ea, din dreapta judecată a *unitului* Nic. Densușianu, Român însă cu suflet curat și cinstit, se va putea ușor vedea ce trebuie să facă Românii pe viitor, și în special uniții, pentru a-și scăpa naționalitatea lor.

Vai cât a mai avut să sufere acest nenorocit neam românesc, sub toate formele, pretutindeni și în toate împrejurările! Toți s'au năpustit ca lupii asupra lui!..

Nic. Densușianu ne arată presiunile ce s'au exercitat asupra Românilor, și nevoia mare a catolicilor, sub imperiul dorinței nu numai a Papei, dar și a Curții catolice din Viena, față cu reformații și unitarii.

Pentru ca actul dela 7 Oct. 1698 — actul Unirii Românilor — să o poată desăvârși, împăratul declară:

«Care preot românesc va face mărturisirea credinței: că rămâne a se ține și mai departe de legea grecească, *însă face o legătură cu catolicii*, recunoscând pe pontificele din Roma ca pe cel mai înalt patriarh, acela se va bucura de privilegiile preoților catolici».

Deci urmă ca preoții români să nu mai fie iobagi, ci să-și aibă reprezentanți în dietă și autorități, religiunea română să fie religione admisă în țară și episcopul român ca și cel catolic să fie membru al guvernului.

Se vede, de asemenea, cât a luptat, cu îndărătnicie și cu teama omului pățit, mitropolitul *Atanasie* pentru a salva tot ce mai putea

și a salvat nenorocitul mult. E de mirat chiar cât a putut a-și apăra drepturile în actul fundamental al Unirii.

Dar nu buna credință și cinstea însuflețită pe catolici și în special pe iezuiți, această rușine a creștinătății catolice.

Ei falsificară în traducere totul, în mod revoltător și nerușinat. Noroc că Atanasie nu puse pecetea. El ignorantul, dar cinstitul creștin, simți cu ce vipere aveà de a face.

Nicolae Densușianu, care descoperi la Pesta, cum am văzut, actul autentic al Unirii, le pune în paralel și le arată pe larg mișelia.

Dar ceea ce ne revoltă ca Români, e atitudinea mizerabilă a Mitropolitului Vancea, fie-i grea lespedeà, căci sufletu-i a fost negru ca păcatul, și care în niște *concilii* improvizate și absolut *nelegale* prin modul cum au fost făcute, în taină, sub jurământ, hoțeste, la 1872 și 1882 a căutat să lege din fundamente biserica unitilor, astfel ca ea să devie pur catolică — cu nuanța cea mai rea a iezuitismului, în loc de unită aproape de formă, cum erà dela început.

Dumnezeule, de ce ai lăsat să se nască trădători și încă așa de josnici și ticăloși, până și în capul credincioșilor tăi!

De aici : mișelia unora, trădarea altora, de unde decurg toate relele asupra Albei-Iulie.

Mitropolitul deveni Episcop, un iezuit însă erà mentorul său și factotum, clerul superior luă direcțiunea nenorocită de a se considera mai întâiu catolic și apoi român, interesele române periclitare, pentru a le face jertfă dușmanilor neamului!

Densușianu unește la un loc și părerile lui Clain, Șincai, Bărnuț, Laurian, Papiu Ilarian și Hurmuzachi, pentru a arată istoricește și în mod analitic și critic cum s'a făcut această mișelie, și răul ce va decurge pentru neamul nostru.

Această broșură-i face cea mai mare cinste. Sfântă să-i fie memoria și în lumea sufletelor unde se află, întorcând umbra în mersul său asupra lui Vancea și celor de felul lui, arăte-i blestemul unui neam întreg aflat în suferință și durere.

Incă odată, făcă-se ca cinevã dela noi, dacã nu e chip altfel, să înlesnească retipărirea acestei broșuri peste hotar, completându-o cu tot ce s'a mai petrecut dela 1892 și până în prezent.

Românii îi vor fi recunoscători.

Dar să continuăm. În notele sale mai aflăm :

*10 Aprilie 1894. D-II. Kalenderu, administratorul Domeniului Coroanei îmi face astăzi cunoscut că fundațiunea universitară Carol I se va deschide

la 10 Maiu sau ceva mai târziu și după înțelegerea ce a avut-o cu d-l Sturdza, autorizat și de M. S. Regele, mă roagă ca să primesc conducerea Bibliotecii acestei fundațiuni, deoarece sunt mulți competenți pentru acest post, dorința însă este ca s'o primese eu.

«Am răspuns d-lui Kalenderu că cunosc foarte bine intențiunile salutare cu cari s'a înființat această instituțiune, pentru a putea însă corespunde sarcinilor împreunate cu această conducere, fiind mai mult în atingere cu studenții universității, ar trebui să fiu profesor universitar, titlu ce nu-l am, *fiindcă mulțumit să pot lucra în retragere nu am umblat după titlul de profesor de universitate, pentru care de altminterea am mai multe calități decât alți profesori.* Dânsul regretă că refuz de a veni în atingere mai multă cu M. S. Regele, că va vorbi de nou cu d-l Sturdza, zicând totodată, atunci să fac să vă numească profesor de universitate, deoarece între profesorii actuali de universitate nu există nici unul ca să întrunească calitățile spre a putea lua conducerea acestei Bibliotecii.»

Cine nu ar fi primit această propunere în locul lui Densușianu? Câți nu ar fi alergat după această situație de cinste. Cine mai bine ca Densușianu însă, care eră un om, un caracter și un puternic stâlp al științei, putea să fie mai indicat pentru acel loc, totdeauna de cinste pentru numele marelui nostru Rege, unde cată să se formeze odată cu creierul și inima, caracterul tinerimii universitare!

Dar el renunțase la tot, se retrăsese voluntar dela toate, se mulțumiă cu minimum posibil traiului unui om pentru a putea căută în liniște să-și termine lucrarea de care-și va lega pe vecie numele.

În fine tot din aceste note avem deslușirea genezei unei opere ce se va publica, sper, în curând, care nu are caracterul de cercetare, dar pe cel de vulgarizare și educație cetățenească.

Casa școalelor, care are așa de puține cereri serioase spre a publica lucrări cum ar dori și cum trebuie să se facă, are în această lucrare a lui Densușianu o operă demnă de toată atențiunea ei.

În notele sale, găsim în această privință următoarele:

«În toamna anului 1895 rugat de Ministerul de războiu prin o adresă specială să-i prezint un tablou despre căpitanii iluștri ai țărilor române și în care să rezumez totodată întreg trecutul glorios al țărilor române, am compus o scriere destul de voluminoasă sub titlul: *Domnii glorioși și Căpitanii celebri ai țărilor române.* Breviaru istoric despre războaiele mari și învingerile strălucite ale oștilor române. Partea I, Regatul României (Țara-Românească și Moldova).

«Această scriere am înaintat-o Ministerului de războiu. Generalul de divizie Budişteanu a pus rezoluția pe raportul Șefului marelui stat major, că mă felicită și-mi mulțumește pentru această lucrare, totodată îmi pune la dispozițiune suma de 500 lei în caz dacă o voiu tipări».

Din nenorocire, manuscrisul a rămas netipărit, și cât a suferit hârtia la tipar în acest timp, imprimându-se pe ea câte parascovenii toate, dar *Domnii glorioși* n'au ajuns încă să se ridice din fundul indiferenței noastre generale.

Se va afla, doresc, un om cu suflet care să o facă.

În introducerea la această lucrare, el pleacă dela o cuvântare a Maiestății Sale Regelui, din 3 Ianuarie 1885, în care zicea:

«Virtutea militară este cea mai scumpă și nobilă moștenire a națiunii române.

«A o păstră întreagă este cea mai mare dorință a inimii Mele, la care cuget neadormit».

Nu pot rezista a nu reproduce din această lucrare nepublicată următorul pasaj:

«Istoria poporului român din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre este numai o lungă serie de lupte uriașe războinice, ce a trebuit să le susțină cu multă vitejie și devotament poporul român pentru apărarea țărilor române, a naționalității, limbii, religiunii și libertăților sale.

«În tot cursul evului de mijloc invaziunile la Carpați și la Dunărea de jos s'au continuat, s'au reînnoit și s'au preschimbat cu aceeași rapiditate și vehemență ca și în epoca imperiului roman.

«Și dacă poporul român a ieșit victorios din aceste războaie gigantice, dacă țărilor române n'au fost subjugate de popoare străine, dacă naționalitatea română n'a fost distrusă, dacă și azi țărilor acestea sunt latine, precum au fost latine înainte aproape cu 1800 de ani, aceasta are s'o mulțumească geniului său național, virtuților sale militare, moștenite dela strămoși, încrederei ce au avut-o totdeauna României în drepturile și în forțele lor, iubirii de țară și de naționalitate, unirii și înțelepciunii lor politice.

«Din nefericire însă, în mijlocul războaielor continue și al greutăților enorme, de cari suferiau țărilor acestea, cele mai multe fapte de arme ale Românilor au rămas nescrise, și noi suntem astăzi siliți să reconstruim, pe cât se poate, istoria veche a poporului român din micile fragmente ale unor acte contemporane, sau din relatările scurte ale unor cronicari străini, de multe ori parțiali sau rău informați.

«Însă chiar și din aceste puține fragmente ce ne-au mai rămas din primele secole ale statelor române, istoricul imparțial se va convinge că

poporul român luptând secole întregi cu o vitejie fără seamăn în contra invaziunilor continue ale Cumanilor, Tătarilor și Musulmanilor spre centrul Europei, războaiele și sacrificiile enorme de sânge și avere ale Românilor au fost totodată războaie și sacrificii în folosul civilizațiunii europene».

Lucrarea are 358 pagine.

Ea începe cu: Radu Negru, fondatorul principatului Țerii-Românești și învingătorul Cumanilor, și finește cu Mateiu Basarab; iar în Moldova începe cu Bogdan I, fondatorul statului Moldovei și învingătorul regelui Ludovic cel Mare din Ungaria, și merge până la Constantin Cantemir. Termină în urmă cu *România ca Regat*.

În această lucrare se află descriși, la părțile respective, și 16 *Căpitani celebri*, dela Dragomir Comisul, comandantul armatei a doua a lui Vlaicu Basarab și până la Pârvul Pârcălabul, general brav al lui Petru Schiopul.

Adaug, în urma studierii manuscrisului, care e copiat la mașină, că în acel, la fel, care se află în dosarul său, se mai găsesc încă oarecari adaose cari ar trebui luate în seamă la imprimarea lucrării.

Dar Densușianu pregătiă și volumul al doilea relativ la *Domnii glorioși și Căpitanii celebri* ai neamului nostru de peste hotar. Se și vede aceasta din două capitole, mici dar definitiv lucrate și cari se vor putea ușor publică, întitulate:

Menomort — *Ducele Bihorului* (an. 903).

Gelu — *Ducele Transilvaniei*, (an. 903).

Pe primul îl descrie pe larg, cu deosebire după *Magistri P. Be-lae regis notarius Gesta Hungarorum*, în care se constată în mod limpede aflarea Românilor în acele părți la sosirea lui Atila și în urmă a lui Arpad. Numeroase note adunase încă pentru această lucrare.

Se întâmplă însă, că pe lângă marile și multiplele lui ocupațiuni la statul maior și la pregătirea studiului ce făcea, să aibă loc ceva cu totul neprevăzut.

Cu ocaziunea marei manifestațiuni culturale, economice și naționale din 1906, Densușianu, în urma dispozițiunii luate de Generalul Brătianu, voiă să facă o lucrare specială pentru armata română, cu această ocaziune.

Din nenorocire, timpul eră așa de scurt și materialul așa de abundent, încât cu toată priceperea și puterea lui de muncă nu reuși a termina, în așa de scurt timp, ceea ce concepuse. (1)

(1) Făcuse chiar un dosar: Lucrări istorice pentru expozițiunea națională, 1906, co-prinzător de multe da te importante.

Iată însă ceea ce a rămas din această împrejurare, ca o puternică dovadă a întinderii cuprinsului gândirii și voinței lui.

În adevăr, în voluminoasele dosare cu note alcătuite de răposatul, pentru lucrările sale, neterminate din nenorocire, în mare parte, aflai o parte a studiului său și relativ la: *Istoria militară a poporului român începând din cele mai vechi timpuri până în secolul al XVIII.*

Iată tabla de materie a acestui manuscris reprodus curat la mașina de scris, și care prin urmare se va putea ușor tipări:

Istoria militară a poporului român, începând din cele mai vechi timpuri până în secolul XVIII.

	<u>Pagina</u>
I) — Inceputurile artei militare la Carpați și Dunărea de jos	1
II) — <i>Pelasgii</i>	5
1) Constituțiunea	5
2) Călărirea și pedestrirea pelasgă	7
3) Armele defensive și ofensive	9
4) Carele de războiu	14
5) Fortificațiunile permanente	16
6) Modul de luptă	20
III) — <i>Dacii</i>	23
1) Confederațiunea Dacilor și a Geților	23
2) Călărirea	30
3) Pedestrimea	35
4) Fortificațiuni permanente	37
5) Mașinile de războiu	44
6) Marina	47
7) Steagurile cavaleriei și ale pedestrimii	49
8) Instrumente de muzică și semnale	51
9) Căpitaniiile teritoriale	53
10) Formațiunile de luptă	55
11) Disciplina	57
12) Strategia	58
13) Elementul dac în armatele imperiale romane	61
V) — <i>Românii</i> (va urma).	

Nu pot a nu reproduce partea primă, fără notele numeroase pe cari se bazează această parte, pentru a dovedi în: *Inceputurile*

artei militare la Carpați și Dunărea de jos» că: Artă militară se consideră în timpurile vechi că-și avuse începuturile sale la Carpați și la Dunărea de jos.

«Pe teritoriul locuit de *Geți și Daci*, ne spun legendele vechi, se născuse zeul *Marte*, personificarea forței și a curagiului de războiu. Aici se află reședința sa: aici eră el adorat ca apărătorul câmpiilor getice.

«Din punct de vedere arheologic, pământul Daciei este, între toate țările Europei, cel mai avut de *antichități ce aparțin istoriei militare*.

«Descoperirile arheologice făcute până astăzi au scos la lumină adevărate tezaure de *arme* și instrumente de diferite materiale, de cari s'a servit omul dela Carpați și dela Dunărea de jos pentru atac și apărare cum și pentru trebuințele sale economice, încă începând din cele mai primitive timpuri ale istoriei.

«*Muzeele de peste Carpați*, înțelegem aici cele din Transilvania, Ungaria, Bucovina, Galiția, Bohemia și Viena, sunt pline de colecțiuni de arme de diferite forme, începând dela cele mai primitive până la cele mai perfecționate, descoperite în regiunile acestea și din cari unele aparțin epocii neolitice, iar altele timpurilor preistorice ale metalelor, în deosebire epocii de bronz.

«*Lucrarea minelor de metal* începuse aici încă cu mult înainte de timpurile homerice.

«Între toate țările Europei, Dacia veche este singura regiune, unde a existat o puternică *civilizațiune metalurgică*, după cum aceasta rezultă din mulțimea enormă de monumente arheologice, din tradițiunile autorilor vechi, și în fine după cum se constată din nenumăratele urme de lucrări de mine vechi, ce le întâmpinăm aproape peste tot locul în regiunile cele muntoase ale Daciei.

«Cei dintâiu lucrători cunoscuți ai fierului au fost, după tradițiunile grecești, Chalybii din regiunea cea muntoasă a Scyției, numită și «Scytia mama fierului.»

«Vulcan, maistrul cel divin al fabricațiunii metalelor, după cum ne spune Homer, a lucrat 9 ani într'o peșteră de lângă Oceanos potamos, cum se numia Istrul în legendele cele vechi.»

Pot face cunoscut Academiei că un tânăr chimist român, d-l Dr. Nicolescu—Otin, face, din punctul de vedere chimic, cercetări asupra armelor și obiectelor de bronz aflate în diferite părți ale României și Transilvaniei, la Ispalanca cu deosebire, pentru a vedea dacă nu se va găsi un mijloc spre a se stabili, dacă curentul acesta metalurgic a plecat dela noi sau dacă a venit aici și anume de unde.

Ca urmare la această primă parte scrisă deja, Densușianu are mai multe dosare pline cu notițe relative la următoarele capitole, ce trebuiau să urmeze și pe cari din nenorocire nu a avut timpul de a le așterne definitiv.

Primul pachet conține:

- I. Istoria milit. a popor. român a. 274—1300 Materiale și notițe.
- II. » » » » » » 274—1300 » » »
- III. » » » » » » 274—1300 » » »
- IV. » » » » » » 274—1300 » » »
- V. » » » » » » 274—1300 Supl.» » »

Al doilea pachet conține:

- I. Istoria milit. a popor. român a. 1300—1700 Mater. și notițe.
- II. » » » » » » 1300—1700 » » » Tactica Trans.
- III. » » » » » » 1300—1700 » » » Transil. și Ungaria.
- IV. » » » » » » 1400—1700 » » » Castele și miliția lor.
- V. » » » » » » 1300—1700 » » » » » » » »

Se mai află altele separat, relative la:

Istoria militară: Artilerie, sabia încruntată, etc., precum și un dosar voluminos: *Note istorice din documente și autori* tot relativ la *Istoria militară*, și mai multe alte dosare cu *material și notițe*.

Există un volum cu bibliografii în regulă relativ la Mircea Vodă și altul, la fel, relativ la revoluția din Transilvania, dela 1848.

Eră deci o întreagă lucrare studiată, pregătită, gata de a o așterne pe hârtie!

Să sperăm că un specialist tânăr va căuta să pue în valoare această muncă adunată, și care așteaptă numai un om cu suflet și pricepere, care inspirându-se de idea conducătoare a dispărutului și de datele adunate de acesta, să dea la lumină această lucrare de preț a trecutului nostru. În orice caz ar trebui ca Academia să le publice ca indicii bibliografice. Adaog că prima parte terminată are un carton special cu toate figurile armelor și tot ce privește ilustrațiunea părții prime a lucrării indicate.

Pentru a se vedea cât omul acesta a lucrat pentru armată, specialiștii cu deosebire n'au decât a studia arhivele statului major, unde a alcătuit el o bibliotecă foarte bogată și de mare preț din punctul de vedere special al armatei.

Se va vedea acolo la câte chestiuni de detaliu a răspuns el, la câte afaceri serioase a fost el consultat, de ce vază se bucură prin-

tre ofițerii noștri, atât de laudă prin pregătirea și pornirea lor sufletească.

Se va vedeă ușor de câtă valoare sunt *referatele și lucrările lui pentru Biouroul istoric și Referatele asupra lucrărilor istorice trimise pentru Biouroul publicațiunii România Militară.*

Când văd studiind veața acestui fruntaș, de ce este capabil un Român, mândru sunt, dar cu durere-mi zic, de ce Doamne ai fost așa de econom cu astfel de oameni în preajma nevoilor acestui neam chinuit!

Munca așa de încordată a lui Densușianu la Statul major al armatei nu a putut să dea loc decât la nașterea unei atmosfere de stimă și respect pentru el. De fapt eră el respectat și iubit de toți cu cari ajungeă în legături de serviciu.

Iată de ce pe ziua de 1 Aprilie 1897 i se face cunoscut că este înaintat *Șef de biuro* Clasa II, la vacanța creată prin bugetul a. c. la acelaș serviciu.

N. Densușianu.... șef de biuro! Este de ce să ne mândrim!

În fine la începutul lui 1899, obosit, bolnav chiar și doritor a-și consacra tot timpul ultimei sale lucrări, se retrage până și dela publicarea documentelor istorice, înaintând Academiei o adresă în ziua de 22 Fevruarie, în care el spune:

«De mai mult timp și cu deosebire în anul trecut starea sănătății mele nu a fost de loc favorabilă, pe când de altă parte sarcina încredințată mie cere o muncă neîntreruptă zi și noapte, investigații continue cu studierea diferitelor colecțiuni istorice, cu alegerea documentelor, cari stabilesc fapte și împrejurări momentose pentru istoria noastră și totodată cu îngrijirea publicării acelor documente.

«Chiar și astăzi împrejurările sănătății mele sunt astfel, încât nu pot de loc apreția dacă-mi vor permite cel puțin în viitor se continuu această lucrare.

«De altă parte aș dori ca puținul timp ce-mi mai rămâne liber să-l pot întrebuința spre a redacta un material întins adunat în curs de mai mulți ani pentru o lucrare foarte grea, cu privire la istoria poporului român înainte de sec. al XV-lea».

Totuș el continuă a mai publica, scurte dar admirabile studii relative la diferite chestiuni.

Ajungem astfel la 1901 când publică în *România Militară*, și separat, un studiu de 44 pagine asupra: *Originea și importanța isto-*

rică a cavaleriei române. *Călărași și Roșiori*, în care sunt citate din Ovidiu, Thucydides, Herodot, Corpus inscriptionum latinarum, Notitia dignitatum, Ammian Marcelin, Arrian, Anonymus Belae regis Notarius, Frochner, Lachmann, Cantu, etc., etc.

Și ce instructivă și admirabilă monografie. El leagă originea cavaleriei române de obiceiurile marelui popor pelasg.

Această mică lucrare e, cum ar zice Francezul, un «avant goût» al *Daciei preistorice*.

«Prima lor patrie în Europa, centrul cel mare etnic, politic și militar al acestor Pelasgi, încă înainte de a trece în peninsula Balcanică, a fost la Carpați și la Dunărea de jos.

«Grecii cei vechi nu aveau trupe călărețe. Iliada lui Homer nu amintește nimic despre ele.

«Inșă locuitorii din partea de nord a Greciei, anume *Tesalienii* ne apar ca cea dintâi națiune în Europa, care a avut o cavalerie de războiu bine organizată. Intreg poporul Tesaliei eră de naționalitate pelasgă și țara lor se numia odată Pelasgia».

Și precizează de altfel :

«Ca *instituție militară* înființarea și organizarea cavaleriei de războiu atât la Greci, la Români cât și la Egipteni eră de *origine pelasgă*».

Iar în ce privește pe Romani și filologia chiar a cuvântului Călăraș, găsim că:

«La poporul *roman*, cea dintâiu trupă de cavalerie eră compusă din 300 ostași aleși din cei mai avuți cetățeni (patricieni) și acești oșteni se numiau «*Celeres*».

«Cuvântul este vechiu pelasg, și avea înțelesul de «Călărași» (equites).

«De asemenea instituțiunea cavaleriei pelasge a fost introdusă într'o epocă foarte depărtată și în Egipt.»

«Cea dintâi clasă a ostașilor Egipteni, ne spune Herodot, se numia *Calasiries* și o mie din acești ostași *Calasiries* se aflau în garda personală a regilor egipteni.

«Cuvântul *Calasiries* ce ni s'a transmis prin o fântână grecească, este de asemenea o expresiune veche pelasgă, ce corespunde la latinul arhaic *Celeres* și la o formă antică română de «*Călușeri*» sau «*Călărași*».

Dar «*Celeres*» se pronunță aproape «*Keleres*», căci: «Încă în timpul regilor — ne spune el — litera C la Romani reprezintă și sunetul K.

Arată ce forță constituia cavaleria română până în secolul al XVI-lea și ce importanță are instituția Călărașilor în istoria militară română. Cu drept cuvânt, față cu obiceiurile altor popoare de pe vreme, el ne spune că :

«Românii din contră, în loc de a ridica înaintea Tătarilor și a Turcilor niște obstacole artificiale, în loc de a face construcțiuni de pământ ori de zid, ei le opuseră în prima linie săgețile și săbiile cavaleriei».

Describe îmbrăcămintea acestora și ne spune că :

«Arhiepiscopul *Varențiu* încă amintește de o *uniformă albă* particulară a ostașilor români din Moldova. «Fiecare militar, — zice acest autor și aici dânsul înțelege pe călărași — poartă drept armătură o *haină scurtă de in*, umplută cu bumbac în grosime de trei, patru degete, mai ales în partea umerilor și până la coate, și *cusută cu șireturi dese* la fiecare distanță de un deget și jumătate și prin această îmbrăcămintă sabia nu poate pătrunde».

«Această haină a cavaleriei moldovene eră așa dar o tunică de răsboiu, cusută cu cepazuri, și ea ne înfățișează acelaș gen de îmbrăcămintă cum sunt tunicile cele vechi ale Domnilor români».

Dela Pelasgi ar fi trecut acest obicei până în vechiul Egipt și reproduce pe Herodot, care spune că :

«Egiptenii (și aici dânsul înțelege clasa cea mai avută) poartă *vestiminte de in* ornate cu șireturi pe șolduri și acestea se numesc *Calasires*, iar peste aceste vestminte ei poartă o *mantie de lână albă*».

Arată în fine importanța cailor noștri de răsboiu și ne spune între altele în concluziune :

«*Constituțiunea veche*, socială și politică a poporului român eră bazată pe un *sistem militar*.

«Toți Românii erau sau *arcași* sau *călărași*.

«In particular cavaleria română, sau călărașii, formau în evul de mijloc o clasă militară, clasa cea mai avută și mai distinsă a societății, compusă din *boieri și țărani proprietari de pământ*.

«Caracterul acestei instituțiuni este foarte vechiu și nu derivă din dreptul feudal.

«Românii, după situațiunea geografică a țărilor lor fiind așezați la poarta cea mare a invaziunilor, a trebuit, în interesul existenței lor etnice și politice, să păstreze în tot cursul evului de mijloc instituțiunile militare ale civilizațiunii antice, și să dea o deosebită desvoltare cavaleriei.

«Astfel cuvintele lui Paul Joviu, că la Români s'au păstrat anumite

moravuri și legi din viața publică și privată a Romanilor, sunt numai un adevăr istoric.

«In secolul al XVI-lea, cavaleria țerilor române eră cunoscută în Germania, în Ungaria, în Polonia și Turcia, ca o instituțiune militară puternică.

«Chemați dela plug la lagăr pe câmpul de răsboiu și de aici la frontiere, *Roșiorii* și *Călărașii* români au adus jertfe enorme pe altarul patriei. Ei au excelat prin o bravură extraordinară, prin o artă admirabilă de răsboiu; ei au avut un rol activ foarte important în soarta răsboaielor ce le-au purtat țerile române, și au lăsat după sine drept moștenire cele mai glorioase tradițiuni».

Dar fiindcă șuntem în cursul activității scrierilor militare ale lui Densușianu, să mergem ceva mai departe pentru a termina cu acestea.

Astfel în anul 1909 el publică în *Buletinul Armatei și Marinei* două studii foarte importante.

Unul în No. 5 din luna Maiu, despre:

Răsboiul din 1330 între Carol Robert Regele Ungariei și Basarab Voevodul Țerii-Românești.

In acest studiu nimic nu e lăsat avântului iubirii de țară sau sborului fantaziei, totul e scris rece și bazat numai pe date pozitive. Descrie pe larg stările lucrurilor dela noi și Unguri, cari au dus la luptă cu arma în mână, dă harta pozițiunii dela *Mărășești*, unde oastea Craiului fu împresurată și distrusă la 10—13 Noemvrie 1330 și ne spune că:

«Voevodul Basarab, care se luptase în anul 1330 cu puternicul Rege Carol Robert, ne apare ca unul din cei mai glorioși domni ai Țerii-Românești, din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

„El întinde, organizează și consolidează în mod puternic statul românesc întemeiat de Negru Vodă și a fost norocos în toate răsboaiete sale. Nu a suferit nici o înfrângere».

Intră în o mulțime de detalii interesante din toate punctele de vedere, dovedește eroarea comisă de unii, care-l unește în fața istoriei pe acest Basarab cu fiul său Alexandru, și termină zicând:

«Cunoaștem numai rezultatele domniei sale binefăcătoare, din care vedem că el a fost un domn cu un spirit mare politic, că a trebuit să desvolte multă activitate și multă înțelepciune, ca să domnească la apus peste *Banatul Severinului*, iar la răsărit să extindă frontierele Munteniei până la Mare și în acelaș timp să dea o putere militară acestei țeri și să-i asigure, din punct de vedere internațional, o situațiune politică independentă».

A doua monografie a fost publicată la Septemvrie acelaș an în No. 9, relativă la:

Răsboiul dela 1369—1370 între Ludovic I Regele Ungariei și Vladislav Basarab Domnul Țerii-Românești.

Scrierea aceasta are în totul caracterul celeilalte și ambele ar putea fi publicate pentru școlile noastre, drept cărți de cetire cu caracter istoric și patriotic pentru copiii noștri. Ce admirabile descrieri, cât face el să ne bată inima, cu toate că, încă odată, o vorbă nu e mai mult decât trebuie, un cuvânt de laudă nu e de prisos sau riscat.

Dă iarăș patru hărți, ca să indice localitățile unde s'au purtat răsboaiele și dovedește amănunțit ce întindere și rost aveă atunci Țara-Românească. Din citatele străine se vede și de astădată ce îndemânateci arcași aveam de pe atunci, deoarece „*săgețile ce le trăgeau ostașii Voevodului Vlaicu, cădeau ca ploaia asupra trupelor ungurești*“, după cum spune *M. Iohan de Thorrocz* în *Cronica Hungarorum*.

După o puzderie de citate, cari întăresc tot ceea ce înaintează, el ne spune că:

«Este un fapt pozitiv istoric, că Basarabii, pe baza unor drepturi antice, au stăpânit în diferite timpuri o mare parte a Bulgariei».

Iar de altă parte adaoge că:

«Constatăm așa dar, ca un fapt pozitiv istoric că, în timpurile lui Vladislav, autoritatea spirituală și drepturile administrative ale Bisericii române se întindeau peste *Banat, Omlaș, Făgăraș* și peste *toată Ungaria*, după cum aceasta rezultă în mod neîndoios din titlul ce-l aveă primul Mitropolit al Țerii-Românești».

Ceea ce e mai de seamă, pentru noi cari nu ne prea cunoaștem trecutul, e că:

«In anelele călugărilor minoriți, el figurează sub numele de „*Regele Basarab*“, *Rex Bassarath*, iar în anelele Ragusei, scrise de Giacomo P. Luccari, este numit *Vlaico Re di Valachia*».

Ceea ce reiese și din un pasaj publicat în *Magyar tört. tár*, comentat cum urmează de *Fessler și Klein*:

«Vlaicu merse și mai departe și fără știrea Domnului său suzeran luă titlul de rege».

«Mai notăm aici,—adaoge Densușianu — că în altă diplomă a sa din anul 1376, regele Ludovic numește pe Vladislav *noster emulus*, adică *rivalul nostru politic*», sau concurent la regatul țărilor noastre.

«De fapt țerile române figurează cu numele de *regate* încă înainte de timpurile lui Vladislav.

«In «Istoria imperiilor și regatelo», scrisă și publicată de Georgius Hornius la anul 1666, se spune: «Pe la anul 1300, *Țara-Românească* și *Moldova* figurează de *Regate*. Cel dintăiu *Rege al Țerii-Românești* se amintește la anul 1320 și *Vlaicu* pe la 1340».

Vedem dar cu mulțumire că *Vlaicu Basarab*, ca și *Ștefan cel Mare* numit *Țar* al Moldovei, dovedesc prestigiul de care s'au bucurat străbunii noștrii cu șase secole în urmă!

Să urmăăm firul vieții sale.

In acest timp Societatea Geografică Română a ales pe N. Densușianu ca membru *corespondent*, la 21 Septemvrie 1902, ceea ce pare a-l mulțumi mult.

In răspunsul său dela 9 Octomvrie 1902 el spune :

«Din parte-mi mă voi considera fericit, dacă prin cunoștințele și activitatea mea voi putea contribui la mărețele scopuri științifice, ce le urmărește acest înalt institut național, pentru studiarea și ridicarea însemnătății geografice și economice a acestei țeri, renumite în toate timpurile, și care în o epocă depărtată ante-istorică a fost centrul unei mari civilizațiuni europene, morale și materiale».

Ajungem în fine la 1904.

Academia e din nou în frigurile ortografiei. Densușianu, cititorul hrisoavelor și cronicelor, el cunoscătorul deplin al limbilor clasice și al literaturii populare române, intervine în discuțiune.

Răpește din somnul său, căci odihnă nu are în acest timp când deja începuse publicațiunea *Daciei preistorice*, ca să-și spună părerea și să arate greșelile ce crede el că se comit în această discuțiune.

Scrie un admirabil studiu, pe care aș dori să-l văd cetit în cursul superior al liceelor noastre, în revista «România Militară» (Septemvrie 1903—Ianuarie 1904) și tras și în broșură de 78 pagine.

Ce admirabilă scriere, ce adânci cunoștințe, câtă logică, cât bun simț!

El ne spune dela început că:

«Ortografia nu poate să aibă de bază alte considerațiuni decât geniul și legile istorice ale limbii. Ea trebuie să fie astfel *rațională*, să oglindeze

limba nu numai în spiritul, dar totodată în formele și structura ei. Ea nu poate să fie arbitrară, fără principiu și fără sistemă.»

Pentru a nu da loc la interpretări greșite din atitudinea sa față de Academie, el spune :

«Dacă însă câte odată noi vom exprima și alte păreri, dacă vom cere să punem în lumină și alte considerațiuni decât acele ce par a rezulta din deciziunile Academiei, aceasta o facem numai conduși de dorința de a păstra *caracterul esențial al limbii române ca o limbă populară latină*, de a nu rupe cu religiunea ce am avut-o totdeauna pentru înalta origine a limbii noastre, de a-i da și în viitor o dezvoltare conformă cu legile sale istorice, fiindcă *limba este națiunea, și când o limbă se distruge, se distruge și poporul*».

Când discută dacă trebuie să pronunțăm și să scriem *Achizițiune* sau *Achiziție*, *Echilațiune* sau *Echitație*, etc. etc., el adaugă îndată :

«Fără îndoială, avem aici un mod vicios nu numai de scriere dar și de pronunțare. *Limba română își are legile sale fixe și cari nu se potrivesc cu legile de pronunțare ale limbii franceze*».

Căci :

«Prețuind limba română ca cel mai scump tezaur, ce ne-a rămas dela strămoși, va trebui tot astfel să prețuim și să respectăm în scriere legile ei istorice.....»

Discutând toate fețele chestiunii, el ne spune :

«Când însă cu ajutorul etimologiei în sfera limbii române nu putem afla care este vocala originală pentru sunetul *ж*, atunci vom căuta rădăcina cuvântului în limba latină, ori în limbile neolatine. Vom scrie astfel : *Anger* (*Angelus*), *ântăiu* (*antaneus*), *blând* (*blandus*), etc., etc».

Căci adaugă el:

«Căci oricât de dificile vor fi, noi nu vom putea niciodată sacrifica caracterul general al limbii poporului român, numai simplu pentru a înlesni cetirea și scrierea acelor cari nu au pregătirile necesare. Fiecare este liber să scrie pentru sine cum îi place, însă *aceia cari publică studii, tipografiile cari imprimează cărți, vor trebui se urmeze odată legile ortografice ale limbii române*».

Deoarece:

«*Destinațiunea ortografiei nu este de a face pe cineva să poată citi limba română, dar ca s'o înțeleagă*».

Și pentru faptul că :

«In limba română literară trebuie să alegem *cuvintele cele mai bune* și să urmărim totodată *formele cele mai bune*. Numai astfel vom ajunge la o limbă frumoasă în expresiuni și dulce, care va putea odată să ocupe cu demnitate un loc alături de celelalte limbi neolatine».

Se plânge bine înțeles de modul cum scriem :

«Scrierea astfel cum ne-o înfățișează mai cu seamă presa noastră periodică, *nu mai este imaginea cuvintelor, ci denaturarea lor.*»

Insistă în urmă asupra rolului *Gramaticii* și *Istoriei limbii*, în stabilirea ortografiei române, care : «*formează adevăratul fundament al unității de limbă*».

«Ortografia, zice el, formează o parte integrantă a gramaticii.....»

Și mai în urmă :

«Gramatica determină mai departe formele și pronunțarea adevărată a cuvintelor. Ea susține firul istoric al limbii între trecut și prezent, ea constată și stabilește în definitiv *legile ce constituiesc și guvernează limba*.

«Gramaticii aparține așa dar *limba scrisă și limba vorbită, ortografia și ortologia*».

Și se deslușește în modul următor :

«Această gramatică rațională a limbii române ne lipsește astăzi, și noi înțelegem aici nu o gramatică pentru clasele elementare, ci o gramatică care să constate, să precizeze și să stabilească *legile limbii, formele ce au fost și sunt în uz, și care după cum zice Quintilian să ne arate modul de a vorbi și de a scrie corect*».

Să ridică cu toată vehemența contra modului de a scrie «cum se vorbește» și nu abuzez de sigur de bunăvoința D-voastre, reproducând acest temeinic pasaj :

«Principiul «*scrie precum vorbești*», — și acesta este *fonetismul*, — nu are un scop și o țintă definitivă. Direcțiunea sa este totdeauna nesigură. El nu face deosebire între uzul bun și uzul rău al vorbirii. El nu are în vedere unitatea și unificarea limbii, ci duce necondiționat la diferențierea ei. Dar ce este mai periculos, e că acest *pretins fonetism ne impune să scriem și să vorbim nu limba cărților noastre bisericesti, nu limba poporului, ci o idiomă coruptă și variabilă a unor centre politice și comerciale, limba unor autori anonimi, mare parte străini, ce scriu în presa de toate zilele.*

«Acest principiu de a scrie fiecare cum i place, ne va duce cu o deplină siguranță la o perturbațiune în mersul și desvoltarea normală a limbii; el ne va face mai mult rău decât bine. Fiindcă *ce bine poate să fie acela, de a scoate la lumină pe fiecare zi cuvinte și forme domestice necunoscute celorlalți Români, locuțiuni străine, pronunțări aspre, expresiuni și termini cari mai ales în centrele mari politice și comerciale se nasc și se sting cu fiecare generațiune.*

«A primă fonetismul ca bază a scrierii și a vorbirii corecte, însemnează a delătură o limbă românească comună, a cărei cronologie, formațiune și unitate se pierde în noaptea timpurilor, o limbă ce are autoritatea cărților noastre religioase și a autorilor noștri mai buni; însemnează a ne aruncă în vârtejul unei idiome nestabile, a unei confuziuni de cuvinte, de forme și pronunțări nouă, totdeauna supuse la alterațiuni succesive».

Și susține aceasta pe faptul potrivit că :

«O mulțime întru adevăr enormă de elemente străine, de forme corupte, de barbarisme în fraze, au intrat în timpurile din urmă în limba noastră, cari cu toții ne grăbim să le îmbrățișem, le introducem în scrierile noastre, le încorporăm în dicționarele noastre și cercăm să le încetățenim în limba vorbită și în limba scrisă sau literară, încât *astăzi ne aflăm în fața nu a unui torent, ci a unui adevărat diluviu de cuvinte și de forme străine, cari vor duce vechea limbă românească la un cataclism.*

«Se poate că astăzi aceste nuanțe se vor părea unora mici, neînsemnate, însă cu timpul diferențele vor crește și se vor înmulți și noi vom ajunge la o limbă mixtă, sau mai bine zis haotică, ca material, ca forme, ca fraze și ca mod de pronunțare».

Și el vede așa de limpede și așa de sus când finește merituosa sa lucrare cu cuvintele :

«A avea o gramatică și o ortografie bazată pe regulele gramaticii, este una din chestiunile naționale ce astăzi nu mai suferă întârziere.

«*Limba unui popor nu se poate considera numai ca un Instrument particular pentru exprimarea gândurilor diferiților indivizi, ea este o avere națională și statul prin instituțiunile ei, iar nu individul prin capriciul ori ignoranța sa, are dreptul să dispună cum trebuie să fie limba scrisă.*»

Ajung acum la marea lucrare a lui Densușianu, *Dacia preistorică.*

Pus-a el în total spre a o face patruzeci de ani! Numai tiparul îi luă 11 ani, cei de pe urmă ai vieții sale chinuite, dar plină de

muncă! Lucrarea aceasta cumplit de obositoare îl și sdrobi înainte de a o termina desăvârșit.

Am văzut marea călătorie ce a făcut el prin Italia, Istria și Dalmația, precum și cercelările numeroase pentru a-și aduna materialul necesar acestei opere.

Tot o astfel de călătorie, în mai multe rânduri și mai ales la 1899, a făcut el în județele de munte ale țerii dela Buzău și până în Mehedinți, pentru a-și da seama personal de ceea ce i se raportase și a constata de fapt starea și valoarea unor resturi preistorice de o însemnătate excepțională.

Ca în toate însă procedă tot cu metoda științifică, așa de riguros urmată de Densușianu în tot ce a făcut.

Încă dela 1893, redactă el, tipări și imprăștiă larg, pe cheltueala lui, acest om care abia avea ce-i trebuia pentru a trăi, extrem de importantul său *Cestionariu despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de Români*. Partea I-a, epoca până la a. 600 d. Hr. București, 54 pagine.

În această broșură se află o admirabilă introducere; el ne spune că:

«În casa țăranului român există încă până astăzi o mulțime de suveniruri istorice din secole depărtate, un fel de *istorie nescrisă* despre originea sa, despre vechile sale credințe și instituțiuni, cum și despre evenimentele prin cari a trecut poporul român.

«Fiecare sat, fiecare munte, fiecare vale, fiecare cetate își are *legendele și tradițiunile sale istorice*.

»Și în special am aflat în poporul nostru țăran tradițiuni importante istorice despre *poporul Dacilor* și despre soarta lor definitivă; tradițiuni despre *podul său de peste Dunăre*, despre *luptele sale cu Dacii* și despre *colonizarea acestor țeri*.

«Mai mult, am aflat în poporul țăran tradițiuni vechi, cari se refer nu numai la țerile acestea, dar cari se rapoartă și la *țerile-mame de unde au venit coloniile romane*; tradițiuni cari merg mai departe de epoca colonizării Daciei, și pot zice chiar până în *epoca primilor regi ai Romei*».

Și importanța acestor amintiri el o pune în adevărata lumină prin faptul că:

«De altă parte însă, cercetarea tradițiunilor noastre istorice ni se impune cu atât mai mult, cu cât epoca vieții noastre istorice până la 1290 a rămas fără scriitori. Mulțime imensă de evenimente petrecute pe teritoriul Daciei Traiane dela primul contact al Romanilor cu Dacii și până la 1290 au rămas

nescrise. Ne lipsesc cronicile, ne lipsesc hrisoavele. Au pierit și s'au distrus monumentele ridicate, au pierit chiar și popoarele ce le-au distrus, și cari trecuse cu o furie sălbatică peste câmpiile lucrute și semădate de colonul roman».

El dă indicațiuni precise, cum să se procedeze la culegere și arată lămurit cece voește să afle. Acest chestionar poate servi pe viitor de pildă la orice astfel de întreprindere.

Răspunsuri a primit el, din fericire, din toate părțile locuite de Români și mai ales dela învățătorii noștri, printre cari constatăm și de astădată cu mulțumire, că se află așa de mulți destoinici.

Densușianu le-a unit aceste răspunsuri în 21 dosare, așezate după proveniența lor. Acolo se află și din alt punct de vedere, decât cel urmărit de Densușianu, o adevărată comoară de date utile multor specialiști. Sperăm că acestea vor intra în colecțiunile Academiei.

Dacia preistorică a lui Densușianu conține o dublă revelațiune. Ni se arată în ea, mai întâiu un om extraordinar de cult, de larg văzător, și urmărind cu o hotărîre de fier idea pentru dovedirea căreia și-a dat el liniștea și vieța.

În al doilea rând ni se descopere un trecut, aproape de tot necunoscut, trecut de fală pentru Dacia, timp de glorie nemărginită pentru cei ce au stăpânit aceste locuri și pe cari Densușianu ni-i arată, ni-i dovedește, ca străbunii noștri direcți.

Nu sunt istoric, nu sunt om de litere, dar nici nu sunt omul cu totul nepregătit pentru o cetire de așa fel. Ei bine, declar că în vieța mea nu am cetit — și am cetit și eu mult și multe — ceva mai temeinic argumentat, ceva mai superior conceput și dat.

Am studiat cu amănunțime *Dacia înainte de Romani* a lui To-culescu, din 1880. Ei bine, faptele adunate acolo sunt puse ca obiectele dela un colecționar, care adună fără să fie bine orientat.

La Densușianu, este un cadru măreț, în care cele mai mari fapte ale primei impunătoare civilizațiuni a omenirii, cele mai mici dar importante fapte din clasicii și legendele noastre neobservate și neînțelese încă, intră regulat ca în un calapod, la locul lor.

Cât a cetit omul acesta este de necrezut. Sunt peste o sută dosarele și caietele cu mii și mii de note adunate. Clasicii îi cunoșteă adânc, pe Ovidiu în mare parte pe de rost, în ce privește Dacia, el îi studiase nu cu pagina, dar cu rândul, și adesea redă pentru anumite expresiuni adevăratul înțeles ce l-a avut în gândul său

autorul și nu cum stă redat adeseori prin neștiința traducătorului sau interpretului nepregătit, cu alt înțeles.

Densușianu deschide cercetătorilor o lume nouă. Geneza popoarelor europene va fi de sigur altfel văzută și explicată cu mult mai precis pe viitor.

Mai rămâi uimit să vezi un fapt extraordinar, care arată continuitatea arhimilenară a populațiunii Daciei și puterea conservatoare a neamului nostru. Luând ca bază textele scriitorilor vechi, începând cu Homer, cari pe vreme au lăsat urmașilor ceea ce ei știau despre începuturile omenirii, în aceste părți, rămâi uimit să vezi cum, până la detaliu, toate acestea se află cuprinse și în legendele și baladele române. E de necrezut și depășește închipuirea aceea ce desgroapă Densușianu din acest punct de vedere.

Atunci, cât cetiam la început *Dacia preistorică*, în Iulie — Septembrie anul trecut, când am studiat-o și când, recunosc cu rușine, nu-mi dădusem adânc seamă ca în urmă de modul de a fi lucrat și de preciziunea expunerii sale în tot ce a făcut, adesea, zic, în unele părți, lăsam să-mi cadă cartea din mână. Gândul meu se rătăci în întunericul în care mă conducea autorul și mă întrebam cu groază, oare nu a pierdut el cărarea, oare să fie adevă ceace ne face să vedem, de altfel adesea așa de lămurit! Și când credința mea se clătină puțin, urmam restul argumentării sale așa de puternice, așa de luminoase, încât fericit mă ridicam și preamăriam, în inima mea, pe cel ce mă făcea să mi se umple sufletul de fericire, iar prin cele ce scria să mi se înalțe încă mai mare mândria mea de Român, văzând că dintre noi se ridică așa oameni, și că trecutul nostru este așa de extraordinar de luminos.

Să nu se creadă că exagerez, ori că sunt prada unui entuziasm care nu ar avea ce căuta aici. Sunt om întreg, și pricep și eu lucrurile și modul de a le vedea și interpreta. Am destulă cultură, nădăjduesc, ca să nu fiu nici naiv nici superficial. Declar însă că *Dacia preistorică* e una din cele mai mari opere, dacă nu cea mai importantă, pe care a scris-o o pană ținută de mâna unui Român.

Dar înainte de a intra în analiza detaliată a acestei scrieri, iată în câteva cuvinte planul ei general.

Densușianu începe dela omul preistoric, considerat în perioada neolitică, și ajunge treptat la reconstituirea celui mai mare imperiu ce a cunoscut lumea, *Imperiul pelagic*.

Arată rolul extraordinar pe care l-a avut în civilizațiunea omenirii

acest imperiu, și ce se datorește împăraților zeificați, Uran și Saturn cu deosebire și reginelor zeificate Gaea și Rhea.

Dovedește, — căci nu pot spune altfel — că toată, dar absolut toată mitologia zisă greacă, cu care se fălește poporul elin, s'a născut în munții Daciei, între Buzău și Porțile de fier. — Templul cel mai mare al lumii, prin importanța lui extraordinară, a fost pe Bucegi, la Omul.

Dovedește că o ramură principală a acestor Pelasgi vorbiă o limbă, pe care o numește proto-latină, și care a dat naștere latinei și limbilor neo-latine! Arată cum acest imperiu, pe care-l cred mai mult cu bază religioasă, alcătuit cu deosebire din păstori, și în urmă din ciclopi și metalurghi, s'a scoborit și a înființat Troia, Micena și Roma.

Caută a reconstitui obiceiurile, credința și limba acestor popoare și reușește a explica nenumărate fapte istorice cari până acum nu-și aveau rostul lor limpezit.

Dacă noi Românii am rezistat puhoiului invaziunilor, dacă existăm din Rusia, dincolo mult de Nistru, și până în Istria, Svițera și până în Mica Valahie din Boemia, iar la nord până în sudul Poloniei, și la sud până la Atena și în insulele Arhipelagului, nu e numai fiindcă coloniștii romani au fost aduși pe alocurea și cu deosebire de Traian la noi. — Aceștia erau plămada, dar aluatul proto-latin, *Arimii*, cum se mai numiau în timp, unul din principalele lor triburi, de unde *Rimii* ce au înființat Roma, *Aromânii* de astăzi, existau deja și de aici au pătruns departe până în fundul Asiei, în nordul Africei, și până în Spania și Dania, căci în toate aceste regiuni se constată că erau ramuri ale aceluiaș popor, cari locuiau cu deosebire și își aveau inima în Transilvania și Oltenia.

Atâta abundență de dovezi, scoase de unde nu crezi, adunate cu liniște și pricepere te uimesc. Acum înțelegem de ce Densușianu se retrăsese din lumea actuală: el trăia sub povara unei mărețe lumi, cu totul însă necunoscută nouă.

Să ne închinăm memoriei lui!

Inaintea morții sale, N. Densușianu văzù tipărite 1.120 pagine. De atunci după spaturile tipografiei și după notele ce am găsit, am mai publicat ultimele 2 coale. Lucrarea completă are 1.152 pagine. Cu toată dorința mea nu a mai fost chip însă a mai desface din notele răslețe, nici introducerea, nici partea finală, un fel de vedere generală asupra celor spuse. Ce am mai putut desluși vor fi cuprinse însă în introducerea cărții.

Acest monument al muncii și al gloriei trecute, datorit lui Densușianu, nu ar fi putut să ne rămână, dacă niște oameni cu suflet nu ar fi făcut larg sacrificiul bănesc necesar.

Tipografului C. Göbl, care a lucrat cu C. Rosetti, și ginerelui său I. Rasidescu datorim aceasta. Ei au făcut creditul de peste 20.000 lei. Ei au tipărit această lucrare și au păstrat închiși banii dela 1900 până acum și cine știe cât încă.

La moartea lui Densușianu ei și cu A. Hențiescu, executorul testamentului, știind că mă ocup puțin, în orele mele de odihnă, cu cele preistorice, îmi încredinșară lucrarea aceasta spre a vedea ce se mai poate face.

Ceeace auziți este fructul muncii mele aduse prinos memoriei unui om care a reușit să mai înalțe neamul.

Am făcut-o cu fericire și cu inima plină de mulțumire.

Să trecem acum în o scurtă revistă această lucrare.

Autorul începe lucrarea sa cu *Era quaternară — Periodul Paleolitic*. Primul său capitol e relativ la : *Primii locuitori ai Daciei*. El începe în modul următor :

«Dacia ne prezintă întru toate o extremă antichitate.

«Studiind timpurile preistorice ale țărilor dela Carpați și Dunărea de jos, o lume veche dispărută, *leagănul civilizațiunii ante-elene*, se înfățișează înaintea ochilor noștri.

«Înapoia populațiilor cunoscute în antichitatea greco-romană sub numele de *Gefi* și *Daci* se întinde o lungă serie de mai multe mii de ani, o istorie înmormântată a unor mari evenimente, a căror importanță a trecut departe peste orizontul acestei țeri, — istoria unei națiuni geniale, puternice și glorioase care, cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel dintâiu Imperiu vast al lumii, întemeiase prima unitate de cultură în Europa și pusese totodată bazele progresului moral și material în Asia de apus și în Africa de nord».

Iar mai departe își completează idea prin cele ce urmează :

«Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă geografică, ce a fost destinată prin pozițiunea sa particulară, prin abundența populațiunii și prin diversitatea avuțiilor sale, a-și extinde în epoca preistorică influența sa etnică și culturală, de o parte spre sud în peninsula Balcanică și până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus pe calea cea mare și lungă de comunicație a Dunărei.

«Acțiunea civilizatoare ce a exercitat-o populațiunea preistorică ante-dacă dela carpați și Dunărea de jos, asupra lumii ante-elene, a fost mult mai

mare decum ne putem închipui astăzi pe baza fragmentelor de monumente și a tradițiilor istorice și populare, ce le avem din această epocă extrem de depărtată.

«*In această privință noi ne aflăm numai în aurora științei preistorice.*»

Face în urmă clasificarea epocelor preistorice și descrie primele instrumente de piatră cioplită. Face cunoscută tradițiunea poporului român că pământul la început a fost plan întocmai cu ceea ce se află în Theogonia lui Hesiod. Arată că locuitorii acestor regiuni au cunoscut leul de vizuini (*Felis spelae*), pe care-l numește nu numai *Leu* dar și *Samca* cu *Samcoaia*, după numele indic de *Simha*. Se ocupă de *Bossurus* = *Bos primi-genius*, Bourul, din care ultimul, după cum mi-aduc aminte, a fost ucis după 1700 în Transilvania.

Arată că acesta e pe monedele moldovenești, iar nu Bizonul cu coamă, care însă am dovezi, între altele după un corn aflat la Suceava, la un plăieș, că a existat și el la noi.

Arată că ei au cunoscut *Cervus megacerus*, numit în colinde *Cerbul sur*, găsit înțelenit în picioare în malurile Tisei și în ghiolurile mlăștinoase ale Irlandei, unde se află cu zeci de mii de ani înainte.

Ei bine, poporul nostru spune:

.... Ploaia că dedea,
Pământul se muiă,
Cerb se 'nămolă,
Și-atunci mi-l vână....»

Dar nu-i numai aceasta amintirea ce se păstrează în poporul nostru : Așa avem ceea ce e de necrezut :

O venit omu mare
Dela pădurea mare,
Om *păros*
Și sperios,
Cu mânil *păroasă*
Și cu picioarele *păroasă*,
Cu *ochii înholbați*,
Cu dinții mari *colțați*
Cu obrazu mare,
Cu căutătura *înfiorătoare*...

Cine nu recunoaște aproape Gorilul, și Densușianu o leagă de amintirea rasei umane primitive, a populației locale prime,

absolut primitive, cunoscută în autorii vechi Hesiod, Pliniu, etc., ca *satiri* ai *Europei*, *Asiei* și *Africei*.

Describe craniurile aflate la Neanderthal și Cro-Magnon și finește în modul următor:

«Periodul uman în Dacia, întocmai ca și în celelalte părți ale Europei, se întinde înapoi cu mai multe zeci de mii de ani, cel puțin până în prima jumătate a epocii quaternare.

«Ori cu alte cuvinte înainte de Albii și Agavii, de cari ne face amintire Iliada lui Homer, înainte de Titanii, de cari ne vorbește Hesiod, au trăit în țerile Europei și în particular în Dacia, două rase de oameni, cu tipuri și moravuri diferite, una pe gradul cel mai inferior al dezvoltării fizice și intelectuale, aceasta este rassa de Neanderthal, un gen de oameni fără societate, fără moravuri și fără legi, și a cărui origine noi nu o cunoaștem; și altă rassă umană invazionară, cu totul distinctă de cea precedentă, având o constituțiune organică superioară și ajunsă pe un grad însemnat de semi-civilizațiune, o populațiune faunică, ale cărei migrațiuni și începuturi de cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

«Ambele aceste rase umane quaternare au fost apoi copleșite, învinse și distruse, și poate în mică parte asimilate, de noii invazori ai epocii neolitice.

«Istoria lor morală și putem zice naturală se încheie cu era quaternară».

Urmând mersul faptelor în scurgerea timpurilor, el ajunge la epoca neolitică și o caracteriză prin:

«Această nouă imigrațiune etnică în Europa constituie așa numita *invațiune neolitică*, cea mai expansivă din câte le cunoaște istoria».

Se ocupă pe larg cu *industria neolitică în Dacia*, cu tot ce arheologia ne pune la dispoziție și cu tot ce textele vechi păstrează ca amintire și ne spune:

«*Aici la Dunărea de jos și în special în țerile Daciei — faptul este cert — s'a format și încheiat centrul cel mare și puternic al populațiunii neolitice în Europa; centrul unei rase nouă de oameni, de o statură înaltă și viguroasă, cu o veche organizațiune patriarhală, cu idei severe religioase și cu o pasiune adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă vie statuele enorme ale divinităților sale.*

«Acești noi cuceritori ai lumii vechi aduseră și răspândiră în Europa nouăle elemente de civilizațiune, fundară aici cele dintâi state organizate și dederă o nouă direcțiune pentru destinele omenirii.

«In curs apoi de mai multe sute de ani, această rassă activă și laborioasă, dotată cu o putere miraculoasă de creștere și expansiune, își continuă dela

Dunărea de jos migrațiunile sale către părțile meridionale. De pe culmile, de pe văile și de pe câmpiile Carpaților, neconținute roiuri nouă de triburi pastorale trecură peste râul cel mare al lumii vechi, și se revărsară în grupe compacte și organizate peste întreaga peninsulă Balcanică.

«Acesta este curentul cel mare meridional, sau *Carpato-Mycenic*, curent care venind din Asia centrală își formă la Carpați prima sa patrie europeană și puse cele dintâi baze morale ale nouăi civilizațiuni, care se dezvoltă mai târziu atât de puternic în Grecia și pe țărmurile Asiei mici».

Se ocupă pe larg și cu o rară competență de *ceramica preistorică a Daciei* și arată că:

«Olăria acestei epoci în Dacia începe a avea caracterele luxului. Ea depășise limitele cele strâmte ale unei simple meserii, și ne relevează începuturile unei arte pline de avânt, o artă însă, care fără de a putea ajunge la apogeul său, o vedem deodată încetată, ca și când o mare perturbațiune economică și socială s'ar fi deslănțuit pe pământul Daciei și ar fi pus deodată capăt dezvoltării mai departe a acestei fabricațiuni artistice înfloritoare în nordul Dunărei de jos».

Arată importanța ornamentelor ce se află pe ele, caracteristice pelasgice și cu deosebire semnul misterios al *Svasticei*, care nu e altceva decât crucea cu ramurile frânte în unghi drept pe care a pus-o acum la modă Alteța Sa Regală Principesa Maria.

Alături cu Virchow, Kršnjavi, Schliemann, etc., arată nu numai identitatea dar prioritatea acestor ornamente la noi față cu Troia, Micena, etc.

Densușianu lămurește în studiul său această chestiune pe deplin.

În raportul său dela 1911, d-l Dr. Hubert Schmidt în urma săpăturilor făcute la Cucuteni, în anul morții lui Densușianu chiar, spune și el lămurit:

«Aceste săpături în ținutul Dunărei de jos ne oferă nouă legătură între Europa centrală și cercul cultural egeic (Creta)».

Tot în acel an, pot adăoga încă, că cercetările făcute de Soc. Arheologică dela Atena sub eforul Sotiriadis, în Focida, constată după obiecte găsite la Hagia Marina că:

«... Celle de la Grèce du nord qui rapelle plutôt la civilisation de la peninsule balcanique» (1).

(1) *Le bulletin de l'art ancien et moderne*. No. 542, 1912.

În capitolul următor autorul se ocupă de *Monumentele preistorice ale Daciei*, și în special de *Tumulele eroice pelasge*.

Stabilește legătura între *Gorgan* și *Garganus* găsit în Virgiliu și între Gruie, Gruniu și cuvântul vechiu latin *Grumus* sau cu *Gryniun* din Strabo, și arată importanța acestor movile, morminte vechi, căci: *Aici* eră locul sfânt de înmormântare al eroilor pelasgi ante-homerici».

În fine se ocupă pe larg cu: *Tumulul sau mormântul lui Achile din insula Albă (Leuce)*.

În această insulă, care nu e alta decât Insula Șerpilor, aflând acum 20 ani trecuți că stă acolo mormântul lui Achile, m'am dus și eu pentru a mai adună ceva din cioburile vechi ce se mai găsesc încă. Rușii făcuseră săpături dejă, dar nu științificește.

Densușianu dă figura templului după Tabula Peutingeriană și te minunezi de toate izvoarele ce cunoaște.

Cu această ocaziune descrie pe larg acest *Templu*, zis și al *Hyperboreilor* din această insulă. Stabilește patria lui *Apollo* și a zeiței *Latona*, iar din legendele Apolinice desvăluie mai mult pe *Hyperborei*, cari nu erau altceva decât Pelasgii din aceste țeri.

Pe acești Hyperborei, în genere păstori, îi descrie astfel:

«Ei sunt blânzi și ospitali, religioși, superstițiosi, iubitori de profetii (oracule) și de descânțece. La ceremoniile religioase în onoarea zeilor, ei cântă din fluere, din cimpoi și din cobze. *Melodiile lor sunt dulci și armonioase*».

Dovedește că:

«Apollo din Delos, din Delphi, din Atena și din ținuturile Troiei, nu este nici zeu grecesc, nici egiptean, ci o divinitate cu legende, cu dogme și cu rituri naționale pelasge; în fine cu o patrie pelasgă. Apollo este cu deosebire venerat în ținuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în Atica, în Arcadia, în Creta și în ținuturile Troiei».

«El este zeul apărător al turmelor și al păstorilor *βοσκός*».

Și iată de ce:

«Pe vechile monumente de sculptură și pictură ale Greciei, Apollo cel *arhaic* ne apare cu bucle și cu pletele cele frumoase pelasge, întocmai precum poartă și astăzi păstori și țărani români de lângă muntele Retezatului. Din această cauză, el are la Homer și epitetul de *ἀκροσεκόμης* (intonsus)».

Dovedește că insula Leuce eră închinată zeului Apollo, iar când cultul acestuia suferise o mare înfrângere, ea fu consacrată umbrei lui Achile.

Avuțiile ce se vărsau la altarele acestui templu, erau de neînchipuit. Iată de ce:

«Din o insulă a Mării Negre, numită Apolonia, situată spre sud de gurile Istrului, Romanii luară una din cele maienerate imagini a zeului Apollo, o statue colosală înaltă de 30 de coți, și o așezară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Cheltuelile acestei antice și magnifice opere de sculptură au fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenți sau 2.460.000 lei, adică mai mult decât adunase Grecii (300 talenți) pentru reconstituirea templului din Delphi, incendiat în a. 548».

Și după ce fixează exact această insulă și o descrie, se rezumă în modul următor:

«Insula Leuce dela Gurile Dunărei avuse așa dar două epoce de cult și renume. Cea dintâi a fost înainte de căderea Troiei, când această insulă a fost leagănul religiunii primitive a lui Apollo, din care epocă derivă și numele său de Leuce sau Albă. Iar a doua epocă începe după războiul troian, când insula Leuce a fost consacrată umbrei eroului Achile, păstrând însă și mai departe vechea organizațiune a cultului lui Apollo, anume instituțiunea oracolului, privilegiu exclusiv al preoților apolinici, precum și dreptul la ofrande pioase, la rugăciuni, voturi și sacrificii și peste tot tradițiunea unei insule sfinte și salutare».

Templul lui Apollo eră de o mare magnificență. In colindele române el apare sub denumirea de „*Mănăstirea Albă Sfântă*“ și „*Biserica cea mare cu 9 altare*“. Rămâi mai mult decât uimit față cu detaliile ce se păstrează în neamul nostru pentru fapte așa de vechi în istorie, pe care o pun:

„*Intr'al Mării negre prund,
La dalbele mănăstiri*“

descriind-o cu 9 altare și cu jețuri scrise pe cari șeade bunul Dumnezeu (Apollo), cu bătrânul (Saturnus senex), cu maica sfântă (Latona) și cu Sfânta Maria cea mare (Gaea, Rhea), cu Sfânta Maria mică (Iana, Diana, Luna) și cu Siva Vasilcuța (Consiva sau Ops-Consiva, divinitatea semănăturilor).

Deci tot sfatul ceresc al mitologiei, alterat cu numele eroilor cristianismului, păstrat de acest chinuit popor tot așa de bine ca

și în tradițiunile culese și aflate în texte de acum mai bine de 2000 ani!

Este ceva care, credeți-mă, depășește orice închipuire, și sunt pagini multe cu aceste legende, căci este și o *legendă română despre originea divină a Mănăstirii Albe*.

Această legendă arată cum *puternicul Soare* (Apollo) a vrut să se însoare și n'a găsit «d'albă soție» decât pe sora sa (Iana Sânziana, Ieleana Consinziana), care nu este decât Helena (Troiana) care după o tradițiune greco-romană s'ar fi măritat în insula Leuce după Achile.

Consinziana i-ar fi pus soarelui condiție să-i facă: *pod peste mare. . . la Mănăstirea Albă*.

Cu această ocaziune arată el cum numele *Latonei* (Leto, Λητώ) se păstrează în ostrovul *Letea*, iar Luna (Selina) în *Sulina* din apropiere și despre care amintește Hecateu.

E demn de relevat din acest capitol și părerea că:

«Inprejurarea că numirea de *Pontos* s'a dat nu numai Mării Negre, dar și la o parte din *țărnișii* de nord-est ai Asiei-mici, pe unde să făcea comunicarea peste mare între părțile de sus ale Eufратului și între Scitia, confirmă pe deplin că originea acestui termen geografic de *Pontos* se reduce la numele ce s'a dat în vechimea preistorică *stațiunilor*, de unde se făcea imbarcarea cu luntrile numite *ponto* (rom. pod).»

Dar ceea ce e mai curios, sunt *tradițiunile române* despre templul lui Apollo din insula Delos.

Densușianu, după ce scormonește adânc toate izvoarele, ne spune că:

—«Delos a fost în antichitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor populațiilor pelasge meridionale, iar mai târziu a Grecilor.

«Intr'o epocă depărtată istorică, insula Delos a fost numită *Pelasgia*, adică pământul locuit de Pelasgi. Această insulă a mai fost numită și *Schytiias*, spre caracterizare că după origine acei Pelasgi erau o migrațiune din Nordul Dunărei de jos. Chiar și numele de *Del-os*, care nu se poate explica din limba grecească, este de origine pelasg. El însemnează *deal* sau *colină* (fără pădure)».

Voiu cită una dintre legendele române ce a adunat :

. . . Una 'n deal (Dél) spre răsărit,

Că acolo-i loc sfințit,

Una 'n jos către apus,

Că acolo-i loc ascuns. . .

aceasta a fost publicată mai întâiu de Dr. Meltzl Hugó și Brassai Samuel în 1886, și prin ea se înțelege Templul dela *Delos* și Italia sau Lațiu.

Paginele sunt cuprinse jumătate cu citațiuni și indicări de scrieri doveditoare, cari arată că :

«Acest ilustru templu al lui Apollo dela gurile Dunărei de jos a avut un rol imens în istoria civilizațiunii Europei orientale. El a fost templul-mamă al celebrelor locuri de adorațiune a lui Apollo (ca zeu al soarelui) din *Delos* și din *Delphi*. Influența sa culturală s'a extins peste toată Grecia continentală și insulară, peste părțile de apus ale Asiei mici, în Africa, peste Egipt, iar la nord și la apus peste *Scytia*, *Dacia* și ținuturile Germaniei numite în antichitatea preistorică celtica».

Tot de aci dovedește că au fost profeții și poeții *Olen* și *Abaris*, propagatori ai religiunii apolinice și cari au introdus în Grecia : «cele dintâi începuturi ale poeziei literare, sentențele oraculelor și forma hexametrică a versurilor».

Astfel că templul lui Apolo Hyperboreul sau mănăstirea albă dela gurile Dunărei a avut destine mari în lume..... căci :

...«aci a fost cu drept cuvânt locașul cel sfânt ale primelor zori de civilizațiune morală în Europa».

Ca dovadă despre cultul Soarelui — Apollo — voi mai adăuga cecece nu cunoscuse Densușianu, că o admirabilă piatră s'a găsit în Dobrogea, cu ocaziunea Expozițiunii din 1906, și care se află acum în palatul artelor. Ea ar trebui adăugată la această lucrare.

Autorul ajunge în fine a se ocupa și cu *Movilele comemorative ale lui Osiris și cu expedițiunea lui Osiris la Istru*.

«Intr'o epocă preistorică foarte depărtată, — zice d-sa — cel puțin cu 3.000 de ani înainte de era creștină, un important eveniment s'a petrecut în țările Daciei, eveniment care a avut o mare influență asupra civilizațiunii crescânde a Europei, și care a sdruncinat totodată din fundamente primul imperiu lumesc al rasei pelasge.

«Această mare transformațiune politică și culturală în istoria Europei a produs-o expedițiunea lui *Osiris* în părțile Istrului, și luptele sale cu *Typhon* în Oltenia de astăzi, iar drept consecință a acestui războiu a fost întemeierea supremației egiptene peste Europa.

«*Osiris*, regele Egiptenilor, adorat după moartea sa ca divinitate și identificat cu Soarele din religiunea pelasgo-greacă, a fost unul din cei mai mari

eroi ai antichității preistorice, și a cărui memorie se mai păstrează până astăzi în țerile noastre».

Faptul, d-lor colegi, se petrece astfel : Marele Imperiu pelasgic, în culmea sa sub Saturn, se desface la moartea acestuia în două : partea de sus, cu noi, are pe Tiphon ca împărat, partea de jos pe Osiris ca împărat, frate de pe tată cu Tiphon, cu sediul în vechiul Egipt. De aici rivalități, dorința de preponderență mutuală și războiul.

Reproduce, după *Diodor Sicul*, identificarea lui Osiris după inscripțiunea de pe columna înălțată la *Nysa* în Arabia, unde fusese înmormântat :

«Tatăl meu — se zice acolo — a fost *Saturn*, cel mai tânăr dintre toți zeii. Iar eu sunt *Osiris*, regele acela care a condus oștile prin toate țerile, până în ținuturile cele nelocuite ale Indienilor și până în ținuturile cari se închină spre nord, până la *izvoarele râului Istru*, și *înapoi* în celelalte părți până la *Ocean*... Nici nu există loc pe pământ pe unde să nu fi umblat eu, și prin bunătatea mea am distribuit tuturor oamenilor lucrurile aflate de mine».

Acum se va înțelege ușor importanța obiectelor denotând cultul isiac la noi și pe cari le-am comunicat în una din ședințele trecute Academiei.

După ce dă seamă de tot ce află în izvoarele străine și în legendele române, el trage concluzia că :

«Aceleași elemente istorice ni le prezintă tradițiunile române. Eroul învingător este *Ostrea* sau *Osiris* (în forma grecească *Ostris*), ori *Iovan Iorgovan* (*Hercule Iovio*) comandantul militar al lui *Osiris* peste Egipt în timpul expedițiunii sale».

Acest războiu fu fatal *Pelasgilor* de aici, numiți pe atunci și *Arimi*.

«Inșă deodată cu războiul cel mare dintre *Osiris* și *Typhon* încetează și rolul politic al *Arimilor*. Numele lor dispăre cu totul din literatura helenică».

Arată cum prima luptă cu *Typhon* fu lângă muntele *Casiu*, astăzi *Coșiu*, și locul unde închise pe Joe adversarul său în peștera *Coryciu*, astăzi *Curecea* din Mehedinți, căci la început triumfă *Typhon*.

El ne spune următoarele ce trebuiesc cunoscute :

«Intr'o antichitate preistorică foarte îndepărtată, epocă care coincide cu începutul desmembrării imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii

fiii lui Saturn, născuți din două mame diferite, după patrie, după naționalitate și educațiune, unul domnind la sud, cu reședința în Egipt, și altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominațiunea lumii vechi. Imperiul lui Typhon era de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, dela apus până la răsărit și acest legendar monarh al preistoriei voia să domnească nu numai peste oameni dar și peste cer. El aspira la onori divine, întocmai după cum le avuse și Uran moșul și Saturn tatăl său. Războiul este lung și de o extremă violență. Expedițiunea lui Osiris peste Etiopia, Arabia și până în părțile cele extreme ale Indiei, apoi întoarcerea lui peste platoul iranic și trecerea lui peste Helespont în Tracia, avu de consecință stabilirea unei puternice coalițiuni formate din Egipteni, Greci, Arabi, Indieni și alți barbari asiatici pentru înfrângerea dominațiunii Pelasgilor dela Nord, a Arimilor, și cucerirea munților Rhipaei. Acțiunea cea mare de războiu a lui Osiris are în vedere *Istrul*, iar teatrul luptelor principale este pe teritoriul vechei Dacie în apropierea Porților-de-fier. Cumpăna victoriei alternează. In primul războiu Typhon este învingător, el prinde pe Joe sau pe Osiris și-l închide în peștera dela Coryciu (Curecea). In al doilea războiu, Typhon se razimă și se apără cu o extremă energie pe pozițiunile cele tari de lângă culmile Cernei (Hem). In fine el este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor și Indienilor, și silit a se retrage spre Italia, ultima țară unde-și caută refugiul triburile pelasge, de lângă Marea Neagră și Marea Egeă, când destinele sorții încep a-i persecută».

Movilele lui *Ostrea* sunt numeroase și «perpetuă memoria expedițiunii și a gloriei acestui faimos monarh».

Se ocupă pe larg și amănunțit de brazda lui Novac = *Ostrea* = *Novatus* la Suetoniu Augustus.

Arată că sub Osiris «se prezentă pentru prima oară în istoria omenirii *chestiunea cea mare agrară a lumii vechi*», și care: «deschise lupta în contra situațiunii teritoriale a triburilor pastorale pelasge».

Brazda lui Novac indică de fapt țărnuirea drepturilor lor față cu pământurile lăsate agriculturii.

«Și rezumând — zice D-sa — noi constatăm aici, că această brazdă, căreia toate tradițiunile vechi și nouă îi atribue un caracter agricol, constituie, atât după vechimea cât și după importanța sa particulară, *unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei*».

Studiază în urmă *monumentele megalitice ale Daciei* în comparație cu cele de până în apusul Europei și termină spunând:

«In fine semnele și figurile gravate pe diferite monumente megalitice ale apusului și cari consistă din spirale, din linii serpentine, linii arcuate sau semisferice, roate ale soarelui și puncte diseminate, ce imitează cerul cu stelele, ne prezintă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornamentațiune și cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

«Aceste caractere mistice de pe monumentele funerare megalitice ale apusului ne înfățișează urmele aspirațiunilor religioase pelasge, cultul cerului, al soarelui și al stelelor, și peste tot o credință firmă în o vieată dincolo de mormânt, în regiunile luminii sau ale lumii superioare.

«Mai observăm totodată aici, că formele cele colosale ale acestor monumente ne spun că ele aparțin unui popor eroic și cu o ambițiune enormă de a transmite posterității memoria și gloria celui decedat».

Cu această ocaziune se ocupă pe larg cu *Termini liberi Patris* = *Calea cea admirabilă a Hyperboreilor*, din care mai există o parte însemnată, *Cheile Băcului*, în Basarabia :

Băcului viteazului,

Ce-a pus straja drumului....

și ne dovedește că :

«Calea cea miraculoasă a Hyperboreilor, de care ne vorbește Pindar, și pe lângă care erau înșirate o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, ni se prezintă atât pe baza situațiunii geografice a Hyperboreilor, cât și după caracterul și destinațiunea acestor monumente ca una și aceeaș construcțiune megalitică cu linia cea lungă de pietroaie împlântate în pământ, de care face amintire Cantemir și Quint Curtiu».

Bine înțeles că arată și *simulacrele megalitice ale divinităților pelasge*, ocupându-se și de *Vârful Ceahlăului* spunându-ne în această privință :

«Încă din cele mai neguroase timpuri ale preistoriei, existau în părțile de răsărit ale Europei și ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, niște *simulacre arhaice*, unele sculptate în stâncă vie pe vârfulurile ori pe coastele munților și ale dealurilor, iar altele împlântate în pământ ca menhire, sau colonne brute, pe lângă temple și alte locuri sfinte, monumente cari după credința religioasă a poporului din acele timpuri *reprezentau anumite divinități*.

»Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, încât se pierduse memoria originii și a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei grecești, iar de altă parte timpul ștersese de pe aceste

pietri aproape toate formele măiestriei omenești, cum erau de exemplu statuetele Niobei și Ariadnei, și tot ce se mai păstrase în tradițiunile oamenilor eră numai o reminiscență confuză, o simplă legendă mitică».

Cu acestea ajunge bine înțeles la *principalele divinități ale Daciei* ca Kerus (Cerul), Cerus manus (Caraiman), duonus Cerus (cerul domnul).

«Monumentele megalitice ale Daciei, cari ne înfățișează în forme atât de primitive imaginile divinităților ante-homerice, fac parte din istoria pozitivă a acestor țeri.

«Caracterul acestor imagini este sacral dela origine și până la disparițiunea acestui cult ante-elenic.

«Cerul pe care Grecii într'o epocă preistorică, altcum destul de târzie, îl personifică sub numele de Uranos și Pământul sau Gaea (Γή, Γαῖα,) formează începuturile cele mai arhaice ale religiei europene».

Grecii au primit acestea toate dela Pelasgi.

Acest *Caelus*.... La cer se rugă....

Că e fiul *cerului*

Și e *domn pământului*....

apare ca părintele lui *Dokius*, unul din civilizatorii lumii vechi, identic cu munteanul — Uranus al grecilor. De aceea Densușianu termină spunând că:

«Prima apoteoză în Europa a fost a lui Uran. Poporul grecesc, încă dela începutul religiei sale, a identificat divinitatea cerului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înțelepciunea, activitatea și prin binefacerile sale prodigioase, numită de ei *Uranos* adecă *Munteanul*».

Se ocupă în fine de *Gaea*, *Tellus* sau *Terra*, care se numește și *Mă*, *Mater* și *Parens*, după diferitele dialecte ale triburilor pastorale și agricole.

În ce privește pe *Saturn*, *Deus Manus*, *Tartaros*, identic cu latinul arhaic *Tatăl*, pe care Geții îl numiau și *Zamolxis*, Densușianu stabilește că :

«*Zamolxis*=*Saturnus senex* = Zeul-moș, căci :

«Zzλ în limba Dacilor, după sens și formă ni se prezintă astfel ca identic cu termenul «zeu» în limba română, iar μoξ este cuvântul nostru «moș» în limba priscă latină *majus*, iar la *Osei maesius* și *moesius*. În fine mai există la triburile pelasge din Italia și o formă poporală (anteromană) de „moș” cu înțelesul de *memoria veterum*».

Iar :

«Din punctul de vedere al etimologiei și al sensului cuvântul *Zal-mox-is* în limba Dacilor nu înseamnă altceva decât *Zeul-moș*. Finalul *is* reprezintă aici ca și în alte cazuri analoge numai un simplu sufix grecesc.

«De fapt limba Geților și a Dacilor avea un caracter *proto-latin*; ea formă numai un ram sau un dialect particular rustic al limbii pelasge».

Găsește *simulacrul* lui *Zamolxis* lângă *Porțile-de fier* numit Moș, care pe vreme eră încunjurat de nouă *Babe* din cari a mai rămas numai una.

«Etatea acestui monument, ne spune d-sa, odată atât de religios, dela *Porțile-de-fier* și dela *Cataractele Dunărei*, se reduce după legendele de cari vom vorbi mai târziu la timpurile anterioare *Argonauților*».

Pe Saturn îl identifică cu *Dokius Caeli filius* și arată că în cultul arhaic e onorat cu «*Omolos*» adică *Omul*, căci după faptele ce invocă:

«Este un fapt pozitiv, că sub această numire misterioasă de *Ὀμολος*, și care reprezintă o divinitate ante-homerică, literatura veche grecească și romană înțelegea pe *Saturn*».

Sub această denumire, Densușianu îl găsește făcut pe vârful zis al «*Omului*», care după toate datele ce invocă :

«... a fost în antichitatea preistorică *muntele cel sfânt* al triburilor pasturale pelasge, pentru cari și șesurile cele întinse dela nordul Istrului erau tot atât de importante ca și văile și culmile *Carpaților*.

«Această maiestoașă figură a religiunii energice pelasgice dominează și astăzi pe punctul cel mai însemnat al *Carpaților*, se distinge prin două particularități remarcabile, particularități ce ne pun în evidență că acest simulacru a fost considerat în antichitatea homerică ca imaginea cea mai sacră și cea mai veche a divinității supreme».

De aci, dovedește el, s'au resfrâns în lumea veche și mai ales asupra Greciei credințele religioase, cari au constituit tot panteonul Mitologiei eline.

«După cum civilizațiunea și moravurile cele dulci ale *Pelasgilor* au avut o influență enormă asupra poporului grecesc, tot astfel și credințele lor. Dela *Carpați* au emigrat spre sud, de odată cu triburile pelasge, religiunea lui *Uran* și a *Gaei*, a lui *Saturn* și a *Rheei*, a *Soarelui* și a *Lunii*, ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre

originea zeilor și cu formele cultului, așa după cum se dezvoltase în centrul principal și puternic dela Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboreilor celor sfinți».

În ce privește importanța pentru Dacia a acestui zeu, și a monumentului al cărui urme se mai află pe vârful Bucegilor, Densușianu spune :

«După *Caelus* sau *Uran*, *Saturn* a fost divinitatea cea mare adorată pe teritoriul Daciei până în timpul când armele romane introduseră aici religiunea oficială a imperiului.»

«Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de dezvoltare etnică și politică a Pelasgilor orientali, și când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.»

„Prin mărirea sa cea colosală, acest simulacru ne exprimă tot odată, cât de fericite, cât de glorioase erau timpurile acelea, și cât de vastă eră puterea lumească a aceluia a cărui figură s'a eternizat prin stânca de pe muntele *Omul*“.

Iar în urmă dovedește că :

„*Jupiter Optimus Maximus* eră zeul național al Daciei. Aceasta o constată chiar monumentele epigrafice ale administrațiunii romane“.

Față cu *Saturn*, *Rhea* reprezintă, în o formă mai nouă, divinitatea pământului, *Rhea*=Regină fiind un simplu apelativ în vechea limbă pelasgă.

„Cu deosebire pe teritoriul Daciei, *Rhea* sau *Cybele* asimilată cu *Gaea* a fost o divinitate de prima ordine“.

De aceea nicăieri, mai mult ca la noi, nu s'au găsit resturi ale statuelor acestei zeițe, din cari unele de o mărime foarte mare și admirabile, după cum am avut ocaziunea a vă spune în o cuvântare specială.

Și lucrul se înțelege, căci ea eră adorată sub numele de *Dacia*, *Terra Dacia* și *Dacia Augusta*, de unde a rămas în popor ca *Dochia* sau *Dochiana*.

«După cum *Saturn* în legendele vechi — spune Densușianu — eră numit *Dokius Caeli filius*, tot astfel sora și soția sa, *Rhea*, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de *Aacia*, *Dacia*, *Terra Dacia* și *Dacia Augusta*. Ea eră una din cele mai importante divinități topice ale Europei orientale».

Iar mai departe:

«Cele dintâi zile ale lunii lui Marte (de 1—12) sunt numite la poporul român „zilele Babei Dochie“ ori „zilele Babelor“. O probă evidentă că în vechea religiune a triburilor pelasge dela Istru, sărbătorile cele mai mari ale divinității pământului se celebrau în primele zile ale lunii lui Marte, iar nu dela începutul lunii lui Aprilie, tocmai după cum la Romani *Matronalele* sau Saturnalele feminine erau sărbătorite în calendele lui Marte».

Dar Dochiana, Deciana=Cybele, aveă pe Attis, pe care-l identifică cu *Caloian* din legendele noastre.

Dar de unde acest nume? Densușianu arată că *Attis* e fiul lui *Colaus*, și că chiar Cybela ne apare în inscripțiuni grecești cu numele de *Κουλονη* adică *Caloiana*.

Dar în urmă, ceea ce-i mai surprinzător, dovedește că această *Sibylla Erythrea* sau *Dacica* este născută în munții noștri, și indică precis și localitatea:

«Originea geografică a Sibyllei Erythree este astfel pe deplin stabilită.

«Pe baza acestor date geografice și genealogice, cum și pe baza marei mișcări etnice și religioase pornite dela nord spre sud în aceste timpuri pelasge, noi putem constată aici, ca un adevăr absolut istoric, că Sibylla Erythrea, cea mai glorioasă din câte au purtat numele de Sibyllă, a fost originară din comuna *Roșia*, a petrecut mai mult timp în satul *Mărmești*, de lângă muntele *Mama* sau *Moma*, și prin cătunele de pe valea *Iadului*, localități situate în comitatele *Zarand-Bihor*. Ea a fost fiica unui cultivator de pământ, iar mama sa eră de origine *Hodișiană*.

Acestea reies cu deosebire din un fragment grecesc din imnul *Sibyllei*.

Atâta erudițiune, atâta date, atâta descernământ uimește pe cel ce studiază serios lucrarea lui Densușianu.

Describe în urmă *altarele cyclopice de pe muntele Caraiman*, legând ființa *Vârfului Dorului* de *Cultores Doripatis*.

Dovedește că în adevăr poporul care a lăsat astfel de monumente gigantice, puteă fi definit în *Marțial*, în timpul lui Domițian, „*Giganteus Triumphus*“, căci el ridicase acest templu, despre care tradiția noastră spune că:

. . . . Sus la munți la cer gureă (urcă),

La mijloc de fagi ședeă,

La masa mare de piatră

Beau Novacii, nu se'nbată»

sau *Columna Cerului*, nu este alta, după cum o dovedește el, decât *Vârful Omului*.

Ne arată în urmă că *Atlas=Alutus=Oltul*, adică *munții Oltului*, căci :

«Ne aflăm cu legendele lui Atlas în periodul al doilea al preistoriei, când vechile tradițiuni despre locurile cele sfinte din nordul Istrului se pierduse în ținuturile meridionale, când simulacrul cel miraculos al lui Saturn, ca *Zeús εὐρύσπασ, ἀγίολχος*, de pe munții Oltului, a fost considerat ca figura cea împietrită a titanului Atlas. Este acelaș monument al timpurilor ante-homerice, însă cu nume și cu legende diferite».

Deoarece :

«Încă în secolul al doilea înainte de era creștină, gramaticul Apolodor din Atena stabilise pe baza unor texte mai vechi, că măiestrosul munte Atlas, care susține polul nordic al cerului, se află nu în Libya sau în Africa de nord-vest, ci în țara Hyperboreilor, o populațiune întinsă pelasgă din nordul Traciei sau a Istrului de jos».

Și e natural că ajunge la *Prometheu*, geniul cel mai superior al lumii pelasge, și care a fost pus în lanțuri legat de *Columna Cerului*, de pe Bucegi, lanțuri cari s'au păstrat, cred, până la noi în brăul special al bisericilor noastre.

Arată că în sculptura megalitică ce se află acolo se reprezintă foarte exact vulturul lui *Prometheu*, care ar fi opera lui Vulcan. Că unii numesc *Caucas* acest munte, el dovedește pe larg după o inscripție dela Colonia, din timpul lui Traian chiar «...*ad alutum flumen secus montem Caucasi*» și bine înțeles aceasta între multe altele mai vechi.

Te minunezi de câte date invoacă până la Nestor din 1056 după Hr., care în cronica sa rusească numește Carpații tot *Caucas*. Astfel că poate conchide :

«Caucasul lui *Prometheu*, sau *Caucasul* cel legendar al *Scytiei*, este astfel, din punct de vedere al geografiei preistorice, unul și acelaș cu *Catena* meridională a *Carpaților* numită la *Apollodor*, *Atlas* din țara *Hyperboreilor*, iar în inscripțiunea dela *Köln*, *Caucasus ad Alutum flumen*».

S'a vorbit așa de multe ori că civilizațiunea proto-greacă din *Mycena* are un caracter cu totul străin. Mulți au arătat că modul de zidire de acolo e special. *Densușianu* dovedește că primele stabilimente ale *Pelasgilor* din *Micena* sunt din epoca neolitică, sunt

cu totul identice celor ciclopice. Tot astfel s'a dovedit în urmă, cu Densușianu în frunte, legătura ce există între ceramica din acele timpuri și cea din Dacia, care ajunsese așa de înfloritoare până la un moment dat. Singura deosebire e, că din punctul de vedere tehnic vasele de lut, din Mycena și Tyrint, sunt inferioare celor din Dacia.

Descoperirile făcute la Mycena au dat loc la o *civilizație mycenică* pe care Densușianu o dovedește pelasgo-dacică. Perrot spune:

«Aceste descoperiri ne-au oferit mijloacele spre a putea defini aceasta civilizațiune, spre a o distinge de civilizațiunea Egiptului și a Asiei din care nu derivă și de civilizațiunea propriu zisă grecească, pentru care formează numai o prefață..... Fără să uităm rezervele de cari trebuie să ne înconjurăm, noi ne vom considera fericiți dacă vom putea determina cu mai multă preciziune, de cum s'a făcut până astăzi, caracterele principale ale acestei stări de cultură, pe care noi continuăm să o numim «civilizațiune mycenică».

Se mai ocupă pe larg cu construcțiunile pelasgice, în raport cu cele dela Mycena și alte părți.

«Originea construcțiunilor de apărare, pe cari autorii grecești le numesc *cyclopice*, a acelor fortificațiuni murale, ce încoronau coastele stâncoase ale dealurilor și munților, se reduce atât după nume, după principiile de apărare, cum și după sistemul de construcțiune la $\gamma\alpha\lambda\alpha\ \text{Κυκλωπων}$, sau la regiunea păstorilor pelasgi din nordul Istrului de jos» și ne spune că:

«Cyclopii au fost după poetul ionic un *popor* prin exelență *pastoral*. Ei locuiau pe munții cei înalți din nordul Thraciei, se distingeau prin statura lor cea înaltă, gigantică, aveau turme numeroase de oi și de capre; țara lor eră extraordinar de fertilă întru toate, și ei nu făceau nici o întrebuintare de agricultură, nici de navigațiune».

Acești cyclopi ai Daciei au fost primii ce au ridicat ziduri, făcându-o în acest mod colosal din punctul de vedere al materialului întrebuintat.

Adaug că sunt convins că zidul găsit la Iași de curând, în Valea-Bahluiului și despre care s'a și scris o broșură, nu este roman, dar cu mult mai vechiu. Din descrierea ce i s'a dat reiese că are elemente la fel cu cel din Mycena.

Densușianu arată că chiar emblema Mycenei reprezintă *Columna cerului* din Bucegi și încheie zicând:

«Această columnă figurată de pe vârful Omului a fost așa dar foarte bine cunoscută artiștilor din antichitatea greco-romană. Ea eră considerată ca cel mai sacru monument al lumii vechi, simbol al tronului divin, model tradițional al picturii hieratice».

Dar ceeace ar părea extraordinar, deși legătura istorică e așa de bine stabilită, e că aceeaș columnă reprezintă simbolul trinității egiptene.

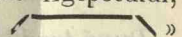
El stabilește, cu texte vechi și comentarii moderne, că între regii etiopieni poartă unii până târziu numele de *Ramhâs*, *Letem*, *Rêma*, *Armâh* și că unul din cei mai vechi *Ammon* sau *Hammon*, numit și *Atlaika*, formă derivată dela Alutus, grec *Ατλας*, adecă originar dela Olt — Oltean —, se mai numia : *Remrem*, adecă *Râmlean*. Dar câte cuvinte găsește el, în tehnologia veche a cultului isiac ? Dar câte texte vechi și moderne nu citează, ca să dovedească că : «Pelasgii au fost creatorii și organizatorii celor dintâi mistere, cunoscute în antichitate».

Găsește, de asemenea, Columna cerului dela noi ca simbol religios pe cutiile mumiilor și termină acest excepțional de important capitol, plângându-se că monumentul de pe Bucegi este lăsat a fi distrus, cum a făcut-o în parte Societatea Carpatină din Brașov, care l-a stricat, întru câtvâ, pentru a-și face un adăpost și încheie cu cugetarea așa de justă :

«Pare că există un spirit rău, care persecută toate monumentele mari istorice ale omanirei».

Dar această columnă a cerului care constituia în vechime ceva identic cu Ierusalimul pentru creștini, în ce privește religiunea Pelasgilor, s'a răspândit și în altă direcție. Densușianu dovedește că tot ea a fost simbolul vieții eterne în religiunea etruscă, precum și la Pelasgii din Sicilia, găsind-o și pe monumentele funerare ale Cartagenei ; iar pe titanul Atlas îl află ca strămoș al *Ausonilor*.

Densușianu îl indică primul pe mormintele dela *Axia*, (astăzi : Castel d'Asso) în vechea Etrurie și ne spune :

«Acest semn mistic, pe care arheologia preistorică până astăzi nu l-a putut explica, reprezintă în partea sa inferioară columna cerului în forma unei piramide trunchiate (trapez), iar deasupra acestei colonne se află figurat Cerul în aceeaș formă ca și pe monumentele hieroglifice ale Egiptului, prin o linie orizontală cu două toarte la margini în forma »

Iar în ce privește stela funerară din Carthagera, reprezentând columna cerului, el ne arată că:

«Populațiunea cea întinsă a Lybiei o formau dintr'o vechime foarte depărtată *Getulii*, ale căror locuințe după vechii geografi erau între Mauretania, Numidia, Cyrenaica și între marginile de nord ale deșertului celui mare. *Ei erau imigrați acolo din ținuturile Geților*. Așa spuneau despre dânșii tradițiunile».

Face loc, încă pe larg, la variantele ce se află încă în poporul nostru relativ la Prometeu, între altele bunăoară:

. . . . Vulturii ce zboară'n vânt,
Cu penele zugrăvite,
Cu boturi de pietre scumpe,
Cu picioare gălbioare
Ei pe mine s'or lăsa,
Cu carnea-mi s'or sătura
Cu sânge s'or adăpa

și zice cu drept cuvânt:

«Două colonne grandioase marchează originile poporului român. Una este columna cerului de pe arcul sud-estic al Carpaților, și alta columna din forul lui Traian. Din aceste două monumente celebre ale vechimii, cea mai glorioasă este fără îndoială columna ce dominează și astăzi pe Carpați, simbol maiestos al unității naționale și religioase a tuturor Pelasgilor».

Dar dela Prometheu ajunge la *Mithras genitor luminis*, sau *Deus Arimanius* și constatând că:

«Originea și istoria cultului lui Mithra în părțile acestea a rămas însă o enigmă până în zilele noastre»,

arată că Prometheu=Mithra și după o adâncire specială a subiectului, ne spune:

«Istoria cultului lui Mithra aparține dela originea sa rasei și teritoriului pelasg de lângă Istru. Aici mai răsună și astăzi cântecele tradiționale despre suferințele lui Prometheu ca erou, și imnele religioase ale lui Mithra ca zeu».

Acum înțelegem de ce resturile cultului lui Mithra sunt așa de numeroase la noi.

Finește acest admirabil capitol în modul următor :

„După tradițiunile antichității, Prometheu este reprezentantul întregii stări de cultură din epoca de piatră și dela începutul epocii metalelor.

„El este omul de cea mai adâncă gândire și fericită combinațiune.

„Prometheu învăța pe oameni să construească locuințe la lumina soarelui. El pune forța animalelor în serviciul omului. El face din elementul divin al focului agentul cel mai puternic al civilizațiunii omenesti. El află modul de a putea învinge obstacolele apelor, dând curs corăbiilor cu pânză pe suprafața cea întinsă a mărilor. El introduce cunoștința și uzul metalelor. El pune mâna pe o mulțime de secrete ale naturii. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele ce atacă organismul omului. El a cercat prin arta divinității să poată cunoaște tainele viitorului și hotărârile destinului.

«Aici la Carpați și la Dunărea de jos, ne apare patria acestui geniu titanic, martir tot odată al științei și al cugetărilor sale adânci. Aici după toate fragmentele, ce au mai rămas până astăzi, din Biblia cea mare a păgânătății ante-istorice, ni se prezintă leagănul străvechiu al civilizațiunii omenesti, înainte de timpurile asiriene și egiptene».

Un alt capitol important e acel relativ la *columnnele lui Hercule*. Adună un prețios material spre a dovedi că ele erau lângă insula Rușava=Orșova, numită *Erythia*. Arată cum Grecii au denaturat totul, mai ales în ce privește istoria răpirii girezilor lui Geryon de către Hercule.

«Astfel din o frumoasă poemă eroică a timpurilor pelasge, dânsii au creat numai o confuziune din cele mai bizare imaginațiuni, după cum tot în mod nenatural ei au reprezentat pe Giganți, pe Cyclopi, pe Centimani, pe Typhon și pe alți eroi nordici».

Dovedește că: Cerna, Cerne=Κέρνρη din vechime, sau *Tierna* din epoca romană.

Numiri vechi, ca insula *Gadira*, o identifică cu actualul *Grad*, și le derivă dela *Gradus*, cuvânt arhaic latin, cu înțeles de pozițiune tare. A doua columnă a lui Hercule (Abyla) o găsește în *Piatra lui Iorgovan*, pe drumul ce duce la Tismana.

Hercule=Iorgovan e descris minunat în:

Iovan Iorgovan (dela Herculi Iovio),

. . . . Braț de Buzdugan

Și se preumblă

Și se prepută

La vadul Dunărei,

La podul Rușăvei

Arată că tradițiile române spun că în Cerna se află un chip colossal al lui Hercule și adaoge că:

«Despre ultimele evenimente din viața lui Hercule, nici Homer, nici Hesiod nu amintesc nimic. Inșă după narațiunile post-homerice culese de Apollodor, adevărata cauză a morții lui Hercule a fost trecerea peste un râu periculos de munte. In fond este aceeaș tradițiune, pe care ne-o înfățișează și legendele române»

și finește spunând:

«Examinând fondul acestor narațiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradițiunea română ne apare ca fântână originală a mitului grecesc, anume că râul Cerna este acela care a cauzat moartea marelui erou pelasg».

Ocupându-se de columnele lui Hercule, și în urma călătoriei ce făcù în Oltenia, autorul descrie obeliscul dela Polovraci. Despre acesta ne spune că:

«După calitatea pietrei de unde este tăiat, după arta cu care este lucrat și după pozițiunea maiestoașă pe care a fost așezat, acest obelisc se vede că a fost ridicat pe tumulul unui vechiu și avut domnitor din această regiune, sau că a fost destinat să eternizeze memoria unui însemnat eveniment».

Arată legătura ce există între *Pharaxul* lui *Eschyl* și *Parâng-ul* nostru. Caută a identifică epoca ridicării acestui obelisc cu timpul în care trăiau renumiții *Chalybi*, lucrători ai fierului și aramei în *Scythia* de sus, și în o notă găsim că:

«*Carpații Daciei formează o regiune arheologică de o extremă importanță pentru timpurile ante-istorice*. Afară de simulacrele și altarele primitive ale divinităților, săpate în stâncă, afară de columnele votive și comemorative de pe vârfurile piscurilor, mai există în Carpați încă o mulțime infinită de alte *sculpturi megalitice*, reprezentând unele «Scaunele» divinităților, unele *urme* unor eroi sau uriași, altele *figuri și urme de animale (cu deosebire chipul «Calului alb», consacrat Soarelui, rămășițe de sub imperiul religiunii urano-saturnice*. De asemenea regiunea Carpaților se mai caracterizează prin o mulțime extraordinară de *peșteri și caverne*, ce ne prezintă în partea din afară niște admirabile *portare circulare ori colibate*, lucrate de mâna omului, resturi ale epocii când aceste peșteri serviau de capele pentru ceremoniile cultului, ori ca reședințe ale oraculelor.»

Cu aceasta ajunge Densușianu la studiul originii metalurgiei. El scormonește, la rândul său; toate textele vechi în această privință,

legând studiul său istoric de fapte precise, ca felul obiectelor de metal găsite în Dacia, natura minelor de cari puteau dispune ei și legendele locale, așa de însemnate prin trăinicia și preciziunea lor.

„*Lucrarea minelor de aramă în țările Daciei se reduce la timpuri preistorice foarte depărtate. Aici s'au descoperit și se găsesc în continuu adevărate tezaure, de obiecte, de arme și instrumente economice, lucrate din aramă pură, mai multe ca în orice altă țară a Europei. Aici industria acestui metal eră indigenă. Arama eră unul din metalele prin excelență ale Daciei. Aici a existat o epocă preistorică, numită din punct de vedere arheologic de aramă, pe care n'au avut-o nici țările mediterane, nici cele de nord, nici cele din apusul Europei.*“

Personal afirm acelaș lucru, bazat pe numeroase obiecte ce cunosc, făcute în aramă, găsite la noi sau în apropiere, în Serbia.

Arată legătura între numele de *Chalybi*, dat de Greci fabricanților de fier din Scythia și vechiul cuvânt pelasg *Colibă*, de unde și termenul metalurgic *Hütte*; de asemenea legătura între *Telchini*, lucrători de metale, și localitatea *Telci* de lângă *Rodna-veche*. Celebrele mine de argint *Alybe* ale lui Homer nu sunt decât *Albiile*, în Moldova, nu departe de localitățile Piciorul, Pârâul și Piatra... argintăriei.

Când în Odisea, Minerva spune către Telemach: «*Am fost cu corabia peste Marea Neagră la Temesa după aramă,*» aceasta eră țara numită în urmă *Castrum Temes*, unde se află cel puțin *Chalcis* = Baia de aramă a lui Ștefan Bizantinul.

Arată cât aur eră în Dacia, unde între altele aflăm în legende că:

. . . nouă mori în râurel,
de macină *aurel*;
nouă mori pe sub pământ,
da macină la *argint*

și merge până la epoca lui Traian, care a dus din Dacia la Roma 5.000.000 libre aur (peste 5 miliarde) și 10.000.000 libre argint (900.000.000) lei, afară bine înțeles de alte obiecte uzuale făcute din metale prețioase.

Arată comorile de juvaeruri găsite în Dacia și termină spunând:

«Civilizațiunea metalurgică care deschide o nouă eră de prosperitate în istoria omenirii, începe, după cum vedem, în nordul Dunărei de jos, pe teritoriul *Daciei*.

«Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producțiuni metalifere. Aici ne apare prima fază a fabricațiunii obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor și ornamentelor, o industrie care face din ce în ce progrese tot mai însemnate. De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz și de fier iau o extensiune prodigioasă. Transportate cu migrațiunile preistorice, și răspândite prin comerț în toate părțile Europei, în Asia și Africa de nord, ele ne prezintă prin formele, prin semnele simbolice și uneori prin inscripțiunile lor, una și aceeași *origine*, unul și același *tip*, caracteristic al industriei metalice dela Carpați».

Prin această metalurgie primă în Dacia se explică și originea *Tablelor de aramă ale Hyperboreilor*, trimise ca dar templului lui Apollo din Delos, precum și *columna cea înaltă de aramă din munții Oltului*, de care vorbesc Dionysiu, Apollodor, Herodot și alții, precum și *craterul* de o capacitate, după Herodot, de 16.000 litri, ce se află pe columna cerului din Bucegi, și despre care se ocupă și lămurește chestiunea Densușianu.

Tot în această ordine de idei, studiază afacerea *Columnii celei mari de aur*, închinată lui Uran, Saturn și Joe.

Se ocupă cu această ocaziune pe larg de Arpii lui Ptolomeu, *Arabia* lui Ammian Marcelin, *Kara-Vlachia* lui Bersonov, *Arabia fericită a lui Erhemer*, cari toate duc la *Dacia Felix*, și stabilește tot ce poate ști despre insula *Pauchea* din delta Dunărei, unde eră *Scaunul lui Uran* și mai în urmă *Olympul Triphilin*.

... Eră stâlpul de aur

Cu aria de argint,

Ca și care nu mai sunt...

Ajunge astfel la faimoasele *mere de aur ale Gaei*, cari erau un dar nupțial al Gaei, nepoților săi Joe și Junona, obicei care se păstrează și azi în popor ca : «Măr de aur Junilor».

Două mere într'aurele,

Ca să te tot joci cu ele...

și ajunge astfel la Lâna de aur consacrată zeului Marte în regiunea muntoasă numită Colchi (Colți), cu alte cuvinte se ocupă mai întâiu cu legenda greacă despre *Phrixus* și *Helle*.

Suntem dar în urmarea Argonauților.

Stabilește legătura ce există între *Colți* și satul *Mațarea* din Plaiul Buzăului și *Colchi*, *Metereaue turba*, a lui Ovidiu.

... Colo 'n vale la Buzeu
Este un mândru feredeu
Și se scaldă Dumnezeu...

Dovedește legătura între Βόσιος (Buxios) și Buzău precum și faptul că capitala Regelui Aiete, tatăl Medusei, vestita fermecătoare, este Tirighina de lângă Galați, Terrigenae după Ovidiu, care după inscripția monetară găsită de Săulescu dovedește a fi metropola Pontului Euxin, unde legenda spune că se află :

Curți de piatră întărite
Cu podele poleite (aurite)..

Arată cum *Iason* răpește lâna de aur, cum iea pe Medea și cum pleacă pe corabia *Argo* spre Elada, apucând însă în susul Dunărei, pe unde credințete vechi le arată pe atunci drum deschis spre sud.

...Și te iau doamnă să-mi fii,
Doamnă mie, curților,
Nor' bună părinților,
Stăpână *argaților*....
...Să fii doamna doamnelor..
Stăpâna Argaților....

În literatura populară se află la noi o întreagă serie de legende relative la acest epizod.

«Aceasta confuziune geografică despre cele două brațe ale Dunărei, unul cu direcțiunea spre *Adrian* și altul spre pontul Euxin, s'a putut forma numai pe baza unei vechi harte topografice a preoților din Teba Egiptului, o hartă pe care *Streiul* sau Istrul cel mic din Ardeal eră înfățișat din eroare numai ca o simplă ramificațiune a Istrului celui mare».

Regele Aiete ridică un număr mare de locuitori cari urmăresc Argonauții cu înverșunare până la Adriatica. Ei rămân acolo, se constituie un popor aparte, din care, mulțumită slavismului apărut de guvernele monarhiei vecine, ne mai rămân numai câteva odrasle ale Istrienilor.

«*Gintea Istrienilor*», serie Trog Pompeiu, își trage originea sa dela *Colchii* pe cari-i trimisese regele Aiete, ca să persecute pe Argonauți și pe răpitorii fiicei sale. Acești *Colchii* trecură din Pont în apele Istrului, apoi luând urmele Argonauților, ei înaintară pe albia râului Sava, până aproape de izvoarele sale, iar din Sava își transportară corăbiile lor peste culmile munți-

lor până la țărmurile Mării Adriatice, aflând că tot astfel făcuse mai înainte și Argonauții din cauza corăbiei lor celei mari. Însă acești Colchi, ne mai putând să găsească pe Argonauți, și fie că le eră frică de mânia regelui Aiete dacă se vor întoarce înapoi fără rezultat, fie că li se urise de o călătorie atât de lungă și dificilă, ei se așezară lângă Aquileia și au fost numiți *Istri*, după numele râului pe care navigase dela mare încoace».

Describe pe larg, cu documente, această expediție, și ajuns în Istria se ocupă el, care i-a vizitat la fața locului, de trecutul, de limba și de obiceiurile lor. Dar ce material adunat, ce erudițiune profundă, ce cunoștință de izvoare !

«In ce privește naționalitatea sau filiațiunea etnică a acestor Istrieni dela Adriatica, ei ne apar încă în timpul republicei romane ca un ram al familiei latine extra-italice».

«Din cele expuse până aici rezultă așa dar, că vechea populațiune a Istriei eră de origine extra-italică, că ea aparține la trupina cea puternică și extinsă a Pelasgilor orientali, la naționalitatea *Arimilor* dela Istru ; în fine că Românii așa numiți Istrieni trebuiesc considerați din punct de vedere istoric numai ca descendenți din vechile triburi, ce în timpuri îndepărtate emigrase dela Carpați și cucerise Istria cu insulele vecine».

Studiază adâncit vorbirea Istrienilor și pune *Parabola fiului pierdut* în dialectul vorbit la Bârdo, Șuşnevița, Jeiani, față cu acel al lui Coresi din 1560—61 și termină spunând :

«*Limba românească dela Istru și Carpați a ieșit de mult din periodul său de formațiune. Ea a ajuns la forme regulate, la un grad de consolidare și stabilitate, cu mult mai înainte de limbile romanice apusene, cari față de limba română sunt în adevăr limbi nouă. O probă în această privință ne este că pe teritorul vechei Dacie, începând dela șesurile cele mai deschise invaziunilor și până în sâmurile cele mai neștrăbătute ale Carpaților, noi nu aflăm nici o variațiune de limba românească. Ea ne pare uniformă în toate regiunile, dela Moldova și din pustele Ungariei până departe prin stepele meridionale ale Rusiei europene, însă cu un dialect rotacizat al aceloră limbi.*»

Din momentul când Densușianu studiază chestiunea metalurgiei dacice, și cele petrecute în preajma munților Colții din Buzău, nu putea să nu atingă, ba încă foarte pe larg, chestiunea Tezaurului dela Pietroasa, și lucrarea lui Vulcan și a tagmei sale în aceste părți.

Și eră natural să facă astfel, căci :

«Regiunea dela Dunărea de jos a format în toate timpurile pământul cel clasic al producțiunilor metalifere. Aici începe metalurgia, aici arta de a fabrica metalele. Aici mai mult întâmplările decât cercetările arheologice au făcut și fac a se descoperi nenumărate tezaure de obiecte de aramă, de bronz, aur și argint, cele mai multe de o tehnică admirabilă, mărturii ale unei puternice civilizațiuni dispărute, ale unei arte care nu era nici grecească nici etruscă. De altă parte pământul Eladei și al Asiei mici a fost totdeauna sărac de mine și sărac de fauri. Chalybii, Dactylii, Cureții și Telchinii, maiestri în topirea și în lucrarea metalelor, ne apar la dânsii numai ca colonii sau migrațiuni scythe, de multe ori ca un fel de alchimști și vrăjitori.

«Pe când la noi avem între altele :

...Cum s'a bucurat Troian împărat

De clopot vărsat,

Drept dela Dumnezeu lăsat....»

Iată de ce studiul chimic al acestor obiecte rămase dela acele epoce e de o extremă importanță. Am arătat mai înainte cecece urmărim și lucrarea ce o face d-l Dr. Niculescu-Otin.

Densușianu tractează în maiestru și această parte, arată însemnătatea cuvântului *Vulcan* dela noi și ne spune că :

«Un fiu al lui Vulcan era cunoscut în vechile tradițiuni grecești sub numele de *Ardalos* (*Ardalus*). Avem aici o numire etnică, care, după cum vom vedea mai la vale, corespunde la eponimul de *Ardelean*, sau din *Ardeal*».

....Și se 'nvăța bun faur,

De mi-și lucră la d'aur....

Describe pe larg și amănunțit tezaurul dela Pietroasa, precum și acea admirabilă Mamă mare (Cibelă) cu Caloian (Attis fiul lui Calaus) ce se află la muzeu, găsită la Naieni tot lângă Pietroasa, și dovedește că :

«Intreaga decorațiune a acestui vas ne înfățișează o mare sărbătoare religioasă în onoarea divinității *Gaea*, *Tera Mater*, ce dă roade pământului.

Cu această ocaziune ajunge a studia pe *Janus*, care ca divinitate a mărilor era reprezentat prin un delfin care era sărbătorit ca *Ioni* sau *Iaoni* la Delos, foarte popular în legendele noastre, confundat în urmă cu Sfântul Ioan:

...O loane arcaș mare

.....
Lângă bunul Dumnezeu (Apollo)

Șade sfintele Ion (Ianus)

.....
Cu d'Iuon, cu sfânt Iuon...

de unde a rămas până în zilele noastre, cum dovedește mai în urmă, ca *Io* la începutul actelor noastre publice :

«Rezultă așa dar din vechile tradițiuni și din legendele religioase ale Romanilor, că *Ianus*, primul rege al Italiei, avea origine pelasgă orientală ; el eră un fiu al lui Apolo, al zeului luminii, pe care-l adoră cu deosebită pietate și cu un cult magnific, ginteaa cea sfântă a Hyperboreilor ; că acest Ianus emigrase în Italia din regiunea situată sub cele două Urse, unde după ideile vechi geografice și astronomice se învârtia polul cerului, adecă din țara Hyperboreilor sau a Geților ; că Ianus eră considerat de triburile latine ca părinte al zeilor și strămoș al întregii rasse umane (pelasge), eră invocat în rugăciuni cel dintăiu între divinitățile romane, chiar și înaintea lui Joe ; că Ianus eră o personificațiune a Soarelui, a anotimpurilor și totodată un zeu răsboinic ; atributele sale *principale erau arcul și delfinul* ; că în vechile sale imagini eră figurat lângă dănsul un copil purtând un coș cu fructe pe cap, simbol al anului nou cu toate darurile sale, pe cari le aducea Ianus. Tot astfel ne apare reprezentat regele Hyperboreilor și pe patera dela Pietroasa.»

Tezaurul dela Pietroasa e descris în numeroase pagine și cu aceeași ocaziune se ocupă și de Phoenixul din emblema țerii, pe care-l găsește și pe vechea pecetie a Buzăului, care reprezintă un templu pe care se lasă pasărea.

Finește acest studiu spunându-ne că :

«Putem așa dar stabili aici cu o deplină siguranță, că a doua pasăre simbolică din emblemele cele vechi ale Țerii-Românești ne înfățișează aceleași caractere, pe cari cei vechi le atribuiiau phoenixului, și că ea reprezintă întru adevăr un phoenix. Incă o probă așa dar, că patria adevărată a acestei pasări consacrate soarelui a fost în țerile dela Dunărea de jos, după cum aceasta o confirmă și tradițiunile pe cari le-am examinat mai sus».

Partea cea mai importantă din acest studiu e aceea relativă la veregă scrisă din Tezaurul dela Pietroasa. La 1836, Wilhelm Grimm cetește pe ea :

+ utan nothi haila +

La 1857, Mossmann: gut annôm hailag, și în fine mulți alții cari toți o declară de *runică* sau posteroară epocii *Geților*.

Pentru unii se vede limpede dorința de a fi *unicul monument* runic german, ca pentru Henning, în 1884—1889, profesor la Strassburg. Arată Densușianu ce valoare are studiul lui Odobescu, despre care spune:

«Odobescu nu s'a distins niciodată prin studiile sale istorice și arheologice. Pentru dânsul istoria antică, istoria artelor, arheologia, epigrafia au fost totdeauna numai simple ocupațiuni de distracțiune. Lipsit de cunoștințe mai intensive, și peste tot lipsit de darul de a putea pătrunde în misterele științelor istorice și arheologice, asupra sa făcuse o deosebită impresiune părerile păstorului evangelic din București, Neumeister, că textul inscripțiunii de pe veriga dela Pietroasa ar fi «gutani owi hailag».

O ipoteză pe care apoi Odobescu în toate scrierile sale a cercat, după cum singur mărturisește, numai să o desvolte și s'o completeze (Une nouvelle interprétation proposée par M. R. Neumeister) și el declară că:

«Dorind cu orice preț a scoate la lumină cuvinte gotice din inscripțiunea dela Pietroasa, literații germani s'au pierdut, în timp aproape de 50 ani, numai în etimologii arbitrare asupra unor cuvinte într'adevăr imaginare, fără să aibă în vedere că cele mai vechi inscripțiuni de pe monumentele și obiectele de artă nu conțin formule de consacrare, ci de regulă ele ne arată numele maeștrilor cari au executat aceste lucrări, cum aflăm d. e.: *Duenos med feced*, pe cea mai veche inscripțiune latină, *Novios Plautios med Roma; feced*, pe o lamină din Roma. *C. Ovio (s) Ou (feutina) fecit*, pe un bust de aramă al Medusei din Roma, sau pe monumentele grecești: *Μηρόφαντοι έποιε;* *Ἐπαγατος έποιε;* *Χιερόν έποιεσεν*, etc».

Astfel că după o discuție lungă și foarte instructivă, în care dovedește o erudițiune filologică profundă, el stabilește că acel obiect poartă scris: *Vulcatios ficet*, arată că *Vulcatios* eră foarte răspândit și la Etrusci și la Romani și că legenda reprezintă: *Vulcatios o ficet*; cam pe românește *Vulcatios o făcut-o*. Dar ce nu citează el, cu această ocaziune, în acest capitol care e unul din cele mai excepțional de importante din cartea sa?

Pe la jumătatea operei sale, după ce Densușianu stabilește faptele principale relative la imperiul pelasgic, el întrunește în un capitol special: *Pelasgii sau Proto-latini*, începuturile și civilizația

Pelasgilor și descrie toate semințiile principale ale acestui neam. Iată cum pune el chestiunea :

«Încă înainte de emigrațiunea Grecilor, Celților și a Germanilor în ținuturile Europei, cea mai mare parte a acestui continent era ocupată de o rasă de oameni veniți din Asia, pe cari autori grecești îi numiau în general *Pelasgi și Turseni*.

«Acești Pelasgi formase în timpurile ante-elene cel mai întins, mai puternic și mai remarcabil popor, o națiune care din punct de vedere moral și material a schimbat fața Europei arhaice.

„Pelasgii ne apar în fruntea tuturor tradițiilor istorice, nu numai în Elada și în Italia, dar și în regiunile din nordul Dunărei și ale Mării Negre, în Asia mică, în Asyria și în Egipt. Ei reprezintă tipul originar al popoarelor așa numite Arice, care a introdus în Europa cele dintâi beneficii ale civilizațiunii.

«Urmele extensiunii lor etnografice, precum și ale activității lor industriale, le mai aflăm și astăzi pe cele trei continente ale lumii vechi ; începând din munții Norvegiei până în Pustiurile Saharei, dela izvoarele râurilor Araxe și Oxus până la oceanul Atlantic.

«Puținele date ce ne-au rămas asupra Pelasgilor, ne înfățișează pe acest mare și admirabil popor numai în ultimul period al istoriei sale, atunci când independența sa politică era distrusă aproape peste tot locul și când numele său începe să dispară. Din nefericire însă, chiar și aceste puține date, fragmentare, ce ne-au rămas despre Pelasgi, ne sunt transmise de cei cari i-au cucerit, i-au distrus, i-au persecutat, i-au împrăștiat, și în urmă i-au calomniat. Astfel că istoria epocii lor de înflorire, de putere și extensiune teritorială, în Europa, Asia și Africa, istoria imperiilor și instituțiilor sale, a artelor și industriei lor, a rămas înmormântată. Cu deosebire istoria politică a Pelasgilor meridionali se încheie cu căderea Troiei».

Și finește în modul următor :

«Din punct de vedere istoric așa dar faptul este pozitiv :

«Înainte de civilizațiunea greacă și egipteană, o civilizațiune mult mai veche se revărsase asupra Europei. Aceasta a fost civilizațiunea morală și materială a rasei pelasge, și care a deschis un vast câmp de activitate geniului omenesc. Influențele acestei culturi pelasge au fost decizive pentru soarta muritorilor pe acest pământ.

«Pelasgii au fost adevărații fondatori ai stării noastre actuale».

Studiază pe cei meridionali mai întâiu, din peninsula Hemului, cu *Tesalia* cea românească și în prezent și unde se află *Dodona*, metropola lor religioasă din epoca homerică, închinată lui Iov al Pelasgilor (*Ζεὺς Πελασγικός*).

Urmează descrierea celor din insulele Mării Egee și Asia mică până în Arabia, unde se găseau încă pe timpul lui Ptolemeu orașele: Istriana, Satula, Rhado (sat), Carna, Latha, Albana, Amora, Draga, Saraca, Deva, Petra, Suratha, Aurana, Sora, etc... iar în Pliniu: Nasaudum, Rhemnia, etc... toate în Africa!—Rămâi uimit, uluit, și te închini în fața aceluia ce a descoperit până și în Arabia așa numiri române, cu peste 2000 ani mai înainte.—Citez numai din Arabia, căci Densușianu ni le indică peste tot, și fi-nește spunând:

«După cum vedem, Pelasgii într'o epocă depărtată, după ce copleșiră cu triburile și cu turmele lor întreg teritoriul Asiei mici, făcură o mișcare de expansiune mai departe. Din Asia mică ei străbătură în Syria, Assyria, Palestina, până în regiunile cele mai fertile ale Arabiei de lângă Oceanul meridional, întemeind peste tot locul diferite centre mari ale vieții lor pastorale, agricole și comerciale».

Trece la Pelasgii din Egipt și Libya, citează pe lângă cei clasici pe Cantù care încă în 1865 scriă:

«Il faut dire cependant, que la *civilisation pélasgique, commune à l'Asie occidentale et à la Thrace, aux îles et à l'Italie, était antérieure à l'influence égyptienne*».

Ibid., p. 399:

«Malgré l'antiquité prétendue des *Egyptiens*, tout démontre que leur pays reçut du *dehors ses habitants et sa civilisation*».

Citează și aici numirile: Aquis Dacicis, Arimantis vicus, Arina, Aripa, Baba, Badea, Curca, Capsa, Caput vada—Capul Vadului—Măgura, Vacca, Mândrus, Cârna, Gaia, Buzenses, Soral, etc., etc.

Iar în Lybia: Anu, Berbex și Berbece, Camara, Casse, Socra, vetranus, mamura, tata, baba, oaia, vacca, etc.

Este, cred, de ce să se mulțumească și cei mai greoi.

Trece în fine la Pelasgii din Italia, unde găsește pe *Deciates* cei rășboinici, numire grecizată dela *Deciani*, și localitatea Ariminium, azi: *Arimini*.

Pliniu arată că Liguria trimetea la Roma *Coebanum caseum*,

iar ca orașe aveau Luna, Alba, etc., și erau numiți *Comati*, pentru că erau pletoși.

Natural că nu putea uita *Gallia* și *Iberia* și astfel grație lui Densușianu avem lămurită asemănarea limbii noastre cu aceea a Filibrilor. Limba lor vulgară până târziu în evul de mijloc a fost numită *limba romană*.

Acolo unele triburi se numiau *Datis*, *Sarmasi*, *Deciates*, și găsim numiri ca Ardelay, Ardelles, Ardelu, Ardeuil, Ardillat, Ardilleux, etc...; localități miniere mai importante ca Rhoda — toate acestea după Pliniu, Strabone, etc.—Boxs(ani), Albioeici și chiar nemuritorul Tarascon (Tarasco) își au omonimele în Ruda, Bocsa, Trăscău (ung. Toroczkó) și Albaci.

Limba aremorică, care derivă dela Arimani, Armâni, indică localități ca:

Alba, Bocsani, Rhoda, Ursulae, Vadum Sabatium, Aurani, Oltis, Albia, Gaura, etc., etc.

Și în Spania găsim triburi ca: Albocenses, Aurienses, Comanascigi, Deciani, Gruii, Letani, Lunarii, Turdetani, Vaccaci, Vloqui, etc. etc. Și erau aceștia fruntași, căci:

«Turdetanii, scrie Strabo, sunt cei mai învățați dintre toți Hispanii. Ei se folosesc de gramatică; au o descriere a tradițiunilor sale istorice; au poeme și legi scrise în *versuri vechi, după cum spun dânșii de 6000 ani*».

Astfel că:

«Ca o concluziune istorică putem astfel stabili, că originea geografică a celor mai multe triburi de pe teritoriul Galliei meridionale se reduce la munții și la șesurile Daciei vechi».

Și că:

«... este pozitiv că pe teritoriul Hispaniei există o veche populațiune de origine *daco-getică* și *illyrică*. Aceasta o probează și numele orașului *Deciana* de lângă poalele Pyreneilor, numele familiare *Decianus*, *Davus* și *Docius* din inscripțiunile hispane și în fine un alt trib cu numele *Dagences* sau *Dagenses*, formă identică cu *Dagae*, numele Dacilor orientali de pe Tabula Peutingeriană».

Pliniu adaugă chiar numiri ca:

Galena = Galiță = oxid de fier.

Palacras (Palacra) = Părăclău = în Transilvania ciocan de miner, în Spania bucăți de aur massiv.

Casa = Casă

Catare = a căuta

Cusire = a coase

Esca = iască

Lancia = Lance

Porca = poarca, prima, brazdă; a doua, groapă la jocul copiilor, și așa mai departe.

Trece în urmă la *Pelasgii din părțile de nord ale Dunărei și Mării Negre*. Descrie pe Titani, ca cel mai glorios dintre triburi, numiți și Tătani, și mai ales Teutares, Tătari, cuvânt ce există înainte de venirea Tătarilor în Europa. Herodot spune că Hercule a învățat să tragă cu arcul dela un Schit *Teutarus* și în teogoniile grece chiar Saturn eră numit *Tartaros*.

Descrie în urmă pe giganți, născuți din Terra și Uran, ca și Titanii, deci constituind nobleța în stat.

Se ocupă în special de *Arimi* (Arimani, Rami), cea mai civilizată și războinică populațiune pelasgă, cari apar și ca Rohmani, Rocmani, Rogmani și Rachmani. Ceeace e curios, e că în Basarabia și Bucovina se serbează și acum *Paștile Rahmanilor*, a 7-a zi după Paști.

Un capitol din cele mai importante e relativ la monedele arhaice ale Daciei, seria Armis.

Așa se explică și numele de Hermes, zeul cel vechiu pelasgic al păstorilor, pe care Romanii îl asimilă cu Mercuriu și din care se găsesc, chiar în bronz, atâtea statuete la noi!

Se ocupă cu originea monetelor și ne spune că:

«După tradițiunile istorice ale Romanilor și ale Grecilor, Ianus a fost cel dintâiu care a bătut monete de aramă; iar poetul Lucan (Phars. VI. 405) scrie că Iton, (înțelege Ion), care domnise peste pământul tessalic (sau al Pelasgilor), a fost cel dintâiu care a pus argintul în flacări, care a bătut monete de aur și a topit arama în cuptoarele sale cele imense».

Găsește attributele lui Hermes în insemnele Domnilor Țerii-Românești identice unele și cu forma cârjei ce se poartă de păstorii din Macedonia și descifră mai multe inscripțiuni de pe monete necitite până la el.

Descrie pe Arimi = Arimani, Herimani, Alamanni, Alemani, din *Germania magna*.

Enumără o mulțime de cuvinte cari denotă la originea lor expresiunea *Ram* și arată că: «Cei mai vechi locuitori ai Germaniei au

fost din *rassa pelasgă*, în mare parte Râmi sau Arimi». Despre unul din căpeteniile lor se vorbește și în Niebelungen.

Eriminus = Armen, care după manuscriptele din Cambrigia se mai numește și *Boerinus* și din care se trag după legende Sașii, Saxonii, etc., a avut ca fii și pe un *Dacus*.

Se ocupă de migrațiunile Arimilor în Gallia și arată că :

«O probă în această privință ne sunt diferite fabricate ale industriei neolitice descoperite pe teritoriul Galliei, cari după forma, după tehnica și ornamentațiunea lor, aparțin civilizațiunii arhaice pelasge».

Reims nu e decât *Remi* și avem încă localitățile Roumens, Rimon, Rumigny, Ramwille, Rimoy, etc., etc.

De altfel Strabo spune lămurit că *Galii* sunt *popor arimanic*. Arimii migrară cu deosebire în Italia, unde Densușianu găsește în tradițiunile etrusce, Ramnes, Ramnenses. Un vechiu oraș în Umbria purtă numele de Ariminum. În Eneida lui Virgil Tibrul e numit Rumon sau rotacizat Rumor. Vechii Arimi în Etruria erau numiți *Ramnes*; în Umbria Armini; în părțile Tibrului Rumones și Rumores; în Latium: Rumi, Romi, iar teritoriul Umbriei a purtat până târziu numele de Romania, Romaniola. Înțelegem astfel originea numelui Roma.

În fine descrie migrațiunea Arimilor prin peninsula Balcanică până în Asia mică și Armenia, Siria și Palestina și ei pătrund până în India chiar, de unde probabil plecase în epoca neolitică, și unde aflăm :

Unu = unu

tri = trii nu tres,

șaș = șasă nu sex

saptan = șapte nu septem

tâtas = tata nu pater

ap = apă nu aqua

Sarpos = șarpe nu serpens

Saros = zară nu serum.

și așa mai departe cu apropiere de limba noastră mai mult ca de cea latină care se formă după aceasta.

Natural că trebuiă să se ocupe pe larg și cu vechea genealogie a triburilor latine.

Se ocupă pe larg cu filologia cuvântului Vlah, și stabilește fapte foarte importante.

Dar ceea ce surprinde e când găsește un *gnuru Dauketes*, adică

un *Negru Dacianul*, ca rege al Sciților și care a fost tatăl lui *Anacharsis*.

Face un studiu special și foarte amănunțit asupra legilor vechi ale Daciei : Citează dela *Leges Bellagines* până la *antiqua Valachorum lex* și cele «numite valahice» din Serbia și alte părți. Dovedește că *Lex Romana Utinensis* a fost scrisă în limba romană barbară.

Sustine că :

«Cele dintâi legi politice, civile, religioase și militare aparțin așa dar familiei pelasge din nordul Dunărei de jos. Cele XII table ale decemvirilor erau o compilațiune din legile și consultațiunile vechi ale triburilor pelasge.»

El le stabilește lămurit și se rezumă în modul următor :

«Rezumăm așa dar, că legile cele vechi ale Grecilor și ale Romanilor, precum și legile așa numite barbare din părțile de apus ale Europei, se întemeiază în fond pe una și aceeaș legislațiune arhaică, modificată în cursul secolelor, în diferite țeri, după trebuințele vieții sociale și politice, însă păstrând peste tot locul numele comun de «lex antiqva» și «lex romana».

«Cu deosebire însă vechiul codice de legi politice, civile și religioase ale Daciei, numite «*leges Bellagines*», ni se prezintă după resturile ce s'au mai păstrat și după principiile ce le conțineă, ca tipul cel mai vechiu și mai puțin alterat al acestei legislațiuni anteromane».

Oamenii de legi vor găsi o adevărată comoară de citațiuni. Astfel se dovedește de ce mai în urmă la noi moșiile nu trecură la femeii, căsătoriile străinilor cu femeia română erau prohibite, și că acestea nu puteau stăpâni averi, și de ce Sâmbăta eră ziua legală pentru audiență la tribunale și așa mai departe.

Face un studiu larg în ce privește patria celor dintâi regi pelasgi, descriind această regiune în raport amănunțit cu condițiunile în cari eră marea internă din centrul Europei înainte de spargerea Porților de fier. — Arată că :

«Imperiul pelasg, întemeiat la Dunărea de jos, avuse încă în timpurile lui Uran o extensiune geografică considerabilă». Și că a fost cel mai mare din câte au existat în lume; că Uran eră numit Pelasg.

Caracteristica acestor regi zeificați o face în modul următor :

«Cei dintâi regi ai rasei pelasge au excelat cu deosebire prin virtuțile lor personale, prin meritele lor politice și peste tot prin binefacerile lor față de genul uman. Ei au fost cei dintâi cari au adunat în societate familiile

și triburile răspândite prin caverne, prin munți și păduri, au întemeiat sate și orașe, au format cele dintâi state, au dat supușilor săi legi și au introdus în modul lor de viață moravuri mai blânde; peste tot au îndreptat întreaga activitate a lor spre o existență mai bună, fizică și intelectuală, și astfel au deschis o nouă cale pentru destinele omenirii pe acest pământ».

Sfinxul Egiptului arată pe Uran. Dar ceea ce este iarăși surprinzător e că Uran există și în legendele noastre; astfel între altele:

. . . . Când s'a coborât
Domnul pe pământ,
Sate a răsărit
Hotare a împărțit . . .

Dar ceea ce e extraordinar e că legenda cu

. . . . Toma cel bogat
Cu biciu de foc înfocat . . .

Se referă tot la Uran, care în cultul străvechiu, află Densușianu că se numia *Toma*, iar preoții dela *Dodona* se numiau *Τομοῦροι* și dealul vecin templului *Tomaros*.

Tot astfel în ce privește pe *Toma Alimoș*, adică *Toma al lui Moș*, identic cu tradițiunea egipteană *Thumus*, *Tum* și *Moș*.

Pagine întregi sunt pline cu text, legende și citații, pentru a dovedi aceste, *nu zic apropieri*, dar adevăruri, uitate, necunoscute până acum.

Tot astfel studiază el pe urmașul lui Uran, pe marele împărat divinizat Saturn.

Arată ceva ce dejă e cunoscut în știință, că pe vasele noastre de ceramică preistorice sunt însemnări cari duc la înscrierea faptelor astronomice observate de ei.

Arată, ceea ce este extraordinar de important, că *nomenclatura astronomică a cerului este de origine pelasgică* și afirmă cu dreptul că:

«Din punctul de vedere istoric, leagănul științelor astronomice a fost în regiunile Barbarilor din nordul Istrului».

Și după pagine pline de exemple de aceste numiri, el rezumă:

«După cum vedem din exemplele ce le reproducem aici, numirile stelelor și ale constelațiunilor, așa cum le aflăm la poporul român dela Car-

pați, sunt anterioare antichității clasice ; și aceste numiri ne mai probează totodată, că *terminologia astronomică greco-romană se întemeiază pe o nomenclatură populară mult mai veche*.

Dar numai cetind se va putea să-și dea cinevâ seama de extraordinara erudițiune a lui Densușianu, de fenomenala adunare de dovezi, de unde nu crezi și de pe unde alții au trecut alături.

Cauza stă în aceea că el procedă riguros științificește, după un plan hotărît, astfel că tot ce cetia eră limpede pus unde trebuie.

Nu voiu mai zice nimic de *Răsboiul lui Saturn cu Joe* (Titanomachia), nici de domnia lui Typhon și resbelul cu Osiris pe care îl descrie amănunțit. Ceeace e curios, e că Typhon e numit de Egipteni *Set nehes*, adică *Set Negrul*, care aveâ lângă el un corb, și că pe un papir gnostic din Leida stă scris, fără îndoială, *Seth Volchul* sau Valahul.

Dar chiar *Set* la ei eră cunoscut și ca *Sutex*, pe care-l află ca *justul*, mai corect *Judex*, adică „*judetă*“, *judices* la consuli romani.

Se ocupă în urmă cu numele și personalitatea lui Saturn în poemele tradiționale române și găsește aceleași elemente, și chiar pe larg de tot întemeierea Tebei din Egipt. In ele se vede și înfrângerea și moartea lui Osiris. Rămâi uimit să vezi aceleași elemente la scriitorii vechii ca și în poemele noastre.

Ceeace e curios, e că dovedește cu această ocaziune că Saturn=Cronos=Carnubutas=Vodă, din Veditus=Vediovis=Vezovis, de unde și Woda și Vödän al Germanilor.

De domnia lui Hermes (Armis) leagă originea Sarmis-etget-usa adică reședința lui (S) *Armis-egetas*. Iar din studiul răsboiului lui Marcu viteazu cu Iov împăratul stabilește, dar cu câte fapte, că:

«Marte, părintele lui Romul și Rem, pe care Romanii îl adorau cu atâta onoare, a fost așa dar originar din Dacia. El este unul din reprezentanții cei mai iluștri din linia a doua a dinastiei divine».

Se ocupă de domnia lui Hercule, a lui Apollo=Deus luconi, iar pe monedele Dace L(u)cu.

«Atributele sale caracteristice erau : grifonul, simbol al domniei sale peste munții de aur ai Hyperboreilor, corbul lui Novac (Saturn) și șoimul lui Montu (Uran)».

Din dinastia divină se mai ocupă cu Vulcan care se mai numia și *Ardalus* și care inventase fluerul, caracteristic al Pelasgilor.

Il urmărește până în tradițiile poporului germanic și bine înțeles și la noi.

. . . . Am avut de căpitan

Pe viteazul de Vâlcan

Junior de ortoman

.
Cu barba, ce'n brâu o înoadă

Ca și în oarecari statui vechi.

Studiază pe Neptun, Dardan (Dardanus, Draganes) = *Drăgan din Bărăgan*, pe Danaus, și termină această parte de descriere a regiilor, acești titani :

. . . Puternicii timpului

Cu stâlpii pământului...

cu durata *imperiului pelasg*.

«In timpurile preistorice, ginta pelasgă avuse o extensiune vastă geografică.

«Ea formase totodată și o mare unitate politică și un imperiu enorm.

«Reședința principală a acestor regi se află în nordul Dunărei de jos pe pământul Daciei vechi. Aceasta o confirmă tradițiunile geografice ce le aflăm la Homer și Hesiod, și aceasta rezultă din istoria cea sacră a Egiptenilor, Fenicienilor, Assyrienilor și Perșilor».

Finește în fine, Domnilor, cu o largă parte consacrată limbii pelasge, luând-o dela Herodot încoace.

«Cuvintele numite de autorii romani «barbare» erau așa dar cuvinte de origine latină, însă forma lor eră mai lungă ori mai scurtă ; uneori literele erau dislocate, ori se pronunțau cu alte sunete».

Studiază limba barbară care diferă de limba peregrină.

Grecii nu erau considerați ca barbari, iar limba lor eră peregrină.

Limba latină barbară = limba priscă.

«Cea mai veche limbă latină, ne spune Isidor, a fost numită de unii autori și *lingua prisca, adică limba bătrână*»

și dovedește că :

«Limba priscă așa dar, care se vorbise, după tradițiunile vechi, în timpurile lui Ianus și Saturn, nu se formase în Italia. Ea a fost limba triburilor pastorale, arimice și latine, ce se vorbise în timpurile marelui imperiu pelasg, și eră astfel identică cu limba barbară veche.»

Se ocupă bine înțeles de limba Geților și Dacilor :

«*Limba Geților eră, după Ovidiu, o limbă barbară, însă o limbă barbară latină*».

Pentru a dovedi că fondul eră acelaș, aduce între altele și faptul când o imensă deputațiune de pilofori și comași se prezentă împăratului pentru a se supune fără mijlocirea vreunui interpret :

«Această scenă din urmă se ilustrează în mod și mai clar prin următorul pasagiu din istoria lui Dio Cassiu. După terminarea primului războiu, scrie dânsul, Traian trimise pe câțivă reprezentanți ai Dacilor la senat ca să confirme pacea. Ambasadorii lui Decebal fură introduși în senat, unde după ce depuseră armele, împreună mânia după modul captivilor, rostiră oarecari cuvinte, precum și rugarea ce o făceau, apoi consimțiră la pace și își ridicară armele de jos.

Și senatul înțelese cuvântarea lor.

Studiază limba sarmată și pe cea barbară macedonică.

Când, la 196 a. C., Romanii învinse pe Filip pe poetica vale a Vodenei, se celebrară cu mare solemnitate jocurile isthmice, unde se adunară mulțime din toate ținuturile. În fața proconsulului Titu Quintu Flaminiu, heroldul făcù cunoscut că senatul roman ordonă să fie liberi, scutiți de dări și să trăească după legile lor :

«Auzind vocea heroldului, o bucurie extraordinară cuprinse întreagă mulțimea. Ei nu puteau crede dacă au înțeles bine cele ce li se spuneau și se priviau unii pe alții cu mirare, ca și cum toate acestea ar fi numai iluziunile unui vis deșert».

Ei înțelegeau deci limba latină, căci a lor nu eră îndepărtată.

Faptul e foarte important, și iată de ce Densușianu spune :

«In cercetarea originii unei limbi, precum și în aprecierea elementelor și a formelor sale, nu se poate proceda decât în mod istoric ; ori ce altă sistemă, fiind lipsită de fundament, nu poate duce la adevăr».

Dar acelaș lucru se petrece la cucerirea Iberiei și țărilor germanice. Peste tot se constată că Romanii se puteau înțelege cu eroicii învinși cari erau Armâni.

Urmează un adevărat dicționar al limbii pelasgice, voiui cită :

«Diferite cuvinte și forme, ce ne-au rămas din limba veche barbară, cum sunt *Anxurus*, înger ; *Apssorhus*, apșoară ; *Arius*, râu ; *Asarath*, sărat ; *Baba-*

și *Ababa*, Babă ; *Baku*, taur ; *Brathu*, brad ; *Celeres*, călărași ; *Cerus*, cer ; *Copte*, coaptă ; *Domnus* și *Domna* ; *Daspletis*, despletit ; *Delos*, deal ; *Dia*, zi ; *Medusa*, mătușă ; *Minthe*, munte ; *Mossulos*, moș, art. moșul ; *Mossun* pl. *Mossuna*, moșină, moșie ; *Moæ(is)* moș ; *Nep* (astus) și *Nap* (astus *dies*), năpastă ; *Noii*, noi ; *Ocolon*, ocol ; *Oer*, oier ; *Oie*, piei de oaie ; *Opas* și *Hephaistos*, opaiț și hopaiț ; *Ostasos*, ostaș ; *Rosta*, rosteiu ; *Ser*, fier ; *Sehkti*, șeică ; *Sphinx*, sfinți ; *Sir*, soare ; *Smu*, smeu ; *Sparte*, spartă ; *Sutek* și *Sutea*, judec și județ ; *Zaratha*, sărată ; *Zeranii*, țărani, etc., — ne arată că limba veche romană (arimică, rustică), nu cea latină, trecuse peste periodul său de transformare încă cu mii și cu sute de ani înainte de era creștină.

Finește cu *Cântecul Saliare* (Carmina Saliaria), cu *descântecul barbare*, cu *Cântecul Fratrum arvalium* și cu inscripția pelasgă din insula Lemnos, pe care el primul o desleagă.

Se ocupă cu cele două dialecte pelasge, latin și arimic și cu *coruperea* dialectului latin și arimic în Italia.

Adaog că numai cel ce va ceti amănunțit această carte va vedea uimit profunzimea acestei scrieri și comorile necrezute de știință și judecată ce sunt adunate acolo.

Mintea românească, după părerea mea, nu s'a ridicat încă mai sus.

Opera în sine e de o valoare științifică și națională extraordinar de mare pentru noi!

Și acum când cu toții, foarte pe scurt de sigur, dar în fine ne-am dat seama de vieța și opera lui Densușianu, acum când *Dacia preistorică*, grație lui, va căpăta dreptul de cetățenie, în comoara faptelor adunate de munca specialiștilor, în ce privește trecutul omenirii, să ne întrebăm care este și datoria noastră ?

O datorie de recunoștință mai întâiu către acest martir al neamului. Academia care a lipsit la înmormântarea lui ar face bine, acum când e anul dela pierderea lui, să meargă în corpore la mormântul lui Densușianu sau să-i depună o coroană prin o delegațiune. Prin ea, cu această ocaziune, românismul, Dacia viitoare, vor aduce prinos muncitorului fără seamă, care a desmormântat din întunec și necunoscut *Dacia preistorică*.

Să ne înălțăm astfel inima noastră pentru a întări conștiința națiunii în spiritul de datorie și sacrificii chiar, al nouălor generațiuni.

Opera sa însă nefiind numai un fruct util nouă, o podoabă națională, deoarece prin Densușianu trecem cu deosebire la o operă

utilă științei, adevărului, omenirii, trebuie să o facem cunoscută tuturor, peste hotarul țerii.

Academia ar putea să ia inițiativa. Instituească o comisiune de specialiști, care ținând seama și de cele ce-i voi comunica, relativ la oarecari completări, schimbări și îndreptări, pe cari le-ar fi făcut însuș autorul dacă trăia, după cum se constată din notele sale, și având în vedere și restul materialului adunat de el, să o traducă în urmă în limba franceză. Se vor comenta și multe din legendele ce invoacă Densușianu, ceea ce pentru noi nu e necesar, dar e indispensabil pentru oamenii de știință străini; se vor da indicații mai precise, necesare acestora și pentru unele localități sau persoane; se vor adăoga toate elementele nouă, și sunt numeroase, cari dovedesc larg justetea vederilor lui Densușianu, aflate în țară și în străinătate de doi ani de zile încoace.

Se va face astfel o operă demnă de Densușianu, utilă țerii noastre, înălțătoare pentru neamul nostru, utilă științei.

Banii cheltuiți nu vor constitui un sacrificiu, dar ca și cei dați, cu toată inima bună și curată, pentru miresmele ce se ard pe altare, ei vor servi pentru ridicarea cugetelor noastre, pentru întărirea în viitor a sufletului nostru, pentru redeșteptarea hotărîtă a conștiinței naționale și pentru făurirea idealului, de care sunt lipsiți atâtea la noi.

Finisem de citit această neîntrecută lucrare, prin luna lui August anul trecut. Capul meu, inima mea erau pline de încântătoarele vedenii ce mi se arătase. Mă înălțasem mai mult în credințele mele; idealul meu și încrederea nețârmurită ce am în neamul din care mă cinstesc așa de mult de a face parte, căpătase puteri nouă.

Sburam cu imaginația mea în acele timpuri de glorie necunoscută, pe cari ni le arată Densușianu, și a căror urzire și făptuire s'au petrecut în jurul Carpaților și cu deosebire în Bucegi.

Eram în Castelul Peléș. Ziua aceea eră minunată, din acelea cu soare, lumină și căldură. Totul eră împodobit cu flori ce răspândiau un parfum îmbătător. Ferestrele larg deschise spre Vârful cu Dor, spre Bucegii cu culmea sfântă a Pelasgilor, ne lăsau priveliștea nețârmurită, pe când țintuit de frumusețea celor ce vedeam, cu capul plin de ce cetisem, ascultam o arie îngerească, cântată de o trupă de seamă.

Majestățile lor Regele și Regina cu aureola de care se bucură

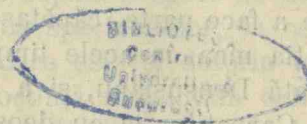
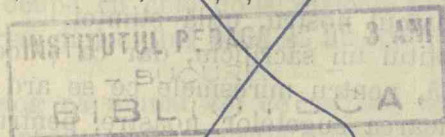
pe dreptul, îmi apăreau în acel minut și în acel feeric cadru, ca un nou Uran și Saturn, ca o modernă Gaea ori Rhea!

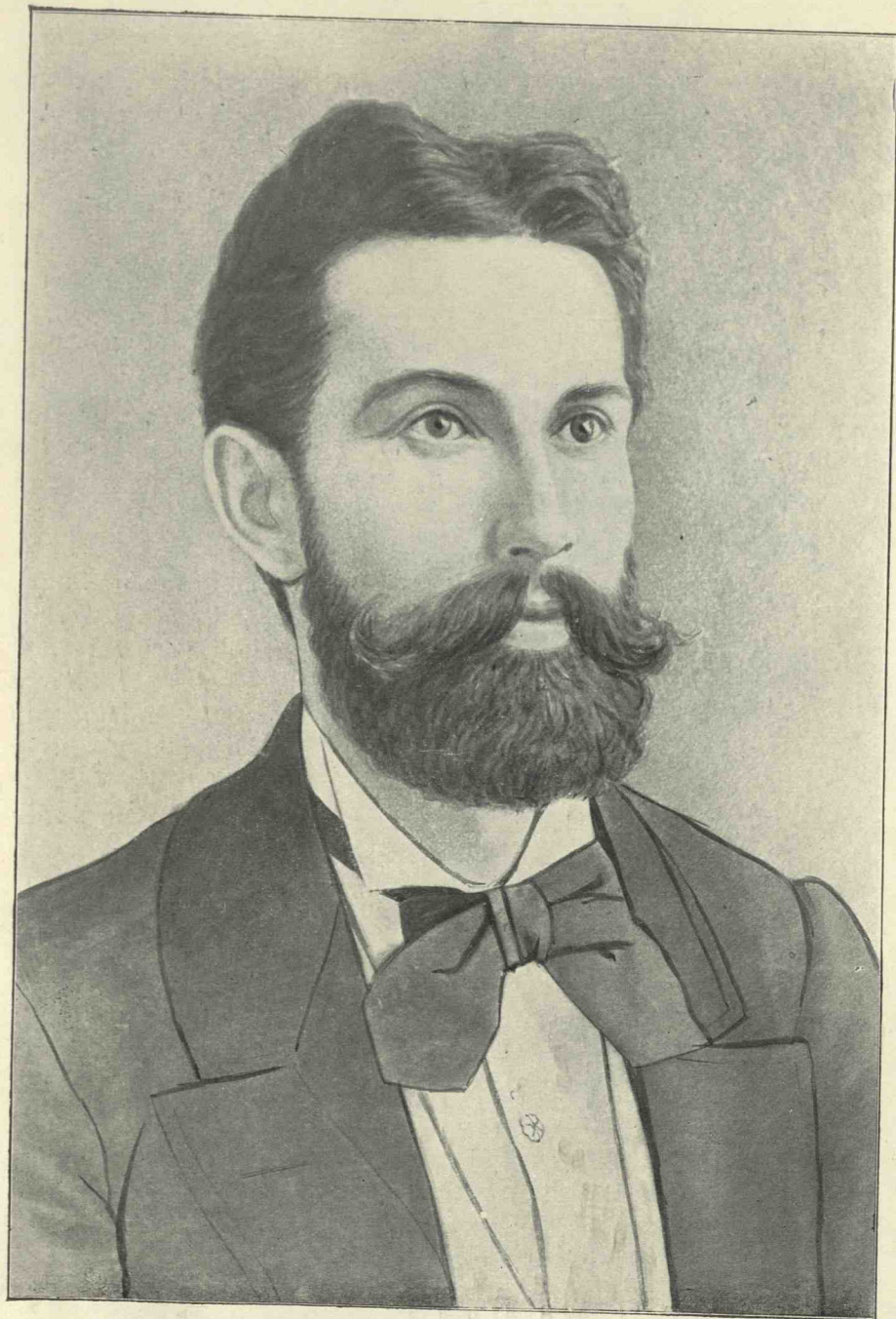
Aceste clipe de atâta farmec, născătoare de atâtea năzuințe în viitor, erau în adevăr dumnezeiești.

Văzui gloria măreață a trecutului scoasă din întuneric de Densușianu, mă gândii la întunericul ce am văzut în copilăria mea și din care am ieșit prin munca sfântă a părinților noștri, fie ei bine cuvântați, ca și prin a acelor voinici ce am văzut murind la Plevna, pe când în acel moment Suveranii noștri, cucernici, patrioți, muncitori și iubitori de țară și neam, ca și cei zeificați din vechime, mai înălțător se arătau privirii mele.

Trecutu-mi vorbiă, viitoru-mi apărea luminos.

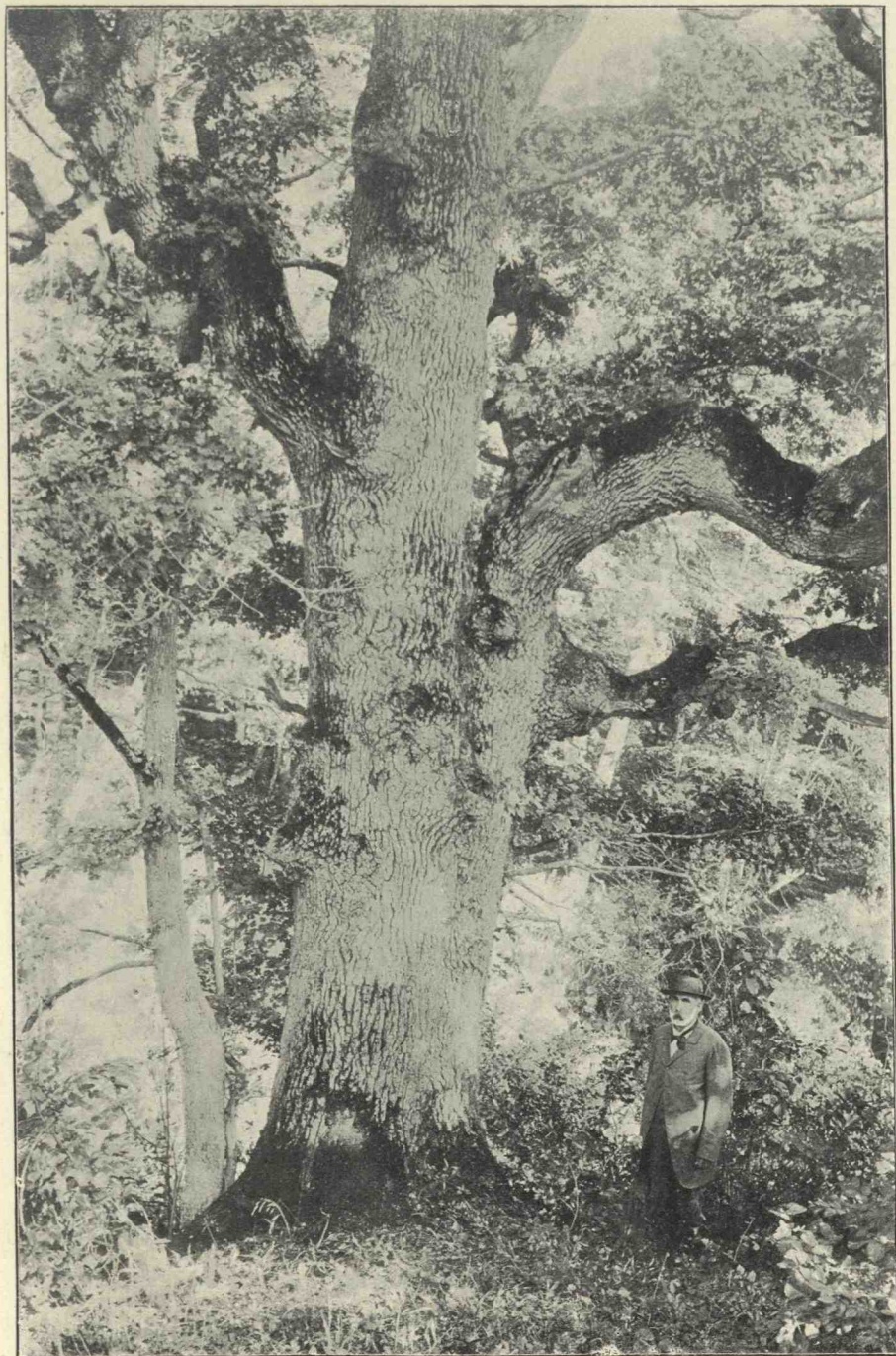
Și atunci am auzit glasul neamului care-mi spuneă hotărît: aveți încredere în voi, sunteți de neam, dar hotărâți-vă odată la muncă înălțătoare și cinstită, faceți și voi ce a făcut între alții și Densușianu.

Nic. Densușianu, pe la 1873—74, în Brașov.

BIBLIOTECA
Costruzione
Università
Brescia

Nic. Densușianu, în excursiune științifică, la 1899 în județul Buzelui.

BIBLIOTECA
Centrală
Universităţii
Bucureşti

VERIFICAT
1987

Mausoleul lui Longinus din Densuș (Transilvania).